

**Міністерство освіти і науки України
Мукачівський державний університет
Кафедра менеджменту та управління економічними процесами**

«Державне регулювання економіки»

курс лекцій
для студентів ОС «Бакалавр»
спеціальності 073 «Менеджмент»

Мукачево
МДУ 2017

УДК 338.24.027.542(042.4)(075.8)

*Розглянуто та рекомендовано до друку науково-методичною радою Мукачівського державного університету
протокол №9 від 19 «лютого» 2018 р.*

*Розглянуто та схвалено на засіданні кафедри менеджменту та управління економічними процесами
протокол №12 від 27 «грудня» 2017 р.*

Укладач

Феєр О.В. – к.е.н., доцент, доцент кафедри менеджменту та управління економічними процесами МДУ

Паулик А.Я. – старший викладач кафедри менеджменту та управління економічними процесами МДУ

Рецензент

Черничко Т.В. – д.е.н., професор, професор кафедри фінансів МДУ

ДЗ6: Державне регулювання економіки: курс лекцій для студентів ОС «Бакалавр» спеціальності 073 «Менеджмент» / Укладач Феєр О.В., Паулик А.Я., – Мукачево : МДУ, 2017. - 143 с. (9,07др.арк.)

Розглянуто прикладні проблеми державного регулювання економіки відповідно до програм курсів Менеджмент (для студентів спеціальності 073 “Менеджмент”). Послідовно висвітлено зміст державного регулювання економіки та його місце в загальній політиці держави; форми та методи державного регулювання економічних процесів; види регулювання (бюджетне, податкове, грошово-кредитне, структурне та інвестиційне, соціальне, регіональне, регулювання науки і техніки, підприємництва, зовнішньоекономічної діяльності, цін та інфляції, природоохоронної діяльності); суб’єкти та об’єкти державного регулювання. Основний акцент зроблено на формування фахових компетентностей у сфері державного регулювання економіки.

© МДУ, 2017
© Феєр О.В., Паулик А.Я. 2017

Зміст

1.	Зміст	3
2.	Вступ	4
3.	Програма дисципліни	5
4.	Зміст лекцій	8
	Тема 1.Об’єктивна необхідність і теоретичні основи державного регулювання економіки	8
	Питання для самостійної підготовки	14
	Система контролю знань	14
	Тема 2.Стратегія соціально-економічного розвитку країни	18
	Питання для самостійної підготовки	23
	Система контролю знань	24
	Тема 3.Державне регулювання бюджетно-податкової системи	26
	Питання для самостійної підготовки	33
	Система контролю знань	33
	Тема 4.Грошово –кредитне регулювання економіки	35
	Питання для самостійної підготовки	44
	Система контролю знань	44
	Тема 5.Структурна та інвестиційна політика	46
	Питання для самостійної підготовки	53
	Система контролю знань	53
	Тема 6. Науково-технічна та інноваційна політика	56
	Питання для самостійної підготовки	64
	Система контролю знань	66
	Тема 7. Державне регулювання підприємництва	73
	Питання для самостійної підготовки	73
	Система контролю знань	76
	Тема 8. Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності	85
	Питання для самостійної підготовки	85
	Система контролю знань	88
	Тема 9. Державне регулювання цін та інфляції	95
	Питання для самостійної підготовки	95
	Система контролю знань	98
	Тема 10. Регіональна економічна політика	104
	Питання для самостійної підготовки	104
	Система контролю знань	107
	Тема 11. Соціальна політика держави	116
	Питання для самостійної підготовки	117
	Система контролю знань	119
	Тема 12. Державне регулювання природоохоронної діяльності	124
	Питання для самостійної підготовки	125
	Система контролю знань	125
5.	Перелік питань, що виносяться на підсумковий контроль	127
6.	Глосарій	129
7.	Список використаних та рекомендованих джерел	140

ВСТУП

Мета дисципліни – забезпечення ґрунтовної теоретичної і практичної підготовки студентів з державного регулювання економіки, глибоке розуміння тенденцій розвитку та сучасних модифікацій моделей державного регулювання економіки; детальне опрацювання сутності, методів та механізмів державного регулювання економіки України в контексті системної економічної трансформації та глобалізації.

Завдання дисципліни:

- сформувати компетентності щодо використання основних механізмів державного регулювання господарських процесів;
- ознайомити студентів з основними формами і методами реалізації механізмів державного регулювання господарських процесів у сучасних умовах України;
- сформувати здатність до визначення актуальних проблем реалізації економічної політики в Україні та засобів їх розв'язання;
- навчитися розробляти пропозиції з ефективного державного регулювання соціально-економічних процесів у країні;
- сформувати здатність аналізувати економічну політику за провідними напрямками її реалізації в сучасних умовах України.

Після вивчення дисципліни студент повинен **знати**:

- доцільність і причини втручання держави в економіку;
- можливості практичного застосування теоретичних моделей та принципів, реалізації механізмів державного регулювання;
- світовий досвід державного регулювання економіки та можливості його застосування в Україні;
- основи макроекономічного планування, програмування та прогнозування;
- основні форми впливу держави на соціально-економічний розвиток;
- грошово-кредитні та фіскальні засоби та інструменти ДРЕ та можливості їх використання у практичній діяльності;
- основні види державної економічної політики.

Вміти:

- володіти методикою складання планів, прогнозів та програм соціально-економічного розвитку;
- визначення механізму прийняття рішень органами влади та управління;
- застосовувати аналітичні методи оцінки аналізу економіки в цілому;
- розробляти рекомендації для органів влади та управління щодо підвищення ефективності державної економічної політики у поточному періоді та на перспективу визначати межі державного втручання у функціонування економіки, виходячи із реальної економічної, політичної, соціальної ситуації в країні.

Загальні компетентності: розуміння тенденцій розвитку сучасної економіки та моделей державного регулювання економіки, застосування на практиці навичок оцінки напрямків та інструментів економічної політики, розуміти механізм державного регулювання економіки.

Фахові компетентності: базові уявлення про чинники формування та функціонування економіки країни; вміти практично застосовувати моделі та принципи ДРЕ, застосовувати світовий досвід ДРЕ в умов вітчизняної економіки, розуміти зміст форм впливу держави на економіку, застосовувати на практиці методи аналізу оцінки стану економіки в цілому.

ПРОГРАМА ДИСЦИПЛІНИ «ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ»

Тема 1. Об'єктивна необхідність і теоретичні основи державного регулювання економіки

Об'єктивна необхідність державного регулювання економіки. Регулювання економіки як сукупність інституціонального, державного та громадського регулювання. Функції держави в сучасній ринковій економіці. Альтернативні концепції теорії макроекономічного регулювання економіки. Моделі державного регулювання економіки в зарубіжних країнах. Мета, завдання та особливості державного регулювання економіки. Завдання, об'єкти, суб'єкти, інструменти, методи державного регулювання економіки. Межі державного втручання в економіку

Тема 2. Стратегія соціально-економічного розвитку країни

Місце, суть і призначення соціально-економічних прогнозів у системі державного регулювання економіки, функції економічного прогнозування. Об'єкти та суб'єкти прогнозування. Система та класифікація соціально-економічних прогнозів. Принципи соціально-економічного прогнозування. Система та класифікація методів прогнозування. Сутність програмно-цільового методу планування та цільової комплексної програми. Місце макроекономічного планування у системі державного регулювання економіки. Індикативне, директивне та стратегічне макроекономічне планування. Державний план (програма) економічного і соціального розвитку України як інструмент макроекономічного планування. Структура Державного плану (програми) економічного і соціального розвитку України.

Тема 3. Державне регулювання бюджетно-податкової системи

Суть і функції фінансів. Державний бюджет як інструмент державного регулювання економіки. Перерозподільча та стабілізаційна функція державного бюджету. Бюджетний вплив на розвиток економіки – субсидії і субвенції. Роль бюджету в реалізації соціальної політики держави. Доходи і видатки бюджетів. Податки як інструмент державного регулювання економіки.

Тема 4. Грошово –кредитне регулювання економіки

Національний банк як суб'єкт державного регулювання економіки, його завдання та функції. Інструменти грошово-кредитного регулювання економіки. Процентна політика та її вплив на економіку. Грошово-кредитне обслуговування державного бюджету, державного боргу та торгових зобов'язань.

Тема 5. Структурна та інвестиційна політика

Поняття структури економіки. Види структур. Пріоритети в соціально-економічному розвитку. Критерії визначення державних пріоритетів. Фактори структурних зрушень в економіці. Методи впливу на структурні зрушення в економіці. Інвестиції як фактор структурних зрушень в економіці. Поняття інвестицій та інвестиційної діяльності. Суб'єкти інвестиційної діяльності. Пряме управління державними інвестиціями. Державні капітальні вкладення. Форми державного регулювання умов інвестиційної діяльності. Державне регулювання ринку цінних паперів.

Тема 6. Науково-технічна та інноваційна політика

Напрямки державної політики в галузі науково-технічного прогресу. Об'єктивна необхідність і сутність регулювання розвитку науки і техніки. Завдання та функції держави в стимулюванні науково-технічного прогресу. Форми державного регулювання розвитку науки і техніки. Державні науково-технічні програми. Завдання та функції Державного інноваційного фонду України. Непряме регулювання розвитку науково-технічного прогресу. Важелі прогнозування розвитку галузей соціальної сфери, планування державних потреб у послугах

установ соціальної сфери. Обґрунтування обсягів фінансування установ соціальної сфери. Методи державної підтримки розвитку соціальної інфраструктури

Тема 7. Державне регулювання підприємництва

Сутність, суб'єкти, принципи та організаційні форми підприємницької діяльності. Сектори економіки. Мета та завдання секторного аналізу економіки. Роль та методологія управління державним сектором економіки. Суб'єкти та об'єкти антимонопольної політики. Мета, завдання та способи демонополізації економіки. Особливості демонополізації окремих об'єктів. Приватизація державних підприємств. Зміст державних програм демонополізації економіки, розвитку конкуренції й приватизації. Функції та завдання Антимонопольного комітету України й Фонду державного майна України. Методи державної підтримки та регулювання підприємництва. Механізм банкрутства підприємств. Мета, порядок і засоби проведення санації державних підприємств.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2. ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИЙ І СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ

Тема 8. Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності

Сутність, завдання та форми державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Реєстрація суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Тарифне і нетарифне регулювання, квотування, ліцензування експорту та імпорту. Митне регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Декларування тарифів і майна, яке переміщується через кордон. Страхування зовнішньоекономічної діяльності. Державне регулювання експортно-імпортних операцій. Координація діяльності у сфері міждержавних зв'язків. Державне регулювання операцій та кредитно-розрахункових відносин. Платіжний і торгівельний баланс України.

Тема 9. Державне регулювання цін та інфляції

Державне регулювання цін на продукцію природних монополій. Політика орієнтирів встановлення цін. Політика регулювання доходів.

Контроль цін. Державне регулювання грошової маси: зміна облікової ставки, регулювання норми мінімальних резервів; операції на відкритому ринку. Бюджетна політика та регулювання інфляції. Дефляція.

Ціни як інструмент державного регулювання економіки. Цінове регулювання діяльності природних та штучних монополій. Контроль за дотриманням державної дисципліни цін і тарифів.

Тема 10. Регіональна економічна політика

Мета та завдання регулювання розвитку регіональної економіки. Об'єкти державної регіональної політики. Соціально-економічний комплекс регіону як система. Напрямки вдосконалення регіональної структури економіки.

Форми державного регулювання економічного й соціального розвитку регіонів. Державні регіональні програми. Бюджетні субсидії, субвенції, дотації. Нормативи відрахувань державних податків до місцевих бюджетів. Регіональні замовлення на поставки продукції для задоволення державних потреб. Централізовані капітальні вкладення в розвиток економіки окремих регіонів.

Механізм створення та функціонування вільних економічних зон. Мета, завдання та зміст планів і програм економічного й соціального розвитку регіонів

Тема 11. Соціальна політика держави

Завдання державного регулювання ринку праці. Інвестиційне та громадське регулювання ринку праці у світовій практиці.

Державні служби зайнятості, їх завдання та функції у регулюванні зайнятості населення. Державні програми зайнятості населення. Система трудових балансів і їх роль у регулюванні відтворення ефективної зайнятості трудових ресурсів. Методика складання зведеного балансу трудових ресурсів і балансу ринку праці. Особливості регулювання оплати праці у ринковій економіці. Функції держави у регулюванні оплати праці. Регулювання мінімальної заробітної плати.

Завдання державного регулювання рівня життя та соціального захисту населення. Система соціального забезпечення та соціального страхування. Система узагальнюючих показників рівня життя населення. Завдання державного регулювання розвитку соціальної сфери. Державне регулювання розвитку житлово-комунального господарства, освіти, культури, охорони здоров'я, побутового обслуговування населення.

Тема 12. Державне регулювання природоохоронної діяльності

Сутність державного регулювання природоохоронної діяльності. Державні екологічні програми. Завдання та функції Міністерства екології та природних ресурсів України і місцевих органів державної влади. Правове та адміністративне регулювання природоохоронної діяльності. Державний контроль за природокористуванням.

ТЕМА 1. ОБ'ЄКТИВНА НЕОБХІДНІСТЬ ТА ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ

1. Державне регулювання економіки: сутність, мета, функції, об'єкти та суб'єкти
2. Еволюція поглядів на необхідність державного втручання в економіку
3. Форми і методи державного регулювання економіки
4. Зміст і види державної економічної політики

Базові поняття: державне регулювання економіки, об'єкти ДРЕ, суб'єкти ДРЕ, метод ДРЕ, адміністративне регулювання, правове регулювання, економічні методи ДРЕ.

1. Державне регулювання економіки: сутність, мета, функції, об'єкти та суб'єкти

Необхідність державного регулювання зумовлено неспроможність ринку до саморегулювання та вирішення проблем. Головною метою державного регулювання економіки є забезпечення сприятливих умов для сталого економічного розвитку та подальшого економічного зростання в Україні, досягнення соціальної стабільності, підвищення рівня глобальної конкурентоспроможності країни. Ступінь державного регулювання в різних країнах різний – важливим є знайти баланс державного та ринкового регулювання.

Державне регулювання економіки (ДРЕ) - сукупність заходів державного впливу на об'єкти і процеси з метою певного спрямування господарської діяльності суб'єктів національної економіки, узгодження їхніх інтересів ідей для реалізації певних цілей.

Основні завдання державного регулювання економіки України на даному етапі:

- забезпечення стабільного економічного зростання та розвитку;
- досягнення повної, ефективної та продуктивної зайнятості трудових ресурсів, нарощування трудового потенціалу;
- створення прозорого та справедливого перерозподілу доходів населення й зменшення соціальної напруженості;
- досягнення й послідовне підвищення економічної ефективності в країні;
- збалансування зовнішньоторговельного балансу країни, забезпечення стабільності цін і грошей, раціоналізація природокористування, подальший інституційний розвиток.

До функцій державного регулювання економіки:

- цільова- визначення цілей, пріоритетів та основних напрямів розвитку національної економіки;
- стимулююча- формування регуляторів, здатних ефективно впливати на діяльність господарських суб'єктів і спрямовувати економічні процеси у бажаному для суспільства напрямі;

- нормативна- держава за допомогою законодавчих актів встановлює певні «правила гри» для суб'єктів економіки;

- коригуюча- коригування розподілу ресурсів у економіці з метою розвитку прогресивних процесів, усунення негативних зовнішніх ефектів тощо;

- соціальна- державне регулювання соціально-економічних відносин, перерозподіл доходів, забезпечення соціального захисту та соціальних гарантій, збереження навколишнього середовища, безпосереднє управління неринковим сектором економіки - регулювання державного сектора економіки, створення суспільних благ;

- контролююча - державний нагляд і контроль за виконанням певних встановлених «правил гри», економічних, екологічних, соціальних стандартів.

Суб'єктами державного регулювання є держава в особі її органів - Президент України, Кабінет Міністрів України, Верховна Рада України, державні органи виконавчої влади різних рівнів, Національний банк України, Антимонопольний комітет України, Фонд державного майна України, об'єднання, союзи та асоціації.

Об'єктами державного регулювання економіки можуть бути регіони, галузі та сектори економіки. також ситуації, явища та умови соціально-економічного життя країни, де виникли або можуть виникнути труднощі, проблеми, які не вирішуються автоматично або невідкладно, як того вимагають умови нормальнофункціонування економіки і підтримання соціальної стабільності. Крім того, до об'єктів ДРЕвідносять економічний цикл, секторну, галузеву та регіональну структури господарства, зайнятість населення, грошовий обіг, платіжний баланс, ціни, довілля та ін.

2. Еволюція поглядів на необхідність державного втручання

Історики вважають, що держава в сучасному розумінні склалася в Європі з XV ст. Саме з того часу перед науковцями й мислителями постає питання про співвідношення й стосунки держави й економіки. Як відомо, саме з питання «Зарахунок чого саме збагачується держава?» беруть початок перші школи економічної науки. Одним з критеріїв, за якими вони відрізняються, є необхідність втручання держави в економіку.

1. Меркантилізм - економічна доктрина, яка зародилася в XVI ст., а широкерозповсюдження отримала в XVII ст. Відомо, що меркантилістська економічна політика (особливо на першому етапі) фактично зводилася до піклування про надходження золота до скарбниці держави. Цього можна було досягти за рахунок високих податків, митного протекціонізму, пограбування колоній – тобто за допомогою безпосереднього втручання держави.

2. Фізіократи залишили в історії принцип «laissezfaire». Це органічний висновок з підходів фізіократів до шляхів збагачення держави: послідовність дій вільних фермерів диктується самою природою й не залежить від політики держави.

3. Класична школа політекономії успадкувала основний принцип фізіократів. А.Сміт вперше докладно описав ринковий механізм як механізм суспільної координації. Цей механізм, на думку А.Сміта, був настільки потужний,

щовсі свідомі дії держави зводилися ним нанівець. Механізм саморегулювання, в основі якого лежить «невидима рука» й особиста зацікавленість, - головна рушійна сила економічного розвитку. З цих позицій А.Сміт критикував тогочасну зовнішньоекономічну політику Англії й відстоював програму вільної зовнішньої торгівлі. Державі А.Сміт відводив місце «нічного вартового», хоча залишав їй виконання певних функцій: забезпечення національної оборони; внутрішній захист (правосуддя); організація суспільних робіт, що не вигідні для приватного бізнесу; освіта; стягування податків.

4. Послідовники А.Сміта й представники неокласичної школи продовжили започатковану традицію й вважали, що чим менше втручається держава, тим ефективніше функціонує ринок.

5. З точкою зору класичної й неокласичної школи можна було б погодитися, якби не очевидні негативні наслідки (в першу чергу, регулярні економічні спади). Всі кризи до Великої депресії можна було пояснити зовнішніми причинами, але ця найтриваліша й найглибша криза не піддавалася поясненню. Криза охопила й економічну науку. З цього стану її вивів Дж.Кейнс. Ще в 1924 р. він писав: «Я покладаюся на державу; я полишаю точку зору *laissez faire*- правда, без ентузіазму й не тому, що відчуваю неповагу до цієї старої доброї доктрини, а тому що, подобається вам це чи ні, часи її успіху минули». Велика депресія остаточно переконала Дж.Кейнса в неможливості спонтанного ринкового саморегулювання. В 1936 р. виходить книга «Загальна теорія зайнятості, відсотку й грошей». Саме з Дж.Кейнса бере початок макроекономіка як наука й антициклічна політика держави.

6. З середини 70-х починається серйозна криза кейнсіанської концепції державного регулювання. Вона була обумовлена багатьма чинниками. Перше все, це були технологічні й соціальні зрушення, що породжені НТР, всебічна інтернаціоналізація виробництва і капіталу. Ці зміни призвели до значного розширення номенклатури виробів, надмірної мінливості виробничих і фінансових пропорцій, зростання частки малого й середнього бізнесу. В цих умовах об'єктивно посилювалася роль важелів спонтанного ринкового регулювання. Кейнсіанство поступається місцем оновленій неокласичній доктрині. Ці теорії знов роблять наголос на підтриманні автоматизму ринку, свободі приватного підприємництва за умов різкого скорочення втручання держави.

а) Монетаризм. Головний теоретик М.Фрідмен вважає, що навіть Велика депресія викликана помилками державного регулювання. В наслідок надмірного втручання держави в економіку відбувається бюрократизація економіки, слабшає конкуренція. Саме монетаризм запропонував «шокову терапію» для оздоровлення економіки.

б) Теорія раціональних очікувань (*theory of rational expectations*). Її прибічники вважають, що люди поводять себе раціонально. Вони враховують свій минулий досвід і виходячи з нього, планують свої дії на майбутнє. Таким чином, державна політика не може вплинути на стан економіки: люди передбачають наслідки цієї політики й можуть нейтралізувати її.

в) Економіка пропозиції (supply-side economics) виникла під впливом інфляції пропозиції 70-х років. Подолати цю інфляцію можна було лише за допомогою стимулювання пропозиції. Оскільки головний стимул розвитку виробництва – прибуток, потрібно очистити останній від податків. Ця школа разом з монетаризмом є теоретичною основою економічної політики Р.Рейгана.

г) Неолібералізм (Л.Мізес, Ф.Хайєк). Їх об'єднує теза пронеможливість раціонального ведення господарства при соціалізмі. Єдина розумна економічна політика - лібералізм. Сучасна ринкова економіка надто складна й мінлива. Для того, щоб скласти план потрібно зібрати інформацію. Але це неможливо, оскільки вона щосекунди змінюється. Самеринок використовує цю інформацію й допомагає люду розробити раціональну лінію економічного розвитку (невидима рука). Прибічники цієї течії є і у Франції: Ж.Рюеф, М.Алле (нобелівська премія 1988 р.). На їхню думку, державне втручання в економіку – «джерело всіх мерзот нашого часу».

д) Теорія суспільного вибору (public choice theory). Найбільш відомий представник - Дж.Бьюкенен (нобелівська премія 1987 р.). Об'єктом аналізу виступає самий процес прийняття урядових рішень. Теорія доводить, що між бізнесом і політикою немає принципової різниці – людські поведінки ведуть себе раціонально і переслідують особисті інтереси. Держава, що піклується про суспільні інтереси, - це лише міф. Тож державне регулювання слід обмежувати, надавати простір ринковим силам.

7. Інституціоналізм виник як синтез деяких суспільних наук - як економічної науки, так і політології, права, психології, етики, оскільки сучасну економіку можна пояснити лише дією ринкових сил. Під інститутами розуміють як економічні явища, так і державу, законодавство, традиції, профспілки, партії тощо. Саме держава має встановити правила гри й забезпечити можливість отримання найкращого результату.

Неоінституціоналісти виступають не тільки проти неолібералів за їхню «утопію вільного ринку», але й проти марксистів, оскільки останні взагалі пропонують замінити ринок державним плануванням. Таким чином, це прибічники змішаної економіки.

3. Форми і методи державного регулювання економіки

Виділяють пряму і непряму форму державного регулювання економіки.

Пряме регулювання - це вплив держави на економічні процеси за допомогою безпосереднього використання відповідних регуляторів, наприклад, бюджетне фінансування державою відповідних програм. Пряме регулювання змушує суб'єктів економіки приймати рішення на основі державних вказівок, а не самостійного вибору. В цьому разі використовуються такі інструменти: норми амортизації, державні інвестиції, централізовані ціни тощо.

За *непрямого регулювання* держава прямо не втручається в процес прийняття рішень суб'єктами економіки, а лише створює передумови для того, щоб при самостійному виборі суб'єкти надавали перевагу тим варіантам, які відповідають цілям економічної політики. Непряме регулювання економіки здійснюється через

економічні інструменти, за допомогою яких створюються передумови для змін в умовах функціонування ринкового механізму.

Метод – це засіб досягнення будь-якої мети, вирішення конкретного завдання; сукупність прийомів або операцій практичного чи теоретичного засвоєння (пізнання) дійсності.

Виділяють наступні методи регулювання:

- *правове регулювання економіки* здійснюється шляхом прийняття законів і законодавчих актів. Крім того, правові методи регламентуються Указами Президента, нормативними актами Уряду. Особливостями сучасного стану економіки України є такі, що особливо важливе значення має законодавство про роздержавлення та приватизацію, а також антимонопольне законодавство. Закони, законодавчі і нормативні акти визначають об'єкт та зміст регулювання, відповідальність юридичних та фізичних осіб за їх невиконання. Закони виконують функцію довготермінового правового регулювання, а укази, нормативні акти – короткотермінового, оперативного.

- *адміністративні методи* базуються на використанні сили державної влади. Це заходи (засоби) заборони, дозволу або примусу. Адміністративне регулювання ринкової економіки виражає пряме управління з боку держави і передбачає використання таких інструментів: системи державних замовлень та контрактів, застосування державних санкцій і штрафів, ліцензій, дозволів, квот, запровадження норм і стандартів і таке інше.

Адміністративне регулювання – це дії адміністрації держави або регіону, спрямовані на збалансованість інтересів господарювання за допомогою нормативних актів, вказівок, розпоряджень.

Застосування адміністративних методів є необхідним та ефективним у таких сферах: прямий контроль держави над монопольними ринками; охорона навколишнього середовища і здоров'я людей; соціальний захист населення, визначення і гарантування мінімально допустимих життєвих параметрів – встановлення соціальних стандартів (гарантований прожитковий мінімум, регламентація умов праці тощо); реалізація державних програм і планів тощо.

- *економічні методи* визначають, змінюють та модифікують економічні умови функціонування й обороту суспільного капіталу на всіх стадіях та рівнях його кругообігу. Серед них виділяють такі групи засобів регулювання як: грошово-кредитні; бюджетно-фінансові; державне підприємництво та державний сектор економіки; державне середньострокове загальнонаціональне господарське програмування, яке охоплює численні цілі і весь набір інструментів ДРЕ.

4. Зміст і види державної економічної політики

У сфері господарювання держава здійснює довгострокову (стратегічну) і поточну (тактичну) економічну і соціальну політику, спрямовану на реалізацію та оптимальне узгодження інтересів суб'єктів господарювання і споживачів, різних суспільних верств і населення в цілому.

Правове закріплення економічної політики здійснюється шляхом визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики, у прогнозах і програмах

економічного і соціального розвитку України та окремих її регіонів, програмах діяльності Кабінету Міністрів України, цільових програмах економічного, науково-технічного і соціального розвитку, а також відповідних законодавчих актах.

Основними напрямками економічної політики, що визначаються державою, є:

- структурно-галузева політика, спрямована на здійснення державою прогресивних змін у структурі економіки, удосконалення міжгалузевих та внутрішньогалузевих пропорцій, стимулювання розвитку галузей, які визначають науково-технічний прогрес, забезпечують конкурентоспроможність вітчизняної продукції та зростання рівня життя населення. Складовими цієї політики є промислова, аграрна, будівельна та інші сфери економічної політики, щодо яких держава здійснює відносно самостійний комплекс заходів стимулюючого впливу;

- інвестиційна політика, спрямована на створення суб'єктам господарювання необхідних умов для залучення і концентрації коштів на потреби розширеного відтворення основних засобів виробництва, переважно у галузях, розвиток яких визначено як пріоритети структурно-галузевої політики, а також забезпечення ефективного і відповідального використання цих коштів та здійснення контролю за ним;

- амортизаційна політика, спрямована на створення суб'єктам господарювання найбільш сприятливих та рівноцінних умов забезпечення процесу простого відтворення основних виробничих і невиробничих фондів переважно на якісно новій техніко-технологічній основі;

- політика інституційних перетворень, спрямована на формування раціональної багатоукладної економічної системи шляхом трансформування відносин власності, здійснення роздержавлення економіки, приватизації та націоналізації виробничих фондів, забезпечення на власній основі розвитку різних форм власності і господарювання, еквівалентності відносин обміну між суб'єктами господарювання, державну підтримку і захист усіх форм ефективного господарювання та ліквідацію будь-яких протизаконних економічних структур;

- цінова політика, спрямована на регулювання державою відносин обміну між суб'єктами ринку з метою забезпечення еквівалентності в процесі реалізації національного продукту, дотримання необхідної паритетності цін між галузями та видами господарської діяльності, а також забезпечення стабільності оптових та роздрібних цін;

- антимонопольно-конкурентна політика, спрямована на створення оптимального конкурентного середовища діяльності суб'єктів господарювання, забезпечення їх взаємодії на умовах недопущення проявів дискримінації одних суб'єктів іншими, насамперед у сфері монопольного ціноутворення та за рахунок зниження якості продукції, послуг, сприяння зростанню ефективної соціально орієнтованої економіки;

- бюджетна політика, спрямована на оптимізацію та раціоналізацію формування доходів і використання державних фінансових ресурсів, підвищення ефективності державних інвестицій у економіку, узгодження загальнодержавних і місцевих інтересів у сфері міжбюджетних відносин, регулювання державного

боргу та забезпечення соціальної справедливості при перерозподілі національного доходу;

- податкова політика, спрямована на забезпечення економічно обґрунтованого податкового навантаження на суб'єктів господарювання, стимулювання суспільно необхідної економічної діяльності суб'єктів, а також дотримання принципу соціальної справедливості та конституційних гарантій прав громадян при оподаткуванні їх доходів;

- грошово-кредитна політика, спрямована на забезпечення економіки економічно необхідним обсягом грошової маси, досягнення ефективного готівкового обігу, залучення коштів суб'єктів господарювання та населення до банківської системи, стимулювання використання кредитних ресурсів на потреби функціонування і розвитку економіки;

- валютна політика, спрямована на встановлення і підтримання паритетного курсу національної валюти щодо іноземних валют, стимулювання зростання державних валютних резервів та їх ефективне використання;

- зовнішньоекономічна політика, спрямована на регулювання державою відносин суб'єктів господарювання з іноземними суб'єктами господарювання та захист національного ринку і вітчизняного товаровиробника.

Держава здійснює екологічну політику, що забезпечує раціональне використання та повноцінне відтворення природних ресурсів, створення безпечних умов життєдіяльності населення.

У соціально-економічній сфері держава здійснює соціальну політику захисту прав споживачів, політику заробітної плати і доходів населення, політику зайнятості, політику соціального захисту та соціального забезпечення.

Питання для самостійної підготовки

1. Об'єктивна необхідність державного регулювання економіки.
2. Моделі державного регулювання економіки в зарубіжних країнах.
3. Межі державного втручання в економіку.
4. Функції держави в сучасній ринковій економіці.
5. Мета, завдання та особливості державного регулювання економіки перехідного періоду.
6. Система органів державного регулювання економіки.

СИСТЕМА КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

Тести для перевірки знань

1. **Назвіть чинники, що зумовлюють необхідність державного регулювання економіки:**
 - а) циклічність економічного розвитку та його прояви (інфляція та безробіття);
 - б) соціально несправедливий розподіл доходів;
 - в) недовиробництво приватним сектором суспільних благ та послуг;
 - г) всі відповіді вірні.
2. **До суб'єктів державного регулювання економіки не відносяться:**

- а) політичні партії;
- б) громадські асоціації;
- в) законодавчі органи;
- г) приватні підприємства.

3. Об'єкти державного регулювання економіки – це:

- а) носії, виразники та виконавці господарських інтересів;
- б) всі соціально-економічні процеси, що відбуваються в національній економіці в цілому;
- в) сукупність різноманітних важелів, інструментів, за допомогою яких держава реалізує економічну політику;
- г) немає вірної відповіді.

4. До об'єктів державного регулювання економіки відносяться:

- а) економічний цикл;
- б) грошовий обіг;
- в) зайнятість населення;
- г) всі відповіді вірні;
- д) А і Б.

5. До функцій держави не відноситься:

- а) розробка політики соціально-економічного розвитку країни;
- б) формування правових засад функціонування економіки;
- в) сприяння розвитку монополій;
- г) перерозподіл доходів та ресурсів.

6. Держава безпосередньо регулює діяльність:

- а) підприємств з недержавною формою власності;
- б) державних підприємств;
- в) підприємств усіх форм власності;
- г) підприємств змішаної форми власності.

7. Економічні методи державного регулювання економіки – це:

- а) методи, орієнтовані на захист національної економічної безпеки;
- б) комплекс науково обґрунтованих важелів та прийомів, що впливають на економічні процеси і спонукають суб'єктів господарювання до економічної активності;
- в) методи, орієнтовані на стримування економічної активності суб'єктів господарювання;
- г) всі відповіді вірні.

8. В залежності від сфери впливу методи державного регулювання економіки бувають:

- а) загальні, селективні;
- б) прямі, непрямі;
- в) формальні, неформальні;
- г) правові, адміністративні, економічні.

9. В ринковій економіці державне регулювання спрямоване на:

- а) нейтралізацію та пом'якшення ринкових недоліків;
- б) створення державної власності та державних підприємств;
- в) розвиток державного замовлення;

г) всі відповіді вірні.

10. Яке з тверджень є помилковим: «Вади ринку виникають внаслідок ...

- а) нездатності ринкового механізму забезпечити оптимальний за Парето розподіл ресурсів»;
- б) зовнішніх ефектів (екстерналій)»;
- в) державного втручання в економіку»;
- г) економічної нестабільності»;
- д) нездатності ринку забезпечити людей суспільними товарами».

11. Ефективним за Парето називається такий розподіл ресурсів, при якому:

- а) кожен суб'єкт ринку не поліпшить свій стан, поліпшивши стан інших суб'єктів ринку;
- б) кожен суб'єкт ринку може поліпшити свій стан без погіршення стану інших суб'єктів ринку;
- в) кожен суб'єкт ринку може погіршити свій стан, поліпшивши стан інших суб'єктів ринку;
- г) кожен суб'єкт ринку не погіршить свій стан, поліпшивши стан інших суб'єктів ринку;
- д) жоден із суб'єктів ринку не поліпшить свого стану без того, щоб не погіршити стану інших суб'єктів ринку.

12. Непрямі методи ДРЕ це:

- а) прямий контроль держави над монопольними ринками;
- б) система законів та законодавчих актів, що регламентують діяльність суб'єктів господарювання;
- в) сукупність опосередкованих засобів державного впливу на діяльність суб'єктів економіки;
- г) імперативні методи регулювання.

13. До органів виконавчої влади в Україні належить:

- а) Кабінет Міністрів України;
- б) Місцеві державні адміністрації;
- в) Міністерства;
- г) Державні комітети;
- д) Верховна рада України.

14. Затвердження Державного бюджету України є функцією:

- а) Верховної Ради України;
- б) Президента України;
- в) Кабінету Міністрів України;
- г) Національного банку України;
- д) Академії наук України.

15. Забезпечення проведення політики у сфері праці й зайнятості населення є функцією:

- а) Верховної Ради України;
- б) Президента України;
- в) Кабінету Міністрів України;
- г) Академії наук України.

16. Призначення на посаду Голови розрахункової палати є функцією:

- а) Верховної Ради України;
- б) Кабінету Міністрів України;
- в) Президента України;
- г) Національного банку України;
- д) Академії наук України.

17. Розробка і здійснення програм економічного, науково-технічного і культурного розвитку України є функція:

- а) Верховної Ради України;
- б) Кабінету Міністрів України;
- в) Президента України;
- г) Національного банку України;
- д) Академії наук.

18. Організація і здійснення митної справи є функцією:

- а) Верховної Ради України;
- б) Кабінету Міністрів України;
- в) Президента України;
- г) Національного банку України.

19. Підготовка та виконання обласних і районних бюджетів є функцією органів місцевого самоврядування;

- а) місцевих державних адміністрацій;
- б) міністерств;
- в) відомств;
- г) комітетів.

20. Управління майном, що є в комунальній власності є функцією:

- а) органів місцевого самоврядування;
- б) місцевих державних адміністрацій;
- в) Верховної Ради України;
- г) Кабінету Міністрів України;
- д) Національного банку України;

21. Утворення, реорганізація та ліквідація комунальних підприємств є функцією:

- а) місцевих державних адміністрацій;
- б) органів місцевого самоврядування;
- в) міністерств;
- г) відомств;
- д) комітетів.

22. Затвердження загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального розвитку є функцією:

- а) Верховної Ради України;
- б) Кабінету Міністрів України;
- в) Президента України;
- г) Національного банку України.

23. Затвердження переліку об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації є функцією:

- а) Верховної Ради України;

- б) Кабінету Міністрів України;
- в) Президента України;
- г) Національного банку України.

24. Розробка проекту закону про Державний бюджет України є функцією:

- а) органів місцевого самоврядування;
- б) місцевих державних адміністрацій;
- в) Кабінету Міністрів України;
- г) Президента України;
- д) Національного банку України;

25. Затвердження рішень про надання Україною позик іноземним державам є функцією:

- а) Верховної Ради України;
- б) Кабінету Міністрів України;
- в) Президента України;
- г) Національного банку України;
- д) місцевих державних адміністрацій.

26. Затвердження рішень про одержання Україною від іноземних держав позик є функцією:

- а) Верховної Ради України;
- б) Кабінету Міністрів України;
- в) Президента України;
- г) Національного банку України.

Питання для перевірки знань

1. Які вади ринкової економіки призвели до необхідності втручання держави в економіку.
2. Характерні особливості командної економіки та ступінь втручання в неї держави.
3. Назвіть та охарактеризуйте інструменти ДРЕ.
4. Перерахуйте функції Президента України?
5. Які функції належать до компетенції Верховної Ради України?
6. Які функції виконує Кабінету Міністрів України?
7. Яка структура центральних органів виконавчої влади в Україні?

Тема 2. Стратегія соціально-економічного розвитку країни

1. Державне прогнозування та планування у системі державного регулювання економіки
2. Прогнозні і програмні документи економічного і соціального розвитку
3. Сутність програмно-цільового методу планування та цільової комплексної програми
4. Місце макроекономічного планування у системі державного регулювання економіки

Базові поняття: прогноз, лаг, прогнозування, планування, директивне планування, індикативне планування, макроекономічне планування, макроекономічне прогнозування, цільова програма, стратегія

1. Державне прогнозування та планування у системі державного регулювання економіки

Прогнозування дає можливість отримати об'єктивне уявлення про те, що може відбутися в економіці за тих чи інших умов чи обставин. Прогнози дозволяють, зокрема:

- міркувати про можливі стани соціально-економічного розвитку в майбутньому;
- оцінити альтернативні шляхи розвитку;
- обґрунтувати вибір найбільш прийняттого варіанта вирішення соціально-економічних проблем.

Отже, держава для прийняття грамотних економічних рішень потребує науково обґрунтованого прогнозу розвитку економіки

Державне прогнозування економічного і соціального розвитку - науково обґрунтоване передбачення напрямів розвитку країни, окремих галузей економіки або окремих адміністративно-територіальних одиниць, можливого стану економіки та соціальної сфери в майбутньому, а також альтернативних шляхів і строків досягнення параметрів економічного і соціального розвитку. Прогноз економічного і соціального розвитку є засобом обґрунтування вибору тієї чи іншої стратегії та прийняття конкретних рішень державними органами, органами місцевого самоврядування щодо регулювання соціально-економічних процесів

Основними принципами, на яких базується державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку, є:

- принцип цілісності, який забезпечується розробленням взаємоузгоджених прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку України, окремих галузей економіки та окремих адміністративно-територіальних одиниць на коротко- та середньостроковий періоди і на більш тривалий період;

- принцип об'єктивності, який полягає в тому, що прогнозні та програмні документи економічного і соціального розвитку розробляються на основі даних органів державної статистики, центральних органів виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сфері економічного і соціального розвитку, інших центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, а також звітних даних із офіційних видань Національного банку України;

- принцип науковості, який забезпечується розробленням прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку на науковій основі, постійним удосконаленням методології та використанням світового досвіду в галузі прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку;

- принцип гласності, який полягає в тому, що прогнозні та програмні документи економічного і соціального розвитку є доступними для громадськості. Інформування про цілі, пріоритети та показники цих документів забезпечує

суб'єктів підприємницької діяльності необхідними орієнтирами для планування власної виробничої діяльності;

- принцип самостійності, який полягає в тому, що місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування в межах своїх повноважень відповідають за розроблення, затвердження та виконання прогностичних і програмних документів економічного і соціального розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць. Прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку забезпечує координацію діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування;

- принцип рівності, який полягає в дотриманні прав та врахуванні інтересів місцевого самоврядування та суб'єктів господарювання всіх форм власності;

- принцип дотримання загальнодержавних інтересів, який полягає в тому, що органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування повинні здійснювати розроблення прогностичних і програмних документів економічного і соціального розвитку виходячи з необхідності забезпечення реалізації загальнодержавної соціально-економічної політики та економічної безпеки держави.

2. Прогнозні і програмні документи економічного і соціального розвитку

Прогнозні та програмні документи економічного і соціального розвитку - документи, що відповідають вимогам законодавства України щодо документів і відображають прогнози та програми економічного і соціального розвитку.

Учасниками державного прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку є органи державної влади, які розробляють, затверджують і здійснюють прогнозні та програмні документи економічного і соціального розвитку, а саме: Кабінет Міністрів України, центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сфері економічного і соціального розвитку, інші центральні органи виконавчої влади, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування.

Система прогностичних і програмних документів економічного і соціального розвитку складається з:

- прогнозів економічного і соціального розвитку України на середньо- та короткостроковий періоди;
- прогнозів розвитку окремих галузей економіки на середньостроковий період;
- загальнодержавних програм економічного, соціального розвитку, інших державних цільових програм;
- прогнозів економічного і соціального розвитку Автономної Республіки Крим, областей, районів та міст на середньостроковий період;
- програм економічного і соціального розвитку Автономної Республіки Крим, областей, районів та міст на короткостроковий період. У разі необхідності прогнозні і програмні документи економічного і соціального розвитку можуть розроблятися на більш тривалий період.

-програми економічного і соціального розвитку - державні цільові програми економічного, соціального розвитку, програми економічного, соціального розвитку Автономної Республіки Крим, областей, районів, міст.

Основними формами державного планування господарської діяльності є Державна програма економічного та соціального розвитку України, Державний бюджет України, а також інші державні програми з питань економічного і соціального розвитку, порядок розробки, завдання та реалізація яких визначаються законом про державні програми.

Прогнозні та програмні документи економічного і соціального розвитку розробляються на основі комплексного аналізу демографічної ситуації, стану використання природного, виробничого, науково-технічного та трудового потенціалу, конкурентоспроможності вітчизняної економіки, оцінки досягнутого рівня розвитку економіки і соціальної сфери та з урахуванням впливу зовнішніх політичних, економічних та інших факторів і очікуваних тенденцій зміни впливу цих факторів у перспективі. Показники прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку є орієнтиром для розроблення суб'єктами підприємницької діяльності власних прогнозів, планів, бізнес-планів та інших документів.

3. Сутність програмно-цільового методу планування та цільової комплексної програми

Державна цільова програма - це комплекс взаємопов'язаних завдань і заходів, які спрямовані на розв'язання найважливіших проблем розвитку держави, окремих галузей економіки або адміністративно-територіальних одиниць, здійснюються з використанням коштів Державного бюджету України та узгоджені за строками виконання, складом виконавців, ресурсним забезпеченням.

Державні цільові програми поділяються на:

1. загальнодержавні програми економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля (далі - загальнодержавні програми) - це програми, які охоплюють всю територію держави або значну кількість її регіонів, мають довгостроковий період виконання і здійснюються центральними та місцевими органами виконавчої влади;
2. інші програми, метою яких є розв'язання окремих проблем розвитку економіки і суспільства, а також проблем розвитку окремих галузей економіки та адміністративно-територіальних одиниць, що потребують державної підтримки.

За своєю спрямованістю державні цільові програми поділяються на:

- економічні, що спрямовані на розв'язання комплексних галузевих і міжгалузевих проблем виробництва, підвищення його ефективності та якісних характеристик, забезпечення ресурсозбереження, створення нових виробництв, розвиток виробничої кооперації;
- наукові, метою яких є забезпечення виконання фундаментальних досліджень у галузі природничих, суспільних і технічних наук;

- науково-технічні, що розробляються для розв'язання найважливіших науково-технічних проблем, створення принципово нових технологій, засобів виробництва, матеріалів, іншої наукоємної та конкурентоспроможної продукції;
- соціальні, що передбачають розв'язання проблем підвищення рівня та якості життя, проблем безробіття, посилення соціального захисту населення, поліпшення умов праці, розвиток охорони здоров'я та освіти;
- національно-культурні, спрямовані на розв'язання проблем національно-культурного розвитку, збереження національно-культурної спадщини, задоволення інтелектуальних та духовних потреб людини;
- екологічні, метою яких є здійснення загальнодержавних природоохоронних заходів, запобігання катастрофам екологічного характеру та ліквідація їх наслідків;
- оборонні, що розробляються з метою посилення обороноздатності держави;
- правоохоронні, спрямовані на забезпечення правоохоронної діяльності, боротьби із злочинністю та державної безпеки.

Заходи, завдання та показники державних цільових програм враховуються під час складення проекту Державного бюджету України на відповідний рік шляхом визначення головними розпорядниками бюджетних коштів обсягів видатків на їх реалізацію у складі бюджетних програм та включення центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної фінансової політики, відповідних бюджетних запитів до пропозицій проекту Державного бюджету України.

Заходи, завдання та показники державних цільових програм, спрямованих на розвиток окремих адміністративно-територіальних одиниць, включаються до програм економічного і соціального розвитку Автономної Республіки Крим, областей, районів, міст на відповідний рік.

Перелік державних цільових програм, які планується виконати у відповідному році з використанням коштів Державного бюджету України, подається на розгляд Верховної Ради України разом із проектом закону про Державний бюджет України на відповідний рік.

Державні цільові програми можуть бути спрямовані на розв'язання інших проблем, у тому числі регіонального розвитку, що мають державне значення.

Основними стадіями розроблення та виконання державної цільової програми є:

- ініціювання розроблення державної цільової програми, розроблення та громадське обговорення концепції програми;
- схвалення концепції програми та прийняття рішення щодо розроблення проекту програми, визначення державного замовника та строків її розроблення;
- розроблення проекту програми - визначення заходів і завдань, що пропонуються для включення до неї, а також обсягів і джерел фінансування;
- державна експертиза проекту програми;
- погодження та затвердження програми;
- проведення конкурсного відбору виконавців заходів і завдань програми;
- організація виконання заходів і завдань програми, здійснення контролю за їх виконанням;

- підготовка та оцінка щорічних звітів про результати виконання програми, а в разі потреби - проміжних звітів;
- підготовка та опублікування в офіційних друкованих виданнях заключного звіту про результати виконання програми.

Порядок розроблення та виконання державних цільових програм затверджується Кабінетом Міністрів України. Розроблення та виконання державної цільової програми здійснюються за рахунок коштів Державного бюджету України, а також інших джерел, передбачених законом. Виділення бюджетних коштів на виконання заходів і завдань державної цільової програми проводиться в порядку, встановленому законом.

4. Місце макроекономічного планування у системі державного регулювання економіки

Макроекономічне планування - це свідома діяльність держави з метою досягнення бажаного етапу національної економіки. Слід розрізнити три головні форми макроекономічного планування: директивне, індикативне та стратегічне.

Об'єктами макроекономічного планування є економічні, соціальні та науково-технічні народногосподарські процеси.

Суб'єктами виступають держава, великі акціонерні товариства (корпорація), недержавні органи й організації.

Плани класифікуються за часом, об'єктом, масштабом та способом.

Метою макроекономічного планування є: досягнення макроекономічної рівноваги та збалансованості, стабільного економічного розвитку, високої конкурентоздатності національної економіки, соціальної справедливості, та екологічної безпеки держави.

Принципи планування:

- оцінка сучасного рівня розвитку економіки;
- правильне визначення пріоритетів;
- збалансованість;
- реалістичність;
- адаптація та ін.

Функції планування:

- визначення цілей і пріоритетів розвитку національної економіки;
- забезпечення найоптимальнішого варіанта розвитку національної економіки;
- координація економічної діяльності суб'єктів;
- гармонізація економічних інтересів суб'єктів господарювання.

Методи планування:

- метод системного аналізу;
- нормативний метод;
- метод оптимізації планових рішень;
- проблемно-цільовий метод.

Питання для самостійної підготовки

1. Експертні методи прогнозування: екстраполяція, моделювання, тощо

2. Класифікація цільових комплексних програм та досвід їх використання у світовій практиці.
3. Структура та зміст розділів цільової комплексної програми.
4. Методологія індикативного планування. Державний
5. Система та класифікація методів прогнозування
6. Система та класифікація соціально-економічних прогнозів.
7. Структура Державного плану (програми) економічного і соціального розвитку України.
8. Цілі, пріоритети, показники, індикатори в індикативних планах.

СИСТЕМА КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

Тести для перевірки знань

1. Макроекономічне планування – це:

- а) свідома діяльність держави з метою досягнення бажаного стану національної економіки;
- б) розробка моделі досягнення бажаного й очікуваного стану національної економіки за умов одночасного визначення шляхів, способів, засобів і термінів забезпечення цього стану та кінцевих результатів;
- в) наукове передбачення розвитку й результату функціонування суспільного відтворення, яке базується на визначенні його закономірностей, тенденцій соціального та науково-технічного прогресу, об'єктивних залежностей й причинно-наслідкових зв'язків;
- г) всі відповіді вірні;
- д) А і Б.

2. До об'єктів макроекономічного планування не відносяться:

- а) економічні процеси;
- б) соціальні процеси;
- в) науково-технічні процеси;
- г) демографічні процеси.

3. До методів макроекономічного планування не відносять:

- а) балансовий метод;
- б) нормативний метод;
- в) метод пропорційності;
- г) економіко-математичні методи.

4. У залежності від об'єкту планування виділяють плани:

- а) короткострокові, середньострокові, довгострокові;
- б) національні, регіональні, корпоративні;
- в) економічні, соціальні;
- г) індикативні, стратегічні, **індикативні**.

5. Директивне планування – це:

- а) спосіб управління економікою країни за допомогою розробки обов'язкових для виконання завдань щодо виробництва, розподілу продукції та послуг;

б) спосіб регулювання економічних процесів за допомогою постановки певних цілей, визначення пріоритету розвитку національної економіки і застосування державних фінансових та інших стимуляторів для їх реалізації;

в) спосіб оцінки існуючих і очікуваних у майбутньому умов діяльності з урахуванням внутрішніх та зовнішніх факторів, на базі яких розробляється стратегія розвитку.

6. До суб'єктів макроекономічного планування не відносять:

а) державу;

б) акціонерні товариства;

в) профспілки;

г) приватні підприємства.

7. Принцип адаптації макроекономічного планування означає:

а) оперативне коригування планових завдань у зв'язку із зміною умов і завдань соціально-економічного розвитку країни;

б) базування планових розрахунків на вивченні статистичних і фактичних даних, аналізі практичного досвіду;

в) необхідність розробки конкретних механізмів реалізації плану;

г) необхідність врахування у процесі планування світових економічних, екологічних та соціальних стандартів.

8. Виконання директивного плану призводить до:

а) знищення конкуренції, створення умов для монополізму;

б) зниження ефективності виробництва та якості товарів;

в) виникнення постійного товарного дефіциту;

г) всі відповіді вірні.

9. До методів макроекономічного планування не відносять:

а) метод системного аналізу;

б) балансовий метод;

в) економіко-математичне моделювання;

г) метод мозкових атак.

10. До видів макроекономічного планування не відносять:

а) директивне планування;

б) стратегічне планування;

в) індикативне планування;

г) балансове планування.

11. Засіб регулювання економічних процесів за допомогою визначення певних цілей і пріоритетів розвитку національної економіки з використанням фінансових та інших стимулів для їх реалізації:

а) індикативне планування;

б) регулятивне планування;

в) директивне планування;

г) індирективне планування

12. Спосіб управління національною економікою за допомогою розробки обов'язкових для виконання завдань для виробництва та розподілу продукції та послуг:

а) індикативне планування;

- б) регулятивне планування;
- в) директивне планування;
- г) **індирективне** планування.

13. Виявлення та аналіз закономірностей і тенденцій розвитку національної економіки, передбачення змін у ньому і створення наукової бази для економічної політики та державного регулювання економіки:

- а) макроекономічне планування;
- б) регулятивне планування;
- в) макроекономічне прогнозування;
- г) цільові державні програми

14. Науково обґрунтоване передбачення можливого стану об'єкта в майбутньому, можливих шляхів і строків його досягнення:

- а) макроекономічне планування;
- б) план;
- в) прогноз;
- г) цільова програма.

Питання для перевірки знань

1. В чому сутність системного аналізу як методу макроекономічного планування.
2. Характеристика балансового методу макроекономічного планування.
3. Зміст нормативного методу макроекономічного планування.
4. В чому сутність економіко-математичного моделювання, як методу макроекономічного планування.
5. Місце макроекономічного планування у системі державного регулювання економіки.
6. Обґрунтування ресурсного забезпечення заходів програми.
7. Життєвий цикл, етапи цільової комплексної програми.

ТЕМА 3. ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ БЮДЖЕТНО-ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ

1. Державне регулювання фінансової системи України
2. Бюджетна система України
3. Державний бюджет як інструмент державного регулювання економіки
4. Податкова система України

***Базові поняття:** фінансова система, фінансова політика, фіскальна політика, бюджетна система, бюджетний процес, бюджет, видатки бюджету, доходи бюджету, податкова система, податок, збір.*

1. Державне регулювання фінансової системи України

Економічний і соціальний розвиток країни залежить від стану розвитку фінансової системи.

Фінансова система - це сукупність різноманітних видів фондів фінансових ресурсів, сконцентрованих у розпорядженні держави, нефінансового сектора економіки (господарських суб'єктів), окремих фінансових інститутів і населення (домогосподарств) для виконання покладених на них функцій, а також для задоволення економічних та соціальних потреб.

Фінансову систему держави можна розглядати у різних аспектах. В організаційному аспекті фінансову систему можна розглядати як сукупність органів державної влади та місцевого самоврядування, які здійснюють у межах своєї компетенції керівництво фінансовою діяльністю держави та підприємств, установ, організацій, що беруть у ній участь.

У матеріальному вираженні фінансова система являє собою сукупність грошових фондів. Під грошовим фондом розуміють відносно відособлену частину грошових коштів, призначену для особливих цілей.

Сукупність фінансових ланок, що входять до складу фінансів України, в їх взаємозв'язку та взаємозалежності, складає фінансову систему України. Фінансова система України включає такі фонди грошових коштів і відповідні їм правові інститути:

- бюджетна система;
- позабюджетні цільові фонди;
- фінанси державних підприємств, об'єднань, організацій, установ, галузей;
- фінанси страхування;
- кредит.

У основу побудови фінансової системи України покладено три основоположні елементи:

1. Функціональне призначення, яке виявляється в тому, що кожна ланка системи виконує власне завдання;

2. Територіальність - кожна область має відповідний апарат фінансових і страхових органів;

3. Єдність фінансової системи зумовлюється єдиною економічною і політичною основою держави. Це обумовлює єдину фінансову політику, що проводиться державою через центральні фінансові органи, єдині цілі. Управління всіма ланками відбувається на основі єдиних основних законодавчих і нормативних актах.

Необхідність державного фінансового регулювання зумовлена тим, що за будь-якого типу економічної системи основним призначенням держави є забезпечення фінансовими ресурсами тих потреб, які не можуть бути задоволені через ринковий механізм, тобто через попит і пропозицію, а також особисто кожним громадянином з огляду на відповідні причини. До таких належить зокрема структурна перебудова економіки, захист навколишнього середовища, оборона, правопорядок, соціальна підтримка мало захищених верств населення, проведення фундаментальних наукових досліджень, охорона здоров'я тощо.

Для забезпечення ефективного соціально-економічного розвитку держави реалізує фінансову політику - заходи держави щодо мобілізації фінансових ресурсів, їх розподілу та використання на базі фінансового законодавства для реалізації соціально-економічних цілей розвитку

суспільства. Головними напрямками фінансового регулювання економіки: витрати на наукові дослідження, відтворення кваліфікованої робочої сили, військові витрати, витрати на соціальні цілі, поліпшення відтворення капіталу, розширення споживчого ринку.

До основних принципів функціонування системи державного фінансового регулювання слід віднести єдність законодавчої та нормативної бази; відкритість і прозорість; розмежування повноважень; цільова орієнтованість; науковий підхід до реалізації окреслених цілей; економічність і раціональність; керованість фінансовими потоками на централізованій основі.

Елементи фінансової політики:

- політика державних видатків;
- фіскальна політика (мобілізація коштів у державну скарбницю; формування та регулювання державного бюджету).

До найвагоміших законодавчих актів, які регулюють взаємовідносини у фінансовій сфері, належать: Бюджетний кодекс України, Податковий кодекс України, Митний кодекс України, Закон України «Про банки та банківську діяльність», Закон України «Про Національний Банк України», Закон України «Про Державний бюджет України», Декрет Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю», відповідні постанови Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Укази Президента України.

Система інститутів регулювання представлена сукупністю органів державного управління різних рівнів та є своєрідною формою контролю, координації економічної активності суспільства.

2. Бюджетна система України

Провідною ланкою в структурі фінансової системи України є бюджетна. Бюджетна система України - сукупність державного бюджету та місцевих бюджетів, побудована з урахуванням економічних відносин, державного і адміністративно-територіальних устроїв і врегульована нормами права.

Бюджетна система України складається з державного бюджету та місцевих бюджетів.

Місцевими бюджетами є бюджет Автономної Республіки Крим, обласні, районні бюджети та бюджети місцевого самоврядування. Бюджетами місцевого самоврядування є бюджети територіальних громад сіл, їх об'єднань, селищ, міст (у тому числі районів у містах), бюджети об'єднаних територіальних громад, що створюються згідно із законом та перспективним планом формування територій громад.

Бюджетна система України ґрунтується на таких принципах:

- 1) принцип єдності бюджетної системи України - єдність бюджетної системи України забезпечується єдиною правовою базою, єдиною грошовою системою, єдиним регулюванням бюджетних відносин, єдиною бюджетною класифікацією, єдністю порядку виконання бюджетів та ведення бухгалтерського обліку і звітності;

2) принцип збалансованості - повноваження на здійснення витрат бюджету мають відповідати обсягу надходжень бюджету на відповідний бюджетний період;

3) принцип самостійності - Державний бюджет України та місцеві бюджети є самостійними. Держава коштами державного бюджету не несе відповідальності за бюджетні зобов'язання органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування. Органи влади Автономної Республіки Крим та органи місцевого самоврядування коштами відповідних місцевих бюджетів не несуть відповідальності за бюджетні зобов'язання одне одного, а також за бюджетні зобов'язання держави. Самостійність бюджетів забезпечується закріпленням за ними відповідних джерел доходів бюджету, правом відповідних органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування визначати напрями використання бюджетних коштів відповідно до законодавства України, правом Верховної Ради Автономної Республіки Крим та відповідних місцевих рад самостійно і незалежно одне від одного розглядати та затверджувати відповідні місцеві бюджети;

4) принцип повноти - до складу бюджетів підлягають включенню всі надходження бюджетів та витрати бюджетів, що здійснюються відповідно до нормативно-правових актів органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування;

5) принцип обґрунтованості - бюджет формується на реалістичних макропоказниках економічного і соціального розвитку України та розрахунках надходжень бюджету і витрат бюджету, що здійснюються відповідно до затверджених методик та правил;

6) принцип ефективності та результативності - при складанні та виконанні бюджетів усі учасники бюджетного процесу мають прагнути досягнення цілей, запланованих на основі національної системи цінностей і завдань інноваційного розвитку економіки, шляхом забезпечення якісного надання послуг, гарантованих державою, Автономною Республікою Крим, місцевим самоврядуванням (далі - гарантовані послуги), при залученні мінімального обсягу бюджетних коштів та досягнення максимального результату при використанні визначеного бюджетом обсягу коштів;

7) принцип субсидіарності - розподіл видів видатків між державним бюджетом та місцевими бюджетами, а також між місцевими бюджетами ґрунтується на необхідності максимально можливого наближення надання гарантованих послуг до їх безпосереднього споживача;

8) принцип цільового використання бюджетних коштів - бюджетні кошти використовуються тільки на цілі, визначені бюджетними призначеннями та бюджетними асигнуваннями;

9) принцип справедливості і неупередженості - бюджетна система України будується на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами;

10) принцип публічності та прозорості - інформування громадськості з питань складання, розгляду, затвердження, виконання державного бюджету та

місцевих бюджетів, а також контролю за виконанням державного бюджету та місцевих бюджетів.

3. Державний бюджет як інструмент державного регулювання економіки

Бюджет - план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються відповідно органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду.

Бюджетний період для всіх бюджетів, що складають бюджетну систему України, становить один календарний рік, який починається 1 січня кожного року і закінчується 31 грудня того ж року.

Бюджет може складатися із загального та спеціального фондів.

Складовими частинами загального фонду бюджету є:

- 1) всі доходи бюджету, крім тих, що призначені для зарахування до спеціального фонду бюджету;
- 2) всі видатки бюджету, що здійснюються за рахунок надходжень загального фонду бюджету;
- 3) кредитування бюджету (повернення кредитів до бюджету без визначення цільового спрямування та надання кредитів з бюджету, що здійснюється за рахунок надходжень загального фонду бюджету);
- 4) фінансування загального фонду бюджету.

Складовими частинами спеціального фонду бюджету є:

- 1) доходи бюджету (включаючи власні надходження бюджетних установ), які мають цільове спрямування;
- 2) видатки бюджету, що здійснюються за рахунок конкретно визначених надходжень спеціального фонду бюджету (у тому числі власних надходжень бюджетних установ);
- 3) кредитування бюджету (повернення кредитів до бюджету з визначенням цільового спрямування та надання кредитів з бюджету, що здійснюється за рахунок конкретно визначених надходжень спеціального фонду бюджету);
- 4) фінансування спеціального фонду бюджету.

Бюджетний процес - регламентований бюджетним законодавством процес складання, розгляду, затвердження, виконання бюджетів, звітування про їх виконання, а також контролю за дотриманням бюджетного законодавства.

Міністерство фінансів України як центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної фінансової і бюджетної політики затверджує бюджетну класифікацію - єдине систематизоване згрупування доходів, видатків, кредитування, фінансування бюджету, боргу відповідно до законодавства України та міжнародних стандартів, зміни до неї та інформує про це Верховну Раду України.

Бюджетна класифікація має такі складові частини: 1) класифікація доходів бюджету; 2) класифікація видатків та кредитування бюджету; 3) класифікація фінансування бюджету; 4) класифікація боргу.

Доходи бюджету-це податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством України (включаючи трансферти, плату за надання адміністративних послуг, власні надходження бюджетних установ)

Доходи бюджету класифікуються за такими розділами:

- 1) податкові надходження;
- 2) неподаткові надходження;
- 3) доходи від операцій з капіталом;
- 4) трансферти.

Видатки бюджету - кошти, спрямовані на здійснення програм та заходів, передбачених відповідним бюджетом

Видатки та кредитування бюджету класифікуються за:

- 1) бюджетними програмами (програмна класифікація видатків та кредитування бюджету);
- 2) ознакою головного розпорядника бюджетних коштів (відомча класифікація видатків та кредитування бюджету);
- 3) функціями, з виконанням яких пов'язані видатки та кредитування бюджету (функціональна класифікація видатків та кредитування бюджету).

Бюджет може бути як дефіцитним так і профіцитним.

Дефіцит бюджету - перевищення видатків бюджету над його доходами (з урахуванням різниці між наданням кредитів з бюджету та поверненням кредитів до бюджету).

Профіцит бюджету - перевищення доходів бюджету над його видатками (з урахуванням різниці між поверненням кредитів до бюджету та наданням кредитів з бюджету)

Стадіями бюджетного процесу визнаються:

- 1) складання проектів бюджетів;
- 2) розгляд проекту та прийняття закону про Державний бюджет України (рішення про місцевий бюджет);
- 3) виконання бюджету, включаючи внесення змін до закону про Державний бюджет України (рішення про місцевий бюджет);
- 4) підготовка та розгляд звіту про виконання бюджету і прийняття рішення щодо нього.

На всіх стадіях бюджетного процесу здійснюються контроль за дотриманням бюджетного законодавства, аудит та оцінка ефективності управління бюджетними коштами відповідно до законодавства.

Учасниками бюджетного процесу є органи, установи та посадові особи, наділені бюджетними повноваженнями (правами та обов'язками з управління бюджетними коштами).

Кабінет Міністрів України розробляє проект закону про Державний бюджет України.

Міністерство фінансів України відповідає за складання проекту закону про Державний бюджет України, визначає основні організаційно-методичні засади бюджетного планування, які використовуються для підготовки бюджетних

запитів і розроблення проекту Державного бюджету України та прогнозу Державного бюджету України на наступні за плановим два бюджетні періоди.

Розгляд та затвердження Державного бюджету України відбувається у Верховній Раді України за спеціальною процедурою.

4.Податкова система України

Податкова система - це взаємопов'язаний комплекс економічних відносин суб'єктів суспільства щодо вилучення у фізичних і юридичних осіб встановлених податкових платежів і обов'язкових зборів, які надходять до бюджетної системи держави з метою виконання покладених на неї функцій. Податкова система ґрунтується на засадах системності, встановлення визначальної бази податкової системи та принципів створення податкової системи і принципів оподаткування, закріплених правовими нормами.

Сукупність загальнодержавних та місцевих податків та зборів, що справляються в установленому цим Податковим кодексом (ПК) порядку, становить податкову систему України.

Податком є обов'язковий, безумовний платіж до відповідного бюджету, що справляється з платників податку відповідно до ПК.

Збором (платою, внеском) є обов'язковий платіж до відповідного бюджету, що справляється з платників зборів, з умовою отримання ними спеціальної вигоди, у тому числі внаслідок вчинення на користь таких осіб державними органами, органами місцевого самоврядування, іншими уповноваженими органами та особами юридично значимих дій.

До загальнодержавних належать податки та збори, що встановлені ПК і є обов'язковими до сплати на усій території України, крім випадків, передбачених ПК.

До місцевих належать податки та збори, що встановлені відповідно до переліку і в межах граничних розмірів ставок, визначених ПК, рішеннями сільських, селищних, міських рад та рад об'єднаних територіальних громад, що створені згідно із законом та перспективним планом формування територій громад, у межах їх повноважень і є обов'язковими до сплати на території відповідних територіальних громад.

До загальнодержавних податків належать:

- податок на прибуток підприємств;
- податок на доходи фізичних осіб;
- податок на додану вартість;
- акцизний податок;
- екологічний податок;
- рентна плата;
- мито.

До місцевих податків належать:

- податок на майно;
- єдиний податок.

До місцевих зборів належать:

- збір за місця для паркування транспортних засобів;

- туристичний збір.

Під час встановлення податку обов'язково визначаються такі елементи: платники податку; об'єкт оподаткування; база оподаткування; ставка податку; порядок обчислення податку; податковий період; строк та порядок сплати податку; строк та порядок подання звітності про обчислення і сплату податку.

Платниками податків визнаються фізичні особи (резиденти і нерезиденти України), юридичні особи (резиденти і нерезиденти України) та їх відокремлені підрозділи, які мають, одержують (передають) об'єкти оподаткування або провадять діяльність (операції), що є об'єктом оподаткування згідно з Податковим кодексом або податковими законами, і на яких покладено обов'язок із сплати податків та зборів згідно з Податковим кодексом.

Об'єктом оподаткування можуть бути майно, товари, дохід (прибуток) або його частина, обороти з реалізації товарів (робіт, послуг), операції з постачання товарів (робіт, послуг) та інші об'єкти, визначені податковим законодавством, з наявністю яких податкове законодавство пов'язує виникнення у платника податкового обов'язку.

База оподаткування - це фізичний, вартісний чи інший характерний вираз об'єкта оподаткування, до якого застосовується податкова ставка і який використовується для визначення розміру податкового зобов'язання.

Одиницею виміру бази оподаткування визнається конкретна вартісна, фізична або інша характеристика бази оподаткування або її частини, щодо якої застосовується ставка податку.

Ставкою податку визнається розмір податкових нарахувань на (від) одиницю (одиниці) виміру бази оподаткування.

Обчислення суми податку здійснюється шляхом множення бази оподаткування на ставку податку із/без застосуванням відповідних коефіцієнтів.

Строком сплати податку та збору визнається період, що розпочинається з моменту виникнення податкового обов'язку платника податку із сплати конкретного виду податку і завершується останнім днем строку, протягом якого такий податок чи збір повинен бути сплачений у порядку, визначеному податковим законодавством. Податок чи збір, що не був сплачений у визначений строк, вважається не сплаченим своєчасно.

Податковим періодом визнається встановлений ПК період часу, з урахуванням якого відбувається обчислення та сплата окремих видів податків та зборів. Податковим періодом може бути: календарний рік; календарне півріччя; календарні три квартали; календарний квартал; календарний місяць; календарний день.

Сплата податків та зборів здійснюється в грошовій формі у національній валюті України, крім випадків, передбачених цим Кодексом або законами з питань митної справи.

Питання для самостійної підготовки

1. Роль бюджету в реалізації соціальної політики держави.
2. Функції державного бюджету.
3. Збалансованість державного бюджету.
4. Бюджетний вплив на розвиток економіки – субсидії і субвенції.

5. Ознайомтесь з бюджетом країни на поточний рік.
6. Банківська система України.

СИСТЕМА КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

Тести для перевірки знань

- 1. Затвердження Державного бюджету України є функцією:**
 - а) Верховної Ради України;
 - б) Президента України;
 - в) Кабінету Міністрів України;
 - г) Національного банку України.
- 2. Встановлення місцевих податків і зборів відповідно до закону є функцією:**
 - а) органів місцевого самоврядування;
 - б) місцевих державних адміністрацій;
 - в) Президента України;
 - г) Національного банку України.
- 3. Підготовка та виконання обласних і районних бюджетів є функцією:**
 - а) органів місцевого самоврядування;
 - б) місцевих державних адміністрацій;
 - в) міністерств;
 - г) комітетів.
- 4. Розробка проекту закону про Державний бюджет України є функцією:**
 - а) органів місцевого самоврядування;
 - б) місцевих державних адміністрацій;
 - в) Кабінету Міністрів України;
 - г) Національного банку України.
- 5. Основними складовими бюджету є:**
 - а) прибутки та збитки;
 - б) надходження та податки;
 - в) позики та видатки;
 - г) доходи та видатки.
- 6. Дефіцит державного бюджету – це перевищення:**
 - а) заощаджень над споживанням;
 - б) доходів над витратами;
 - в) споживання над заощадженнями;
 - г) видатками над доходами.
- 7. Перевищення видатків бюджету над доходами має назву:**
 - а) профіцит бюджету;
 - б) дефіцит бюджету;
 - в) державний борг;
 - г) бюджетні зобов'язання.
- 8. Бюджетні субвенції – це:**
 - а) особливий вид асигнувань з державного бюджету з метою збалансування доходів і видатків нижчих бюджетів;
 - б) допомоги, які здійснює держава з державного бюджету з метою підтримки

населення, а також певних видів підприємницької діяльності, пріоритетних сфер і галузей економіки;

в) оборотна касова готівка, що може використовуватися протягом бюджетного року на покриття тимчасових касових розривів;

г) один з видів державної фінансової допомоги центральним або місцевим органам виконавчої влади, що надається на конкретні цілі.

9. Будь - які прямі виплати з державного бюджету населенню або підприємствам, що здійснюються у вигляді субсидій, пенсій та допомоги на соціальні потреби, оплати відсотків за державний борг:

а) субсидії;

б) державні контракти;

в) трансферні платежі;

г) державні замовлення.

10 Фіскальна політика - це...

а) діяльність держави, пов'язана з поповненням дохідної частини державного бюджету;

б) сукупність методів, способів та інструментів державного регулювання підприємницької діяльності;

в) механізм маніпулювання державним бюджетом з метою виконання державою своїх функцій;

г) податково-бюджетна політика, сутність якої полягає в регулюванні ставок оподаткування та бюджетних витрат з метою забезпечення стабілізації економіки, підтримання макроекономічної рівноваги.

11. Проект зведеного бюджету держави є результатом:

а) бюджетного програмування;

б) бюджетного моделювання;

в) бюджетного прогнозування;

г) бюджетного планування.

12. Податкова система - це...

а) сукупність податків, зборів та інших платежів до бюджетів;

б) сукупність податків, зборів та інших платежів до бюджетів і державних цільових фондів;

в) сукупність податків і податкових платежів, встановлених державою;

г) сукупність принципів, форм і методів установа й сплати податків і податкових платежів, що забезпечують контроль та відповідальність за порушення податкового законодавства.

Питання для перевірки знань

1. В чому полягає сутність фіскальної функції податків.

2. Які основні макроекономічні показники відображаються в Державному бюджеті України.

3. Охарактеризуйте шляхи подолання дефіциту бюджету, вкажіть на їх переваги та недоліки.

4. Роль централізованих державні та інших фондів у фінансовій системі країни.
5. Розкрийте сутність понять «дотації», «субсидії», «субвенції».

ТЕМА 4. ГРОШОВО –КРЕДИТНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ

1. Механізм грошово-кредитного регулювання економіки
2. Національний банк як суб'єкт державного регулювання економіки, його завдання та функції
3. Управління готівковим грошовим обігом
4. Процентна політика та її вплив на економіку країни
5. Валютне регулювання

***Базові поняття:** грошово-кредитна політика, політика «дорогих грошей», політика «дешевих грошей», процентна ставка, валюта, державний борг, девізна валютна політика, дисконтна валютна політика*

1. Механізм грошово-кредитного регулювання економіки

Грошово-кредитна політика - комплекс заходів у сфері грошового обігу та кредиту, спрямованих на забезпечення стабільності грошової одиниці України через використання визначених цим Законом засобів та методів

Грошово-кредитна політика, спрямована на забезпечення економіки економічно необхідним обсягом грошової маси, досягнення ефективного готівкового обігу, залучення коштів суб'єктів господарювання та населення до банківської системи, стимулювання використання кредитних ресурсів на потреби функціонування і розвитку економіки.

Суб'єктами проведення грошово-кредитної політики з боку держави виступають центральний (Національний) банк країни, міністерство фінансів, державна скарбниця, органи нагляду за діяльністю банків і контролю за грошовим обігом, установи зі страхування депозитів тощо. *Центральний (національний) банк* є основним (центральним) суб'єктом здійснення державної грошово-кредитної політики в НЕС.

Основними принципами, на яких базується реалізація грошово-кредитної політики, є:

- пріоритетність досягнення та підтримки цінової стабільності в державі
- дотримання режиму плаваючого обмінного курсу
- перспективний характер прийняття рішень
- прозорість діяльності Національного банку
- інституційна, фінансова та операційна незалежність Національного банку.

Основними економічними засобами і методами грошово-кредитної політики є регулювання обсягу грошової маси через:

- 1) визначення та регулювання норм обов'язкових резервів для банків;

- 2) процентну політику;
- 3) рефінансування банків;
- 4) управління золотовалютними резервами;
- 5) операції з цінними паперами (крім цінних паперів, що підтверджують корпоративні права), у тому числі з казначейськими зобов'язаннями, на відкритому ринку;
- 6) регулювання імпорту та експорту капіталу;
- 7) запровадження на строк до шести місяців вимоги щодо обов'язкового продажу частини надходжень в іноземній валюті;
- 8) зміну строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів;
- 9) емісію власних боргових зобов'язань та операції з ними.

Національний банк має право надавати кредити для рефінансування банку, якщо це не тягне за собою ризиків для банківської системи.

Існують два типи грошово-кредитної політики - політика «дорогих грошей» та політика «дешевих грошей».

Політика «дорогих грошей» здійснюється шляхом зменшення грошової пропозиції за умов інфляційного зростання економіки, коли потрібно стримувати сукупний попит.

Політика «дешевих грошей» здійснюється шляхом збільшення грошової пропозиції за умов неповної зайнятості, коли необхідно стимулювати виробництво.

Серед методів грошово-кредитного регулювання економіки країни варто назвати адміністративні (заборона та обмеження на різні види діяльності банків) та економічні методи (як способи здійснення грошово-кредитних операцій банків завдяки інструментам грошово-кредитного регулювання економіки), засновані на зацікавленості банків в їх використанні.

Серед інструментів грошово-кредитного регулювання за допомогою яких починають діяти ті або інші механізми варто назвати інструменти прямої та інструменти опосередкованої дії, які, перш за все, впливають опосередковано на грошову масу (а потім на зайнятість, інвестиції та національний дохід країни). До інструментів прямої дії відносяться будь-які заборони та обмеження різних сторін діяльності комерційних банків, саме які і стримують майже усі види банківської діяльності. Серед інструментів прямої дії слід назвати такі обмеження як адміністративне встановлення банкам різних економічних нормативів (лімітів), які сьогодні НБУ встановлює комерційним банкам за різними сторонами їх діяльності (інвестиційної, кредитної, валютної та інших).

До інструментів непрямої дії відносяться норма обов'язкового резервування; облікова ставка НБУ (ставка рефінансування) та операції на відкритому ринку.

2. Національний банк як суб'єкт державного регулювання економіки, його завдання та функції

Національний банк України (НБУ) є центральним банком України, особливим центральним органом державного управління, юридичний статус,

завдання, функції, повноваження і принципи організації якого визначаються Конституцією України, ЗУ «

Про національний банк України» та іншими законами України.

Розмір статутного капіталу НБУ становить 10 мільйонів гривень. Розмір статутного капіталу може бути збільшений за рішенням Ради Національного банку.

Національний банк є юридичною особою, має відокремлене майно, що є об'єктом права державної власності і закріплено за ним на праві господарського відання.

Національний банк є економічно самостійним органом, який здійснює видатки за рахунок власних доходів у межах затвердженого кошторису адміністративних витрат, а у визначених цим Законом випадках - також за рахунок Державного бюджету України.

Відповідно до Конституції України основною функцією Національного банку є забезпечення стабільності грошової одиниці України.

При виконанні своєї основної функції Національний банк має виходити із пріоритетності досягнення та підтримки цінової стабільності в державі.

Національний банк виконує такі функції:

1) відповідно до розроблених Радою Національного банку України Основних засад грошово-кредитної політики визначає та проводить грошово-кредитну політику;

2) монопольно здійснює емісію національної валюти України та організує готівковий грошовий обіг;

3) виступає кредитором останньої інстанції для банків і організує систему рефінансування;

4) встановлює для банків правила проведення банківських операцій, бухгалтерського обліку і звітності, захисту інформації, коштів та майна;

5) організовує створення та методологічно забезпечує систему грошово-кредитної і банківської статистичної інформації та статистики платіжного балансу;

6) регулює діяльність платіжних систем та систем розрахунків в Україні, визначає порядок і форми платежів, у тому числі між банками;

7) визначає напрями розвитку сучасних електронних банківських технологій, створює та забезпечує безперервне, надійне та ефективне функціонування, розвиток створених ним платіжних та облікових систем, контролює створення платіжних інструментів, систем автоматизації банківської діяльності та засобів захисту банківської інформації;

8) здійснює банківське регулювання та нагляд на індивідуальній та консолідованій основі;

9) здійснює погодження статутів банків і змін до них, ліцензування банківської діяльності та операцій у передбачених законом випадках, веде Державний реєстр банків, Реєстр аудиторських фірм, які мають право на проведення аудиторських перевірок банків;

10) веде офіційний реєстр ідентифікаційних номерів емітентів платіжних карток внутрішньодержавних платіжних систем; 10) здійснює попередню

кваліфікацію осіб, які можуть брати участь у виведенні неплатоспроможних банків з ринку, та складає перелік таких осіб;

11) представляє інтереси України в центральних банках інших держав, міжнародних банках та інших кредитних установах, де співробітництво здійснюється на рівні центральних банків;

12) здійснює відповідно до визначених спеціальним законом повноважень валютне регулювання, визначає порядок здійснення операцій в іноземній валюті, організовує і здійснює валютний контроль за банками та іншими фінансовими установами, які отримали ліцензію Національного банку на здійснення валютних операцій;

13) забезпечує накопичення та зберігання золотовалютних резервів та здійснення операцій з ними та банківськими металами;

14) аналізує та прогнозує динаміку макроекономічних, грошово-кредитних, валютних та фінансових показників, у тому числі складає платіжний баланс;

15) організує інкасацію та перевезення банкнот і монет та інших цінностей, видає ліцензії на право інкасації та перевезення банкнот і монет та інших цінностей;

16) реалізує державну політику з питань захисту державних секретів у системі Національного банку;

17) бере участь у підготовці кадрів для банківської системи України;

18) визначає особливості функціонування банківської системи України в разі введення воєнного стану чи особливого періоду, здійснює мобілізаційну підготовку системи Національного банку;

19) вносить у встановленому порядку пропозиції щодо законодавчого врегулювання питань, спрямованих на виконання функцій Національного банку України;

20) здійснює методологічне забезпечення з питань зберігання, захисту, використання та розкриття інформації, що становить банківську таємницю; здійснює відповідно до компетенції повноваження у сфері депозитарного обліку; забезпечує облік і зберігання переданих йому цінних паперів та інших коштовностей, що конфісковані (заарештовані) на користь держави та/або таких, які визнані безхазяйними, для чого може відкривати рахунки в цінних паперах у депозитарних установах;

21) здійснює інші функції у фінансово-кредитній сфері в межах своєї компетенції, визначеної законом;

22) визначає порядок здійснення в Україні маршрутизації, клірингу та взаєморозрахунків між учасниками платіжної системи за операціями, які здійснені в межах України із застосуванням платіжних карток, емітованих банками-резидентами;

23) створює Засвідчувальний центр для забезпечення реєстрації, засвідчення чинності відкритих ключів та акредитації центрів сертифікації ключів, визначає порядок застосування електронного підпису, у тому числі електронного цифрового підпису в банківській системі України та суб'єктами переказу коштів;

24) видає ліцензії небанківським фінансовим установам, які мають намір стати учасниками платіжних систем, на переказ коштів без відкриття рахунків та відкликає їх відповідно до законодавства;

25) веде реєстр платіжних систем, систем розрахунків, учасників цих систем та операторів послуг платіжної інфраструктури;

26) здійснює нагляд (оверсайт) платіжних систем та систем розрахунків;

27) здійснює державне регулювання та нагляд у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення за небанківськими фінансовими установами-резидентами, які є платіжними організаціями та/або членами/учасниками платіжних систем у частині надання ними фінансової послуги щодо переказу коштів на підставі відповідних ліцензій, зокрема Національного банку України (крім операторів поштового зв'язку в частині здійснення ними переказу коштів);

30) здійснює аналіз стану фінансової системи щодо фінансової стабільності.

Вищим органом управління НБУ є Рада Національного банку України. Керівним органом НБУ є Правління Національного банку України. Очолює Правління НБУ Голова Національного банку України.

3. Управління готівковим грошовим обігом

Грошовою одиницею України є гривня, що дорівнює 100 копійкам.

Випуск та обіг на території України інших грошових одиниць і використання грошових сурогатів як засобу платежу забороняються.

Офіційне співвідношення між гривнею та золотом або іншими дорогоцінними металами не встановлюється.

Для забезпечення організації готівкового грошового обігу Національний банк здійснює:

1) виготовлення та зберігання банкнот і монет;

2) створення резервних фондів банкнот і монет;

3) встановлення номіналів, систем захисту, платіжних ознак та дизайну банкнот та монет, а також обмежень щодо використання систем захисту, платіжних ознак та відтворення елементів дизайну банкнот та монет;

4) встановлення порядку заміни пошкоджених банкнот і монет;

5) встановлення правил випуску в обіг, обробки, зберігання, інкасації, перевезення, вилучення з обігу та знищення готівки;

6) визначення порядку ведення касових операцій для банків, інших фінансових установ, підприємств і організацій;

7) визначення вимог стосовно технічного стану і організації охорони приміщень банківських установ.

Виключне право введення в обіг (емісія) гривні і розмінної монети, організація їх обігу та вилучення з обігу належить Національному банку.

Готівка знаходиться в обігу у вигляді грошових знаків - банкнот (паперових) і монет (металевих). Загальна сума введених в обіг банкнот і монет зазначається в рахунках Національного банку як його пасив.

Банкноти і монети є безумовними зобов'язаннями Національного банку і забезпечуються всіма його активами.

Гривня (банкноти і монети) як національна валюта є єдиним законним платіжним засобом на території України, приймається усіма фізичними і юридичними особами без будь-яких обмежень на всій території України за всіма видами платежів, а також для зарахування на рахунки, вклади, акредитиви та для переказів.

Національний банк встановлює офіційний курс гривні до іноземних валют та оприлюднює його.

Для регулювання курсу гривні щодо іноземних валют Національний банк використовує золотовалютний резерв, купує і продає цінні папери, встановлює і змінює ставку рефінансування та застосовує інші інструменти регулювання грошової маси в обігу.

Умови та порядок конвертації (обміну) гривні на іноземну валюту встановлюються Національним банком відповідно до законодавства України про валютне регулювання. Національний банк не може обмежувати права суб'єктів валютного ринку на здійснення операцій з іноземною валютою, гарантовані їм законом.

4. Процентна політика та її вплив на економіку країни

Процентна ставка є одним з основних монетарних інструментів центрального банку, за допомогою якого здійснюється вплив на вартість грошей.

Центральні банки, які ставлять собі за мету досягнення кількісних цілей щодо інфляції, мають подібні підходи до реалізації процентної політики.

Як правило, процентна політика складається з двох основних елементів:

- *ключової процентної ставки* монетарної політики - процентної ставки за основними операціями центрального банку з надання або вилучення ліквідності. Проведення основних операцій за цією ставкою забезпечує увагу ринку до її змін. А процентні ставки міжбанківського кредитного ринку коливаються близько до цієї ставки;

- *коридору процентних ставок* за операціями постійного доступу (кредити центрального банку овернайт та депозитні сертифікати на цей термін) в якості механізму підтримки ключової процентної ставки. Такий коридор обмежує коливання процентних ставок на міжбанківському кредитному ринку навколо ключової ставки. За нормальних умов функціонування банківської системи в банків немає стимулів проводити операції на міжбанківському ринку за ставками поза межами процентних ставок за операціями постійного доступу.

Роль ключової процентної ставки монетарної політики Національного банку України відіграє облікова ставка.

Облікова ставка (discount rate) - один із монетарних інструментів, за допомогою якого Національний банк України встановлює для банків та інших суб'єктів грошово-кредитного ринку орієнтир щодо вартості залучених і розміщених грошових коштів на відповідний період.

Облікова ставка є базовою процентною ставкою щодо інших процентних ставок Національного банку України. Використовується Національним банком

України одночасно як засіб реалізації грошово-кредитної політики та орієнтир ціни на гроші. Динаміка облікової ставки характеризує основні напрями змін грошово-кредитного регулювання. Рівень і характер змін облікової ставки залежить від тенденцій економічного розвитку країни, макроекономічних і бюджетних процесів, стану грошово-кредитного ринку тощо.

Облікова ставка має підтримуватися на позитивному рівні щодо прогнозованого рівня інфляції, який визначається Кабінетом Міністрів України на відповідний рік і враховується при складанні державного бюджету. Облікова ставка є найнижчою ставкою серед процентних ставок, за якими Національний банк України може підтримувати ліквідність банків. Розмір облікової ставки затверджується рішенням Правління Національного банку України.

5. Валютне регулювання

Національний банк України у сфері валютного регулювання:

- здійснює валютну політику виходячи з принципів загальної економічної політики України;
- складає разом з Кабінетом Міністрів України платіжний баланс України;
- контролює дотримання затвердженого Верховною Радою України ліміту зовнішнього державного боргу України;
- визначає у разі необхідності ліміти заборгованості в іноземній валюті уповноважених банків нерезидентам;
- видає у межах, обов'язкові для виконання нормативні акти щодо здійснення операцій на валютному ринку України;
- нагромаджує, зберігає і використовує резерви валютних цінностей для здійснення державної валютної політики;
- видає ліцензії на здійснення валютних операцій та приймає рішення про їх скасування;
- установлює способи визначення і використання валютних (обмінних) курсів іноземних валют, виражених у валюті України, курсів валютних цінностей, виражених у іноземній валюті або розрахункових (клірингових) одиницях;
- установлює за погодженням з центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері статистики, єдині форми обліку, звітності та документації про валютні операції, порядок контролю за їх достовірністю та своєчасним поданням;
- забезпечує публікацію банківських звітів про власні операції та операції уповноважених банків.

Національний банк діє як уповноважена державна установа при застосуванні законодавства України про валютне регулювання і валютний контроль.

До компетенції Національного банку у сфері валютного регулювання та контролю належать:

- 1) видання нормативно-правових актів щодо ведення валютних операцій;
- 2) видача та відкликання ліцензій, здійснення контролю, у тому числі шляхом здійснення планових і позапланових перевірок, за діяльністю банків, юридичних та фізичних осіб (резидентів та нерезидентів), які отримали ліцензію

Національного банку на здійснення валютних операцій, в частині дотримання ними валютного законодавства;

3) встановлення лімітів відкритої валютної позиції для банків та інших установ, що купують та продають іноземну валюту;

4) встановлення порядку проведення обов'язкового продажу та розміру надходжень в іноземній валюті, що підлягають обов'язковому продажу;

5) зміна строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів;

6) застосування мір відповідальності до банків, юридичних та фізичних осіб (резидентів та нерезидентів) за порушення правил валютного регулювання і валютного контролю.

Національний банк визначає структуру валютного ринку України та організовує торгівлю валютними цінностями на ньому відповідно до законодавства України про валютне регулювання.

Національний банк проводить дисконтну та девізну валютну політику і застосовує в необхідних випадках валютні обмеження.

Девізна валютна політика - політика регулювання валютного курсу шляхом купівлі і продажу іноземної валюти.

Дисконтна валютна політика - зниження або підвищення Національним банком України процентних ставок за кредит з метою регулювання попиту і пропозиції на позичковий капітал.

Національний банк здійснює дисконтну валютну політику, змінюючи облікову ставку Національного банку для регулювання руху капіталу та балансування платіжних зобов'язань, а також коригування курсу грошової одиниці України до іноземних валют.

Національний банк здійснює девізну валютну політику на підставі регулювання курсу грошової одиниці України до іноземних валют шляхом купівлі та продажу іноземної валюти на фінансових ринках.

Для забезпечення внутрішньої і зовнішньої стабільності грошової одиниці України Національний банк має золотовалютний резерв, що складається з таких активів:

- монетарне золото;
- спеціальні права запозичення;
- резервна позиція в МВФ;
- іноземна валюта у вигляді банкнот та монет або кошти на рахунках за кордоном;
- цінні папери (крім акцій), що оплачуються в іноземній валюті;
- будь-які інші міжнародно визнані резервні активи за умови забезпечення їх надійності та ліквідності.

Поповнення золотовалютних резервів проводиться Національним банком шляхом:

1) купівлі монетарного золота та іноземної валюти;

2) отримання доходів від операцій з іноземною валютою, банківськими металами та іншими міжнародно визнаними резервними активами;

3) залучення Національним банком валютних коштів від міжнародних фінансових організацій, центральних банків іноземних держав та інших кредиторів.

Використання золотовалютного резерву здійснюється Національним банком на такі цілі:

1) продаж валюти на фінансових ринках для проведення грошово-кредитної політики, включаючи політику обмінного курсу;

2) витрати по операціях з іноземною валютою, монетарними металами, а також іншими міжнародно визнаними резервними активами та операціях із забезпечення діяльності Національного банку в межах сум, передбачених кошторисом адміністративних витрат Національного банку;

3) повернення Національним банком валютних коштів міжнародним фінансовим організаціям, іноземним центральним банкам та іншим кредиторам, включаючи відсотки за користування такими коштами та інші обов'язкові нарахування;

4) участь у формуванні капіталу і діяльності міжнародних організацій.

Не допускається використання золотовалютного резерву для надання кредитів і гарантій та інших зобов'язань резидентам і нерезидентам України.

Національний банк є зберігачем державного золотого запасу, а також дорогоцінних металів, дорогоцінних каменів, інших коштовностей.

Кабінет Міністрів України у сфері валютного регулювання:

- визначає і подає на затвердження до Верховної Ради України ліміт зовнішнього державного боргу України;

- бере участь у складанні платіжного балансу України;

- забезпечує виконання бюджетної та податкової політики в частині, що стосується руху валютних цінностей;

- забезпечує формування і виступає розпорядником Державного валютного фонду України;

- визначає порядок використання надходжень у міжнародних розрахункових (клірингових) одиницях, які використовуються у торговельному обороті з іноземними державами, а також у неконвертованих іноземних валютах, які використовуються у неторговельному обороті з іноземними державами на підставі положень міжнародних договорів України.

Питання для самостійної підготовки

1. Структура Національного банку України.
2. Банківське регулювання та банківський нагляд.
3. Механізм валютної інтервенції.
4. Операції НБУ з цінними паперами.

СИСТЕМА КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

Тести для перевірки знань

1. Грошово-кредитна політика – це інструмент:

- а) економічних методів регулювання економіки;
- б) інституційних методів регулювання економіки;

- в) соціально- психологічних методів регулювання економіки;
- г) адміністративних методів регулювання економіки.

2. Грошово-кредитну політику в інтересах національної економіки здійснює:

- а) Національний банк України;
- б) Міністерство фінансів;
- в) Державне казначейство;
- г) Головне контрольно-ревізійне управління.

3. Головним завданням НБУ є:

- а) створення умов неінфляційного розвитку економіки держави;
- б) підтримання ліквідності банківської системи;
- в) збільшення обсягів кредитного портфеля комерційних банків;
- г) орієнтація кредитного портфеля комерційних банків на обслуговування фінансового сектору.

4. До інструментів прямого впливу на грошово-кредитну політику відносять:

- а) зміну норми обов'язкових резервів;
- б) зміну облікової ставки;
- в) обмеження об'єму та вартості кредиту для окремих галузей;
- г) операції на відкритому ринку.

5. Обов'язкові резерви комерційних банків використовують для:

- а) обмеження темпів зростання грошової маси;
- б) антиінфляційної боротьби;
- в) регулювання попиту на банківські ресурси;
- г) усі відповіді вірні.

6. Зменшення норми обов'язкових резервів призводить до:

- а) стимулювання ділової активності;
- б) зменшення капіталу у розпорядженні банків;
- в) стримування ділової активності;
- г) зростання облікової ставки.

7. Комерційні банки встановлюють позичковий відсоток, опираючись на:

- а) норму резервування;
- б) ставку рефінансування;
- в) облікову ставку;
- г) дисконтну ставку.

8. Дисконтну ставку визначають з огляду на (указати зайве):

- а) ситуацію на фондовому та валютному ринках;
- б) стан ділової активності;
- в) поточні темпи інфляції;
- г) попит та пропозицію кредитних ресурсів на міжбанківському ринку.

9. Банківська система – це:

- а) законодавчо визначений структурний сектор економіки, діяльність якого спрямована на реалізацію грошово-кредитної політики;

- б) фінансовий інститут, сутність якого полягає в акумуляції вільних грошових коштів з метою накопичення та подальшого обігу;
- в) сектор економічної діяльності, який передбачає валютні та облікові;
- г) законодавчо визначена, чітко структурована сукупність фінансових посередників грошового ринку, які займаються банківською діяльністю.

10. Основні функції Центрального банку - це:

- а) міра вартості, засіб обігу, емісійний центр та світові гроші;
- б) емісійний центр, банк банків, грошове-кредитне регулювання та банкір уряду;
- в) засіб накопичення, засіб платежу та банк банків;
- г) міра вартості та засіб платежу та грошове-кредитне регулювання.

11. Центральний банк, як банк банків забезпечує:

- а) організацію касового виконання державного бюджету;
- б) професійний нагляд над усією кредитною системою;
- в) використання монетарних інструментів з метою впливу на обсяг і структуру банківських резервів;
- г) касове, розрахункове та кредитне обслуговування комерційних банків.

12. Інструментами НБУ виступають:

- а) облікова ставка процента та кредитна ставка;
- б) облікова ставка процента та норма обов'язкового резервування коштів;
- в) норма обов'язкового резервування коштів та кредитна ставка;
- г) облікова ставка процента, норма обов'язкового резервування коштів та кредитна ставка

Питання для перевірки знань

1. В чому сутність методу девальвації національної грошової одиниці
2. В чому сутність методу ревальвації національної грошової одиниці
3. Рівні банківської системи України
4. Якими є функції НБУ по відношенню до комерційних банків.
5. Підзвітність НБУ

ТЕМА 5. СТРУКТУРНА ТА ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

1. Поняття структури економіки. Види структур
2. Суть, цілі та завдання структурної політики держави
3. Інвестиції як фактор структурних зрушень в економіці. Державне регулювання інвестиційної діяльності
4. Механізм державного регулювання фондового ринку цінних паперів

Базові поняття: національна економічна система, структура економіки країни, структурна політика, пасивна структурна політика, активна структурна політика, інвестиція, інвестиційна політика, інвестор, фондовий ринок, цінні папери, учасники фондового ринку

1. Поняття структури економіки. Види структур.

Національна економічна система - це складна макроекономічна структура, яка визначається як взаємодія та взаємоузгодженість окремих сегментів ринку (ринку економічних ресурсів, товарів та послуг, грошей та валюти, капіталу, цінних паперів тощо) та окремих їх елементів. Спосіб взаємозв'язку між елементами та компонентами національної економічної системи, внутрішня її організація визначає економічну структуру країни.

Структура економіки країни - це співвідношення, які відображають взаємозв'язки та взаємозалежності між окремими частинами економіки, окремими її секторами, галузями тощо.

Залежно від змісту економічних явищ та процесів, зв'язки між якими відображаються в пропорціях, розрізняють такі основні види структури економіки: відтворювальну; галузеву; територіальну (регіональну); соціальну; секторальну; зовнішньоекономічну; техніко-економічну.

Відтворювальна структура характеризує використання ВВП (ВВП) на відновлення капіталу, споживання та нагромадження; співвідношення між виробничим та особистим споживанням.

Галузева структура виражає пропорції розвитку окремих галузей, підгалузей, видів діяльності, виробництва, сфер національної економіки.

Територіальна (регіональна) структура дає характеристику участі економічних районів, регіонів та інших територіальних утворень в створенні та споживанні суспільного продукту.

Соціальна структура – це зв'язки та відносини між різними соціальними класами, соціальними верствами та прошарками; професійно-кваліфікаційний склад населення країни.

Секторальна структура характеризує поділ економіки країни за секторами, типами та формами власності, за організаційно-правовими формами підприємництва.

Зовнішньоекономічна структура характеризує пропорції між експортом та імпортом товарів, послуг, капіталів та визначає участь національної економіки у світовій економіці.

Техніко-економічна структура визначається пропорціями між особистими та речовими факторами продуктивних сил з врахуванням техніко-економічних відносин.

2. Суть, цілі та завдання структурної політики держави

Структурна політика - це політика, спрямована на формування сучасної, прогресивної та ефективної структури національного господарства.

Метою структурної політики є обґрунтування доцільності поставленої мети, проведення економічної оцінки поставлених цілей та здійснення комплексного аналізу можливих варіантів ефективного досягнення результатів визначених завдань.

Цілі державної структурної політики:установлення оптимальних макроекономічних пропорцій;підвищення технічного рівня та конкурентоспроможності продукції;зменшення матеріаломісткості та енергоємності виробництва;розвиток конкуренції та обмеження

монополізму; ліквідація диспропорцій між галузевими комплексами; ліквідація диспропорцій технічного рівня виробництва різних галузей; раціональне розміщення виробництва та збалансований розвиток регіонів; охорона навколишнього середовища.

Структурну політику можна поділити на дві галузі: конститувальну (становлення та закріплення на тривалий час типових умов господарювання) та регулювальну (поточне регулювання господарських процесів у межах існуючих типових умов господарювання).

Принципи структурної політики:

- принцип науковості, який передбачає врахування вимог об'єктивних економічних законів;
- принцип комплексності - здійснення заходів з урахуванням взаємозв'язків між ними;
- принцип збалансованості, який передбачає оптимізацію співвідношень цілей та засобів їх досягнення;
- принцип конкретно-історичного підходу, зумовлений тим, що економічна політика не може бути єдиною як для всіх країн, так і для окремих етапів розвитку суспільства;
- принцип альтернативності, який полягає у врахуванні різних варіантів розвитку.

Структурна політика підпорядковується деяким принципам, пов'язаних з її цілями та функціями, таким, як:

- ефект синергії (цілеспрямованість дій елементів структурної політики посилює ефективність функціонування її як системи);
- ієрархічність (пріоритет інтересів та завдань структури більш широкого (глобального) рівня перед інтересами її елементів);
- емерджентність (цілі, функції компонентів структури не завжди збігаються з цілями і функціями її як цілісної системи);
- мультиплікативність (позитивні та негативні ефекти функціонування компонентів структурної політики мають властивість множення, а не додавання);
- цілеспрямованість (діяльність структурної політики підпорядкована певній меті);
- альтернативність (можливість досягнення поставленої цілі різними шляхами та методами).

Властивостями структурної політики є:

- цілісність (жоден елемент структурної політики не може бути усунений, модифікований або доданий із порушенням структурної повноти системи);
- неадитивність (результати спільного впливу двох елементів структури не тотожні сумі результатів впливу цих елементів окремо);
- структурність (можливість декомпозиції на компоненти, елементи та встановлення зв'язків між ними);
- ієрархічність (кожен компонент структурної політики може розглядатися як система (підсистема) більш широкої глобальної системи).

У сучасних умовах структурна політика виступає сукупністю усіх державних заходів, що цілеспрямовано стимулюють структурні зміни в економіці

відповідно до основних напрямів структурної перебудови. Враховуючи, що цей процес економіки є довготривалим і капіталомістким, здійснення практичних заходів та найбільш суттєвих змін в основних секторах і видах економічної діяльності доцільно проводити в три етапи:

I етап. Стабілізація економіки (призупинення спаду виробництва та інфляційних процесів);

II етап. Активізація економічного розвитку (відновлення позитивних тенденцій в інвестиційній діяльності та науково-технічній перебудові виробництва, розвиток господарських зв'язків за більш ефективною схемою формування активного торговельного балансу і зміцнення бюджетно-фінансової, кредитно-грошової незалежності країни);

III етап. Становлення раціональної структури економіки (досягнення стабільного та ефективного функціонування всіх життєво важливих систем економіки країни і створення умов для забезпечення високої якості життя населення, активної мотивації до трудової й підприємницької діяльності та рівноправного партнерства країни у глобальному економічному просторі).

На практиці існує два типи структурної політики: пасивна та активна.

Пасивна структурна політика полягає у тому, що держава створює правову базу для вільного переливання капіталу та праці з одних галузей в інші, але безпосередньо не втручається в інвестиційні процеси.

Активна структурна політика полягає у тому, що держава застосовує відповідні важелі для прискорення структурних зрушень.

До методів (засобів) *прямого регулювання* належать: надання фінансової допомоги у вигляді інвестиційних субсидій, дотацій, надбавок, позик на розвиток окремих галузей, виробництв, регіонів; використання систем державних замовлень, контрактів та закупівель; індикативне планування; державні плани і програми; централізовано встановлені ціни; цінове дотування окремих видів продукції, окремих видів галузей і виробництв; дотування; цільове фінансування сфер і суб'єктів діяльності тощо.

До методів (засобів) *непрямого (опосередкованого) регулювання* належать: надання податкових і кредитних пільг з диференціацією за певними (пріоритетними) галузями й виробництвами; здійснення політики прискореної амортизації; митна політика (встановлення різних імпорتنих та експортних тарифів); правове регулювання; створення спеціальних економічних зон тощо.

Інструментами структурного регулювання є прогнозування, індикативне планування та програмування економічного і науково – технічного розвитку.

Структурне регулювання здійснюється, перш за все, з допомогою інноваційної та інвестиційної політики.

3. Інвестиції як фактор структурних зрушень в економіці. Державне регулювання інвестиційної діяльності.

Інвестиції - всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті

якої створюється прибуток (доход) та/або досягається соціальний та екологічний ефект.

Такими цінностями можуть бути:

- кошти, цільові банківські вклади, паї, акції та інші цінні папери (крім векселів);

- рухоме та нерухоме майно (будинки, споруди, устаткування та інші матеріальні цінності);

- майнові права інтелектуальної власності;

- сукупність технічних, технологічних, комерційних та інших знань, оформлених у вигляді технічної документації, навиків та виробничого досвіду, необхідних для організації того чи іншого виду виробництва, але не запатентованих («ноу-хау»);

- права користування землею, водою, ресурсами, будинками, спорудами, обладнанням, а також інші майнові права;

- інші цінності.

Інвестиції, що спрямовуються на створення (придбання), реконструкцію, технічне переоснащення основних засобів, очікуваний строк корисної експлуатації яких перевищує один рік, здійснюються у формі капітальних вкладень.

Інвестиційна діяльність - це сукупність практичних дій громадян, юридичних осіб і держави щодо реалізації інвестицій.

Інвестиційна діяльність провадиться на основі:

- інвестування, що здійснюється громадянами, недержавними підприємствами, господарськими асоціаціями, спілками і товариствами, а також громадськими і релігійними організаціями, іншими юридичними особами, заснованими на колективній власності;

- державного інвестування, що здійснюється органами державної влади за рахунок коштів державного бюджету, позичкових коштів, а також державними підприємствами та установами за рахунок власних і позичкових коштів;

- місцевого інвестування, що здійснюється органами місцевого самоврядування за рахунок коштів місцевих бюджетів, позичкових коштів, а також комунальними підприємствами та установами за рахунок власних і позичкових коштів;

- державної підтримки для реалізації інвестиційних проектів;

- іноземного інвестування, що здійснюється іноземними державами, юридичними особами та громадянами іноземних держав;

- спільного інвестування, що здійснюється юридичними особами та громадянами України, юридичними особами та громадянами іноземних держав.

Об'єктами інвестиційної діяльності можуть бути будь-яке майно, в тому числі основні фонди і оборотні кошти в усіх галузях економіки, цінні папери (крім векселів), цільові грошові вклади, науково-технічна продукція, інтелектуальні цінності, інші об'єкти власності, а також майнові права.

Суб'єктами (інвесторами і учасниками) інвестиційної діяльності можуть бути громадяни і юридичні особи України та іноземних держав, а також держави.

Інвестори - суб'єкти інвестиційної діяльності, які приймають рішення про вкладення власних, позичкових і залучених майнових та інтелектуальних цінностей в об'єкти інвестування.

Інвестори можуть виступати в ролі вкладників, кредиторів, покупців, а також виконувати функції будь-якого учасника інвестиційної діяльності.

Учасниками інвестиційної діяльності можуть бути громадяни та юридичні особи України, інших держав, які забезпечують реалізацію інвестицій як виконавці замовлень або на підставі доручення інвестора.

Державне регулювання інвестиційної діяльності здійснюється з метою реалізації економічної, науково-технічної і соціальної політики виходячи з цілей та показників економічного і соціального розвитку України, державних та регіональних програм розвитку економіки, державного і місцевих бюджетів, зокрема передбачених у них обсягів фінансування інвестиційної діяльності.

При цьому створюються пільгові умови інвесторам, що здійснюють інвестиційну діяльність у найбільш важливих для задоволення суспільних потреб напрямках, насамперед соціальній сфері, технічному і технологічному вдосконаленні виробництва, створенні нових робочих місць для громадян, які потребують соціального захисту, впровадженні відкриттів і винаходів, в агропромисловому комплексі, в реалізації програм ліквідації наслідків Чорнобильської аварії, у виробництві будівельних матеріалів, в галузі освіти, культури, охорони культурної спадщини, охорони навколишнього середовища і здоров'я.

Державне регулювання інвестиційної діяльності включає управління державними інвестиціями, а також регулювання умов інвестиційної діяльності і контроль за її здійсненням усіма інвесторами та учасниками інвестиційної діяльності.

Управління державними інвестиціями здійснюється органами державної влади та органами влади Автономної Республіки Крим та включає планування, визначення умов і виконання конкретних дій по інвестуванню бюджетних і позабюджетних коштів.

Регулювання умов інвестиційної діяльності здійснюється шляхом:

- подання фінансової допомоги у вигляді дотацій, субсидій, субвенцій, бюджетних позик на розвиток окремих регіонів, галузей, виробництв;
- державних норм та стандартів;
- заходів щодо розвитку та захисту економічної конкуренції;
- роздержавлення і приватизації власності;
- визначення умов користування землею, водою та іншими природними ресурсами;
- політики ціноутворення;
- проведення державної експертизи інвестиційних проектів;
- інших заходів.

4. Механізм державного регулювання фондового ринку

Фондовий ринок (ринок цінних паперів) - сукупність учасників фондового ринку та правовідносин між ними щодо розміщення, обігу та обліку цінних паперів і похідних (деривативів).

Учасники фондового ринку - емітенти або особи, що видали неемісійні цінні папери, інвестори в цінні папери, інституційні інвестори, професійні учасники фондового ринку, об'єднання професійних учасників фондового ринку, у тому числі саморегулювні організації професійних учасників фондового ринку.

Цінним папером є документ установленої форми з відповідними реквізитами, що посвідчує грошове або інше майнове право, визначає взаємовідносини емітента цінного папера (особи, яка видала цінний папір) і особи, що має права на цінний папір, та передбачає виконання зобов'язань за таким цінним папером, а також можливість передачі прав на цінний папір та прав за цінним папером іншим особам.

В Україні у цивільному обороті можуть бути такі групи цінних паперів:

1) пайові цінні папери - цінні папери, які посвідчують участь їх власника у статутному капіталі (крім інвестиційних сертифікатів та сертифікатів фондів операцій з нерухомістю (ФОН)), надають власнику право на участь в управлінні емітентом (крім інвестиційних сертифікатів та сертифікатів ФОН) і отримання частини прибутку, зокрема у вигляді дивідендів, та частини майна у разі ліквідації емітента (крім сертифікатів ФОН). До пайових цінних паперів відносяться: акції; інвестиційні сертифікати; сертифікати ФОН; акції корпоративного інвестиційного фонду.

2) боргові цінні папери - цінні папери, що посвідчують відносини позики і передбачають зобов'язання емітента або особи, яка видала неемісійний цінний папір, сплатити у визначений строк кошти, передати товари або надати послуги відповідно до зобов'язання. До боргових цінних паперів відносяться: облігації підприємств; державні облігації України; облігації місцевих позик; казначейські зобов'язання України; ощадні (депозитні) сертифікати; векселі; облігації міжнародних фінансових організацій; облігації Фонду гарантування вкладів фізичних осіб;

3) іпотечні цінні папери - цінні папери, випуск яких забезпечено іпотечним покриттям (іпотечним пулом) та які посвідчують право власників на отримання від емітента належних їм коштів. До іпотечних цінних паперів відносяться: іпотечні облігації; іпотечні сертифікати; заставні;

4) приватизаційні цінні папери - цінні папери, які посвідчують право власника на безоплатне одержання у процесі приватизації частки майна державних підприємств, державного житлового фонду, земельного фонду;

5) похідні цінні папери - цінні папери, механізм випуску та обігу яких пов'язаний з правом на придбання чи продаж протягом строку, встановленого договором, цінних паперів, інших фінансових та/або товарних ресурсів;

6) товаророзпорядчі цінні папери - цінні папери, які надають їхньому держателю право розпоряджатися майном, вказаним у цих документах.

Державне регулювання ринку цінних паперів - здійснення державою комплексних заходів щодо упорядкування, контролю, нагляду за ринком цінних паперів та їх похідних та запобігання зловживанням і порушенням у цій сфері.

Державне регулювання ринку цінних паперів здійснюється з метою:

- реалізації єдиної державної політики у сфері випуску та обігу цінних паперів та їх похідних;
- створення умов для ефективної мобілізації та розміщення учасниками ринку цінних паперів фінансових ресурсів з урахуванням інтересів суспільства;
- одержання учасниками ринку цінних паперів інформації про умови випуску та обігу цінних паперів, результати фінансово-господарської діяльності емітентів, обсяги і характер угод з цінними паперами та іншої інформації, що впливає на формування цін на ринку цінних паперів;
- забезпечення рівних можливостей для доступу емітентів, інвесторів і посередників на ринок цінних паперів;
- гарантування прав власності на цінні папери;
- захисту прав учасників фондового ринку;
- інтеграції в європейський та світовий фондові ринки;
- дотримання учасниками ринку цінних паперів вимог актів законодавства;
- запобігання монополізації та створення умов розвитку добросовісної конкуренції на ринку цінних паперів;
- контролю за прозорістю та відкритістю ринку цінних паперів.

Державне регулювання ринку цінних паперів здійснюється у таких формах:

- прийняття актів законодавства з питань діяльності учасників ринку цінних паперів;
- регулювання випуску та обігу цінних паперів, прав та обов'язків учасників ринку цінних паперів;
- видача ліцензій на здійснення професійної діяльності на ринку цінних паперів та забезпечення контролю за такою діяльністю;
- заборона та зупинення на певний термін (до одного року) професійної діяльності на ринку цінних паперів у разі відсутності ліцензії на цю діяльність та притягнення до відповідальності за здійснення такої діяльності згідно з чинним законодавством;
- реєстрація випусків (емісій) цінних паперів та інформації про випуск (емісію) цінних паперів;
- контроль за дотриманням емітентами порядку реєстрації випуску цінних паперів та інформації про випуск цінних паперів, умов продажу (розміщення) цінних паперів, передбачених такою інформацією;
- створення системи захисту прав інвесторів контролю за дотриманням цих прав емітентами цінних паперів та особами, які здійснюють професійну діяльність на ринку цінних паперів;
- контроль за достовірністю інформації, що надається емітентами та особами, які здійснюють професійну діяльність на ринку цінних паперів, контролюючим органам;
- встановлення правил і стандартів здійснення операцій на ринку цінних паперів та контролю за їх дотриманням;
- пруденційний нагляд за професійними учасниками фондового ринку в межах діяльності, яка провадиться таким учасником на підставі виданої Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку ліцензії;

- контроль за системами ціноутворення на ринку цінних паперів;
- контроль за діяльністю осіб, які обслуговують випуск та обіг цінних паперів;
- проведення інших заходів щодо державного регулювання і контролю за випуском та обігом цінних паперів.

Державне регулювання ринку цінних паперів здійснює Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. Інші державні органи здійснюють контроль за діяльністю учасників ринку цінних паперів у межах своїх повноважень, визначених чинним законодавством.

З метою координації діяльності державних органів з питань функціонування ринку цінних паперів створюється Координаційна рада.

До складу Координаційної ради входять керівники державних органів, що у межах своєї компетенції здійснюють контроль або інші функції управління щодо фондового ринку та інвестиційної діяльності в Україні. Очолює Координаційну раду Голова Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку. Склад та Положення про Координаційну раду затверджуються Президентом України за поданням Голови Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку.

Питання для самостійної підготовки

1. Методи регулювання структурних змін.
2. Роль держави в інвестиційній політиці.
3. Принципи державного регулювання інвестиційної діяльності.
4. Пріоритетні сфери та об'єкти інвестування.
5. Амортизаційна політика та інвестиційна діяльність.
6. Форми державного регулювання умов інвестиційної діяльності.
7. Світовий досвід структурної перебудови економіки.

СИСТЕМА КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

Тести для перевірки знань

- 1. До основних структурних співвідношень на макrorівні не належить:**
 - а) відтворювальні;
 - б) технологічні;
 - в) внутрішні;
 - г) соціально-екологічні.
- 2. Галузі, пов'язані з видобуванням ресурсів належать до:**
 - а) первинного сектору;
 - б) вторинного сектору;
 - в) третинного сектору;
 - г) немає вірної відповіді.
- 3. Серед якісних характеристик макроекономічної структури не відокремлюють:**
 - а) ефективність;
 - б) екологічність;
 - в) пропорційність;
 - г) рівномірність.

4. До основних задач державного регулювання структурних зрушень належить:

- а) збільшення залежності від імпорту товарів і ресурсів;
- б) розвиток виробничого сектору економіки;
- в) збільшення питомої ваги ресурсозаощадливих виробництв;
- г) зміцнення порівняльних переваг зарубіжних конкурентів відносно вітчизняних товаровиробників.

5. Серед адміністративно-економічних методів активізації структурної динаміки виділяють:

- а) індикативне планування;
- б) державні капіталовкладення;
- в) ціноутворення;
- г) всі відповіді вірні.

6. Інвестиції в обладнання є:

- а) фінансовими;
- б) матеріальними;
- в) реальними;
- г) всі відповіді вірні.

7. До функцій державних капіталовкладень можна віднести:

- а) розвиток суспільно значимих сфер, у розвитку яких не зацікавлений приватний сектор економіки;
- б) розвиток державного сектора у виробничій сфері;
- в) реалізація державної інвестиційної програми;
- г) всі відповіді вірні.

8. Державне регулювання ринку цінних паперів України не здійснюється:

- а) Національним банком України;
- б) Міністерством економіки;
- в) Антимонопольним комітетом;
- г) Міністерством фінансів України.

9. До основних цілей структурної перебудови належить:

- а) посилення соціальної орієнтації економіки;
- б) зростання ефективності національної економіки;
- в) формування інноваційної моделі розвитку економіки;
- г) проведення приватизації;
- д) правильні відповіді а), б), в)

10. Основні завдання державного регулювання промисловості:

- а) структурна перебудова промисловості;
- б) формування конкурентного національного ринку промислової продукції;
- в) забезпечення екологічності промислового виробництва;
- г) забезпечення розвитку агропромислового комплексу;
- д) усі відповіді вірні.

11. Які методи (інструменти) структурного регулювання здійснюють прямий вплив на структуру економіки?

- а) податкове регулювання;
- б) державні плани і програми;

- в) дотації, субсидії;
- г) митна політика;
- д) правильні відповіді а), в), г).

12. До механізму реалізації інвестиційної політики належать:

- а) облікова та процентна політика;
- б) забезпечення стабільності національної валюти;
- в) роздержавлення;
- г) усі відповіді вірні;
- д) правильні відповіді а), б)

13. Головними важелями державного впливу на розвиток промисловості є:

- а) державне регулювання цін на продукцію промислового виробництва;
- б) роздержавлення;
- в) розвиток податкової системи;
- г) всі відповіді вірні;
- д) правильні відповіді а), в)

14. До основних видів інвестиційної діяльності, які є об'єктом державного регулювання, належать:

- а) вкладення в основний капітал;
- б) вкладення в цінні папери;
- в) купівля патентів, ліцензій;
- г) усі відповіді вірні;
- д) правильні відповіді а), б).

15. Державні інвестиції фінансуються за рахунок:

- а) державного бюджету;
- б) прибутків державних підприємств;
- в) прибутків приватних підприємств;
- г) правильні відповіді а), б);
- д) усі відповіді вірні

Питання для перевірки знань

1. Державні капітальні вкладення.
2. Поняття структури економіки.
3. Види структури.
4. Напрямки ДР інвестиційної діяльності.

ТЕМА 6. ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ТА ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Науково-технічний прогрес: зміст, форми, особливості, концепції
2. Об'єктивна необхідність і сутність регулювання розвитку науки і техніки.
Зміст і завдання державної науково-технічної політики
3. Державна інноваційна політика
4. Пріоритетні напрямки розвитку науки і техніки та інноваційної діяльності

Базові поняття: науково-технічний прогрес, науково-технічний потенціал, державна науково-технічна політика, державна інноваційна політика, інновація, інноваційна діяльність інноваційна політика, напрями розвитку науки і техніки, фундаментальні дослідження.

1. Науково-технічний прогрес: зміст, форми, особливості, концепції

Науково-технічний прогрес (НТП) – це постійний процес створення нових і вдосконалення застосовуваних технологій, засобів виробництва і кінцевої продукції з використанням досягнень науки.

Основними функціями НТП є:

1. економічна - економія ресурсів у масштабі національної економіки;
2. соціальна - задоволення та ускладнення існуючих потреб, розширення кола і формування нових потреб.

Виділяють дві форми науково-технічного прогресу - еволюційну та революційну.

Еволюційна форма НТП має місце, коли техніка і технологія, що застосовуються у виробництві, удосконалюються на основі вже відомих наукових знань. Прикладом цієї форми НТП є розвиток енергетичної техніки, заснованої на принципі використання кінетичної енергії пари – від простої парової машини до парогенераторів величезної потужності.

Революційна форма НТП означає перехід до техніки і технології, що побудовані на принципово нових наукових ідеях для нього характерні наступні ознаки:

- розробка і широке використання принципово нових машин і систем машин, що працюють в автоматичному режимі;
- створення і розвиток якісно нових технологій виробництва;
- відкриття і використання нового вигляду і джерел енергії;
- створення і широке використання нового вигляду матеріалів із заздалегідь заданими властивостями;
- широкий розвиток автоматизації виробничих процесів на базі використання верстатів з числовим програмним управлінням, автоматичних ліній, промислових роботів гнучких виробничих систем;
- впровадження нових форм організації праці і виробництва.

На сучасному етапі спостерігаються наступні особливості НТП:

1. Спостерігається посилення технологічної спрямованості НТП, його технологічною складовою. Прогресивні технології зараз - основна ланка НТП і по масштабах впровадження, і по результатах.
2. Відбувається інтенсифікація НТП: здійснюється зростання обсягу наукових знань, поліпшення якісного складу наукових кадрів, зростання ефективності витрат на його здійснення і збільшення результативності заходів НТП.
3. На сучасному етапі НТП набуває усе більш комплексний, системний характер. Це виражається, перш за все в тому, що НТП охоплює зараз всі галузі економіки, включаючи сферу обслуговування, проникає у всі елементи суспільного виробництва: матеріально-технічну базу, процес організації виробництва, процес

підготовки кадрів і організацію управління. У кількісному відношенні комплексність виявляється і в масовому впровадженні науково-технічних досягнень.

4. Важливою закономірністю НТП виступає посилення його ресурсозберігаючої спрямованості. В результаті впровадження науково-технічних досягнень економляться матеріально-технічні і трудові ресурси, а це є важливим критерієм результативності НТП.

5. Спостерігається посилення соціальної спрямованості НТП, яка виявляється все в більшій дії НТП на соціальні чинники життєдіяльності людини: умова роботи, навчання, життя.

6. Відбувається все велика спрямованість розвитку науки і техніки на збереження довкілля - екологізація НТП. Це розробка і вживання маловідходних і безвідходних технологій, впровадження ефективних способів комплексного використання і переробки природних ресурсів, повнішого залучення до господарського звороту відходів виробництва і вжитку.

Основними показниками розвитку науки в країні та можливостей впровадження досягнень науки у життя виступають науково - технічний потенціал країни та інноваційний потенціал країни.

Науково - технічний потенціал країни - сукупність чинників, що характеризують стан і можливості розвитку технічного прогресу в певній країні.

Складовими науково - технічного потенціалу виступають: матеріально – технічна база; наукові кадри; нагромаджений фонд відкриттів; організаційно – управлінська та фінансова структура наукової сфери.

Науково – технічний потенціал визначають на основі інноваційного потенціалу країни. *Інноваційний потенціал країни* – це здатність фундаментальної та прикладної науки забезпечити нововведення процес оновлення виробництва та продукції.

Існує дві концепції НТП: ендогенна й екзогенна. Згідно з екзогенною (класичною та неокласичною) концепціями НТП досягнення науки і техніки розглядають не як внутрішню причину розвитку виробництва, а як його наслідок. Тобто НТП вважається зовнішньою соціально-економічною силою, яка підвищує ефективність суспільного виробництва.

Розрізняють три основні моделі екзогенного НТП:

1) нейтральний НТП (збільшення ефективності виробництва не залежить від КВ та приросту трудових ресурсів, а є наслідком впливу зовнішніх факторів);

2) уречевлений НТП (збільшення ефективності виробництва обумовлюється запровадженням більш досконалого устаткування та кваліфікованої робочої сили);

3) індукований НТП (збільшення капіталовкладень обумовлює зростання темпів науково-технічного розвитку).

Ендогенна (сучасна) концепція НТП розглядає НТП як внутрішній факторрозвитку економіки, що становить результат особливої сфери економічної діяльності, яка виробляє нову техніку і технології. Такий (ендогенний) НТП характеризується органічним впливом науки й техніки на розвиток виробництва. З іншого боку, науково-технічний розвиток безпосередньо

пов'язаний з макроекономічним середовищем та спрямованістю державної промислової політики.

В основі концепції ендогенного НТП лежить інноваційна теорія Й.Шумпетера, згідно з якою науково-технічні досягнення позитивно впливають на економічний розвиток, якщо вони ведуть до створення й запровадження у виробництво нових технологій і нових товарів. Відповідно до цієї теорії, технологічні зміни, що призводять до порушення економічної рівноваги, є чинником досягнення стабільності (рівноваги) економічної системи на більш високому рівні її розвитку.

При цьому НТП справляє позитивний вплив на рівноважне економічне зростання у будь-якій ситуації. У період рецесії завдяки технологічним змінам забезпечується економічне зростання без порушення рівноваги. А у період інфляційного розвитку економіки технологічні зміни зумовлюють збільшення реального ВВП і зменшення ціни (інфляції).

Власне ендогенна концепція трактування НТП, яка розглядає його як внутрішній інноваційний чинник розвитку НЕС, повинна лежати в основі ДЕПу цілому і її науково-технічної складової (науково-технічної політики держави) зокрема.

2. Об'єктивна необхідність і сутність регулювання розвитку науки і техніки. Зміст і завдання державної науково-технічної політики

Рівень розвитку науки і техніки є визначальним чинником прогресу суспільства, підвищення добробуту громадян, їх духовного та інтелектуального зростання. Цим зумовлена необхідність пріоритетної державної підтримки розвитку науки як джерела економічного зростання і невід'ємної складової національної культури та освіти, створення умов для реалізації інтелектуального потенціалу громадян у сфері наукової і науково-технічної діяльності, забезпечення використання досягнень вітчизняної та світової науки і техніки для задоволення соціальних, економічних, культурних та інших потреб.

Науково-технічна діяльність - наукова діяльність, спрямована на одержання і використання нових знань для розв'язання технологічних, інженерних, економічних, соціальних та гуманітарних проблем, основними видами якої є прикладні наукові дослідження та науково-технічні (експериментальні) розробки;

Функції формування та реалізації державної науково-технічної політики виконують органи державної влади й управління на всіх ієрархічних рівнях управління: Верховна Рада та Президент України; Кабінет Міністрів України; міністерства, відомства та інші центральні органи управління, місцеві органи державної влади і управління організації, установи та підприємства, які беруть участь у здійсненні науково-технічної політики.

Державна науково-технічна політика - це складова соціально-економічної політики держави щодо формування умов ефективного науково-технічного розвитку країни, визначення цілей, напрямів, форм її здійснення.

Основними цілями державної політики у сфері наукової і науково-технічної діяльності є:

- 1) забезпечення наукового обґрунтування визначення стратегічних завдань розвитку економіки та суспільства;
- 2) досягнення високого рівня розвитку науки і техніки;
- 3) примноження національного багатства на основі використання наукових та науково-технічних досягнень;
- 4) створення умов для досягнення високого рівня життя кожного громадянина, його фізичного, духовного та інтелектуального розвитку шляхом використання сучасних досягнень науки і техніки;
- 5) зміцнення національної безпеки на основі використання наукових та науково-технічних досягнень;
- 6) створення умов для реалізації інтелектуального потенціалу громадян у сфері наукової і науково-технічної діяльності;
- 7) забезпечення вільного розвитку наукової та науково-технічної творчості;
- 8) сприяння розвитку наукової і науково-технічної діяльності у підприємницькому секторі;
- 9) інтеграція вітчизняного сектору наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок у світовий науковий та Європейський дослідницький простір.

Держава забезпечує:

- 1) соціально-економічні, організаційні, правові умови для формування та ефективного використання наукового та науково-технічного потенціалу, включаючи державну підтримку суб'єктів наукової і науково-технічної діяльності;
- 2) створення сучасної наукової інфраструктури і системи інформаційного забезпечення наукової і науково-технічної діяльності, інтеграцію освіти, науки і виробництва;
- 3) підготовку кадрів у сфері наукової і науково-технічної діяльності вищими навчальними закладами, закладами післядипломної освіти, науковими установами, а також спеціалізованими загальноосвітніми навчальними закладами, які взаємодіють між собою та з науковими установами;
- 4) підвищення престижності наукової і науково-технічної діяльності, підтримку та заохочення молодих вчених;
- 5) фінансування та матеріальне забезпечення фундаментальних та прикладних досліджень;
- 6) організацію прогнозування тенденцій науково-технічного розвитку на довгостроковий та середньостроковий періоди;
- 7) підтримку пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки, державних цільових наукових і науково-технічних програм та концентрацію ресурсів для їх реалізації;
- 8) створення ринку наукової і науково-технічної продукції та впровадження досягнень науки і техніки в усі сфери суспільного життя;
- 9) правову охорону інтелектуальної власності та створення умов для її ефективного використання;
- 10) організацію і проведення статистичних спостережень у сфері наукової і науково-технічної діяльності;

11) проведення наукової і науково-технічної експертизи виробництва, нових технологій, техніки, результатів досліджень, наукових (науково-технічних) програм і проектів тощо;

12) стимулювання наукової та науково-технічної творчості, винахідництва;

13) пропагування наукових та науково-технічних досягнень, винаходів, нових сучасних технологій, внеску України у розвиток світової науки і техніки;

14) встановлення взаємовигідних зв'язків з іншими державами для інтеграції вітчизняної та світової науки, входження вітчизняної науки у світовий науковий та Європейський дослідницький простір.

Досягнення цілей і завдань науково-технічної політики здійснюється державою шляхом застосування форм прямого та непрямого регулювання.

До важелів прямого регулювання в сфері науково-технічної діяльності належать:

- визначення державних пріоритетів розвитку науки і техніки;
- формування державних науково-технічних програм;
- доведення державних замовлень на науково-технічні розробки;
- бюджетне фінансування фундаментальних досліджень та реалізації науково-технічних програм;
- проведення державної науково-технічної експертизи;
- підготовка науково-технічних кадрів вищої кваліфікації;
- здійснення патентної та ліцензійної діяльності.

До важелів непрямого регулювання науково-технічної діяльності належать:

- створення сприятливих умов для здійснення науково-технічної діяльності всіма суб'єктами підприємництва;
- правовий захист інтелектуальної власності;
- звільнення від оподаткування, введення пільгового режиму оподаткування суб'єктів господарювання в сфері науково-технічної діяльності;
- введення пільгового кредитування;
- встановлення взаємовигідних міжнародних зв'язків;
- пропагування науково-технічних досягнень;
- стимулювання науково-технічної творчості.

3. Інноваційна політика держави

Інновації - новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери.

Інноваційна діяльність - діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг.

Об'єктами інноваційної діяльності є:

- інноваційні програми і проекти;
- нові знання та інтелектуальні продукти;
- виробниче обладнання та процеси;
- інфраструктура виробництва і підприємництва;

- організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру і якість виробництва і (або) соціальної сфери;
- сировинні ресурси, засоби їх видобування і переробки;
- товарна продукція;
- механізми формування споживчого ринку і збуту товарної продукції.

Суб'єктами інноваційної діяльності можуть бути фізичні і (або) юридичні особи України, фізичні і (або) юридичні особи іноземних держав, особи без громадянства, об'єднання цих осіб, які провадять в Україні інноваційну діяльність і (або) залучають майнові та інтелектуальні цінності, вкладають власні чи запозичені кошти в реалізацію в Україні інноваційних проектів.

Державна інноваційна політика - це комплекс правових, організаційно-економічних та інших заходів держави, спрямованих на створення належних умов для розвитку інноваційних процесів в економіці, стимулювання впровадження результатів інноваційної діяльності у виробництво.

Головною метою державної інноваційної політики є створення соціально-економічних, організаційних і правових умов для ефективного відтворення, розвитку й використання науково-технічного потенціалу країни, забезпечення впровадження сучасних екологічно чистих, безпечних, енерго- та ресурсозберігаючих технологій, виробництва та реалізації нових видів конкурентоздатної продукції.

Основними принципами державної інноваційної політики є:

- орієнтація на інноваційний шлях розвитку економіки України;
- визначення державних пріоритетів інноваційного розвитку;
- формування нормативно-правової бази у сфері інноваційної діяльності;
- створення умов для збереження, розвитку і використання вітчизняного науково-технічного та інноваційного потенціалу;
- забезпечення взаємодії науки, освіти, виробництва, фінансово-кредитної сфери у розвитку інноваційної діяльності;
- ефективне використання ринкових механізмів для сприяння інноваційній діяльності, підтримка підприємництва у науково-виробничій сфері;
- здійснення заходів на підтримку міжнародної науково-технологічної кооперації, трансферу технологій, захисту вітчизняної продукції на внутрішньому ринку та її просування на зовнішній ринок;
- фінансова підтримка, здійснення сприятливої кредитної, податкової і митної політики у сфері інноваційної діяльності;
- сприяння розвитку інноваційної інфраструктури;
- інформаційне забезпечення суб'єктів інноваційної діяльності;
- підготовка кадрів у сфері інноваційної діяльності.

Державне регулювання інноваційної діяльності здійснюється шляхом:

- визначення і підтримки пріоритетних напрямів інноваційної діяльності;
- формування і реалізації державних, галузевих, регіональних і місцевих інноваційних програм;
- створення нормативно-правової бази та економічних механізмів для підтримки і стимулювання інноваційної діяльності;

- захисту прав та інтересів суб'єктів інноваційної діяльності;
- фінансової підтримки виконання інноваційних проектів;
- стимулювання комерційних банків та інших фінансово-кредитних установ, що кредитують виконання інноваційних проектів;
- встановлення пільгового оподаткування суб'єктів інноваційної діяльності;
- підтримки функціонування і розвитку сучасної інноваційної інфраструктури.

На державному рівні розрізняють прямі та непрямі способи державного впливу на ефективність інноваційної діяльності:

До прямих способів належать:

- фінансування НДДКР і інноваційних проектів із бюджетних коштів;
- правове регулювання;
- формування державної інноваційної інфраструктури (центри розповсюдження нововведень, консультаційні центри);
- здійснення моніторингу та прогнозування інноваційних процесів.

До непрямих способів належать:

- пільгове оподаткування;
- проведення політики прискореної амортизації основних фондів;
- державна підтримка фінансового лізингу;
- стимулювання франчайзингу (спосіб розповсюдження інновацій, оснований на праві створення підприємства, якому надаються в користування нововведення на певний термін);
- підтримка інноваційного підприємництва;
- страхування ризикового (венчурного) підприємництва;
- сприяння формуванню фінансово-промислових груп (ФПГ), які об'єднують в один комплекс науково-технічні структури.

4. Пріоритетні напрямки розвитку науки і техніки та інноваційної діяльності

Держава в ході здійснення державного регулювання науки і техніки та інноваційної діяльності визначає пріоритетні їх напрямки.

Пріоритетні напрями розвитку науки і техніки - науково, економічно та соціально обґрунтовані напрями науково-технічного розвитку на довгостроковий період (понад 10 років), яким надається пріоритетна державна підтримка з метою формування ефективного сектору наукових досліджень і науково-технічних розробок для забезпечення конкурентоспроможності вітчизняного виробництва, сталого розвитку, національної безпеки України та підвищення якості життя населення.

До основних пріоритетних напрямків розвитку науки і техніки на період до 2020 року:

- 1) фундаментальні наукові дослідження з найбільш важливих проблем розвитку науково-технічного, соціально-економічного, суспільно-політичного, людського потенціалу для забезпечення конкурентоспроможності України у світі та сталого розвитку суспільства і держави;
- 2) інформаційні та комунікаційні технології;

- 3) енергетика та енергоефективність;
- 4) раціональне природокористування;
- 5) науки про життя, нові технології профілактики та лікування найпоширеніших захворювань;
- 6) нові речовини і матеріали.

Пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні - науково і економічно обґрунтовані та визначені напрями провадження інноваційної діяльності, що спрямовані на забезпечення економічної безпеки держави, створення високотехнологічної конкурентоспроможної екологічно чистої продукції, надання високоякісних послуг та збільшення експортного потенціалу держави з ефективним використанням вітчизняних та світових науково-технічних досягнень.

Пріоритетні напрями інноваційної діяльності поділяються на стратегічні та середньострокові пріоритетні напрями. Стратегічні пріоритетні напрями затверджуються Верховною Радою України на період до 10 років. Середньострокові пріоритетні напрями визначаються на період до 5 років і спрямовані на виконання стратегічних пріоритетних напрямів.

Стратегічними пріоритетними напрямами на 2011-2021 роки є:

- 1) освоєння нових технологій транспортування енергії, впровадження енергоефективних, ресурсозберігаючих технологій, освоєння альтернативних джерел енергії;
- 2) освоєння нових технологій високотехнологічного розвитку транспортної системи, ракетно-космічної галузі, авіа- і суднобудування, озброєння та військової техніки;
- 3) освоєння нових технологій виробництва матеріалів, їх оброблення і з'єднання, створення індустрії наноматеріалів та нанотехнологій;
- 4) технологічне оновлення та розвиток агропромислового комплексу;
- 5) впровадження нових технологій та обладнання для якісного медичного обслуговування, лікування, фармацевтики;
- 6) широке застосування технологій більш чистого виробництва та охорони навколишнього природного середовища;
- 7) розвиток сучасних інформаційних, комунікаційних технологій, робототехніки.

Питання для самостійної підготовки

1. Класифікація інновацій.
2. Стадії інноваційного процесу, та їх характеристика.
3. Характеристика видів ефекту від інновацій.
4. Завдання та функції Державного інноваційного фонду України.
5. Сутність технопарків, технополісів, бізнес-інкубаторів та їх роль в розвитку інноваційної діяльності.

СИСТЕМА КОНТРОЛЮ ЗНАТЬ

Тести для перевірки знань

- 1. Вкажіть твердження, що характеризує поняття «інновації»:**

- а) новостворені і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і соціальної сфери;
- б) новостворені конкурентоздатні технології, продукція або послуги;
- в) новостворені і (або) вдосконалені організаційно-технічні рішення, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і соціальної сфери;
- г) це сукупність технічних, виробничих, комерційних заходів, які забезпечують появу на ринку нових процесів та обладнання.

2. Науково-технічний прогрес (НТП) – це

- а) постійний процес створення нових і вдосконалення застосовуваних технологій, засобів виробництва і кінцевої продукції з використанням досягнень науки;
- б) процес створення нових і вдосконалення застосовуваних технологій;
- в) процес створення нових засобів виробництва і кінцевої продукції;
- г) процес створення нових засобів виробництва і кінцевої продукції з використанням досягнень науки.

3. Вкажіть хибне твердження: «Одним з видів інноваційної діяльності є ...:

- а) випуск і розповсюдження принципово нових видів техніки і технологій»;
- б) впровадження ресурсозберігаючих технологій»;
- в) прогресивні міжгалузеві структурні зміни»;
- г) виробництво товарів (надання послуг, виконання робіт)»;
- д) розробка нових енергозберігаючих технологій».

4. Чергування стадій інноваційного процесу здійснюється у такій послідовності:

- а) виявлення незадоволених потреб → наукові дослідження → конструкторські розробки → експериментальне виробництво → підготовка масового виробництва → використання новинки;
- б) виявлення незадоволених потреб → конструкторські розробки → наукові дослідження → експериментальне виробництво → підготовка масового виробництва → використання новинки;
- в) виявлення незадоволених потреб → використання новинки → конструкторські розробки → наукові дослідження → експериментальне виробництво → підготовка масового виробництва;
- г) виявлення незадоволених потреб → конструкторські розробки → використання новинки → наукові дослідження → підготовка масового виробництва → експериментальне виробництво.

5. Однією з фаз поширення інновацій є:

- а) реалізація довгострокових науково-технічних програм;
- б) дифузія нововведень;
- в) фінансування освіти;
- г) підготовка висококваліфікованих спеціалістів;
- д) фінансування фундаментальних наукових досліджень.

6. Державна інноваційна політика - це

- а) комплекс правових, організаційно-економічних та інших заходів держави, спрямованих на створення належних умов для розвитку інноваційних процесів в

економіці, стимулювання впровадження результатів інноваційної діяльності у виробництво;

б) процес стимулювання впровадження результатів інноваційної діяльності у виробництво;

в) комплекс організаційно-економічних заходів держави, спрямованих на створення належних умов для розвитку інноваційних процесів;

г) це сукупність науково-технічних, виробничих, управлінських, фінансових та інших заходів, що пов'язані з просуванням нової або поліпшеної продукції на ринок.

7. Головною метою державної інноваційної політики є

а) створення умов для виробництва та реалізації нових видів конкурентоздатної продукції;

б) створення соціально-економічних, організаційних і правових умов для ефективного відтворення, розвитку й використання науково-технічного потенціалу країни, забезпечення впровадження сучасних екологічно чистих, безпечних, енерго- та ресурсозберігаючих технологій, виробництва та реалізації нових видів конкурентоздатної продукції;

в) створення умов для впровадження енерго- та ресурсозберігаючих технологій;

г) формування організаційних і правових умов для ефективного відтворення та впровадження сучасних екологічно чистих технологій.

8. Під час інноваційного процесу фундаментальні дослідження проводяться на:

а) фазі «наука»;

б) фазі «дослідження»;

в) фазі «розробка»;

г) фазі «споживання».

9. Інновації, що орієнтуються на виробництво і використання нових (поліпшених) продуктів у виробництві чи споживанні – це:

а) ринкові інновації;

б) продуктові інновації;

в) інновації процесу;

г) технологічні інновації.

10. Вплив інноваційної діяльності на навколишнє середовище проявляється через:

а) економічний ефект;

б) науково-технічний ефект;

в) екологічний ефект;

г) соціальний ефект.

11. Основним принципом оцінювання економічної ефективності реалізацій інновацій є:

а) порівняння ефекту від застосування нововведень і витрат на їх виробництво і споживання;

б) порівняння ефекту від застосування нововведень і витрат на їх розроблення, виробництво і споживання;

- в) порівняння ефекту від застосування нововведень і витрат на їх розроблення;
г) порівняння ефекту від застосування нововведень і витрат на їх розроблення та, виробництво.

Питання для перевірки знань

1. «Відкриття», «винахід»: сутність понять, взаємозв'язок.
2. Хто може виступати суб'єктами інноваційної діяльності.
3. Роль фундаментальних досліджень в інноваційній діяльності.
4. Роль ВНЗ у розвитку інновацій.
5. В чому полягає необхідність державного регулювання інноваційної діяльності.
6. Назвіть пріоритетні напрями розвитку науки і техніки.

ТЕМА 7. ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦТВА

1. Підприємництво як вид господарської діяльності: сутність, суб'єкти, принципи та організаційні форми підприємницької діяльності
2. Зміст і засоби державного регулювання та підтримки підприємництва
3. Державна підтримка малого та середнього підприємництва
4. Антимонопольної (конкурентна) політика держави

***Базові поняття:** підприємництво, суб'єкт господарювання, мікропідприємництво, мале підприємництво, фізична особа, юридична особа, державне регулювання підприємництва, ліцензування, патентування, державна політика в сфері підприємництва, монопольне становище, антимонопольна політика.*

1. Підприємництво як вид господарської діяльності: сутність, суб'єкти, принципи та організаційні форми підприємницької діяльності

Господарська діяльність, що здійснюється для досягнення економічних і соціальних результатів та з метою одержання прибутку, є підприємництвом, а суб'єкти підприємництва - підприємцями.

Підприємництво - це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку.

Підприємницька діяльність здійснюється на наступних принципах:

- вільного вибору підприємцем видів підприємницької діяльності;
- самостійного формування підприємцем програми діяльності, вибору постачальників і споживачів продукції, що виробляється, залучення матеріально-технічних, фінансових та інших видів ресурсів, використання яких не обмежено законом, встановлення цін на продукцію та послуги відповідно до закону;
- вільного найму підприємцем працівників;
- комерційного розрахунку та власного комерційного ризику;
- вільного розпорядження прибутком, що залишається у підприємця після сплати податків, зборів та інших платежів, передбачених законом;

-самостійного здійснення підприємцем зовнішньоекономічної діяльності, використання підприємцем належної йому частки валютної виручки на свій розсуд.

Підприємництво в Україні здійснюється в будь-яких організаційних формах, передбачених законодавством, на вибір підприємця.

Порядок створення, державної реєстрації, діяльності, реорганізації та ліквідації суб'єктів підприємництва окремих організаційних форм визначається Господарським кодексом та Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань».

Суб'єктами господарювання є:

1) господарські організації - юридичні особи, створені відповідно до Цивільного кодексу України, державні, комунальні та інші підприємства, створені відповідно до Господарського кодексу, а також інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку;

2) громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці.

Суб'єкти господарювання залежно від кількості працюючих та доходів від будь-якої діяльності за рік можуть належати до суб'єктів малого підприємництва, у тому числі до суб'єктів мікропідприємництва, середнього або великого підприємництва.

Підприємці мають право без обмежень самостійно здійснювати будь-яку підприємницьку діяльність, яку не заборонено законом.

Підприємницька діяльність припиняється:

- з власної ініціативи підприємця;
- у разі закінчення строку дії ліцензії;
- у разі припинення існування підприємця;
- на підставі рішення суду у випадках, передбачених Господарським кодексом та іншими законами.

2. Зміст і засоби державного регулювання та підтримки підприємництва

Державне регулювання підприємництва – це сукупність форм, методів і інструментів, за допомогою яких держава впливає на діяльність суб'єктів господарювання, ринкову кон'юнктуру з метою створення сприятливих умов для функціонування ринку й задоволення соціально-економічних потреб суспільства.

Відповідно до Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» державна регуляторна політика у сфері господарської діяльності – це напрям державної політики, спрямований на вдосконалення правового регулювання господарських відносин, а також адміністративних відносин між регуляторними органами або іншими органами державної влади та суб'єктами господарювання, недопущення прийняття економічно недоцільних та неефективних регуляторних актів, зменшення втручання держави у діяльність суб'єктів господарювання та усунення перешкод

для розвитку господарської діяльності, що здійснюється в межах, у порядку та у спосіб, що встановлені Конституцією та законами України.

Принципами державної регуляторної політики є:

- доцільність - обґрунтована необхідність державного регулювання господарських відносин з метою вирішення існуючої проблеми;
- адекватність - відповідність форм та рівня державного регулювання господарських відносин потребі у вирішенні існуючої проблеми та ринковим вимогам з урахуванням усіх прийнятних альтернатив;
- ефективність - забезпечення досягнення внаслідок дії регуляторного акта максимально можливих позитивних результатів за рахунок мінімально необхідних витрат ресурсів суб'єктів господарювання, громадян та держави;
- збалансованість - забезпечення у регуляторній діяльності балансу інтересів суб'єктів господарювання, громадян та держави;
- передбачуваність - послідовність регуляторної діяльності, відповідність її цілям державної політики, а також планам з підготовки проектів регуляторних актів, що дозволяє суб'єктам господарювання здійснювати планування їхньої діяльності;
- прозорість та врахування громадської думки - відкритість для фізичних та юридичних осіб, їх об'єднань дій регуляторних органів на всіх етапах їх регуляторної діяльності, обов'язковий розгляд регуляторними органами ініціатив, зауважень та пропозицій, наданих у встановленому законом порядку фізичними та юридичними особами, їх об'єднаннями, обов'язковість і своєчасність доведення прийнятих регуляторних актів до відома фізичних та юридичних осіб, їх об'єднань, інформування громадськості про здійснення регуляторної діяльності.

Основними засобами регулюючого впливу держави на діяльність суб'єктів господарювання є:

1. державне замовлення;
2. ліцензування, патентування і квотування;
3. технічне регулювання;
4. регулювання цін і тарифів;
5. надання інвестиційних, податкових та інших пільг;
6. надання дотацій, компенсацій, цільових інновацій та субсидій.

Основними елементами механізму державного регулювання підприємництва є:

- система державного регулювання процесів, що відбуваються у підприємницькому середовищі – роздержавлення і приватизація, конкуренція і монополізм, банкрутство, які безпосередньо його формують;

- система державного регулювання та підтримки підприємництва (безпосередньо як об'єкта регулювання), яка включає наступне:

- нормативно-правове забезпечення;
- адміністративно-економічне регулювання;
- дерегулювання підприємництва;
- організаційно-економічну та інформаційну підтримку;
- фінансово-кредитне регулювання;

- функціональна (цільова) підтримка;
- програмно-цільове регулювання.

Держава здійснює підтримку підприємництва в Україні. З метою створення сприятливих організаційних та економічних умов для розвитку підприємництва органи влади на умовах і в порядку, передбачених законодавством:

- надають підприємцям земельні ділянки, передають державне майно, необхідне для здійснення підприємницької діяльності;
- сприяють підприємцям в організації матеріально-технічного забезпечення та інформаційного обслуговування їх діяльності, підготовці кадрів;
- здійснюють первісне облаштування неосвоєних територій об'єктами виробничої і соціальної інфраструктури з продажем або передачею їх підприємцям у визначеному законом порядку;
- стимулюють модернізацію технології, інноваційну діяльність, освоєння підприємцями нових видів продукції та послуг;
- подають підприємцям інші види допомоги.

3. Державна підтримки малого та середнього підприємництва

Метою державної політики у сфері розвитку малого і середнього підприємництва в Україні є:

- 1) створення сприятливих умов для розвитку малого і середнього підприємництва;
- 2) забезпечення розвитку суб'єктів малого і середнього підприємництва з метою формування конкурентного середовища та підвищення рівня їх конкурентоспроможності;
- 3) стимулювання інвестиційної та інноваційної активності суб'єктів малого і середнього підприємництва;
- 4) сприяння провадженню суб'єктами малого і середнього підприємництва діяльності щодо просування вироблених ними товарів (робіт, послуг), результатів інтелектуальної діяльності на внутрішній і зовнішній ринки;
- 5) забезпечення зайнятості населення шляхом підтримки підприємницької ініціативи громадян.

Принципами державної політики у сфері розвитку малого і середнього підприємництва в Україні є:

- 1) ефективність підтримки малого і середнього підприємництва;
- 2) доступність отримання державної підтримки суб'єктами малого і середнього підприємництва;
- 3) забезпечення участі представників суб'єктів малого і середнього підприємництва, громадських організацій, що представляють інтереси суб'єктів малого і середнього підприємництва, у формуванні та реалізації державної політики в зазначеній сфері;
- 4) створення рівних можливостей для доступу суб'єктів малого і середнього підприємництва, що відповідають вимогам, передбаченим загальнодержавними, регіональними та місцевими програмами розвитку малого і середнього підприємництва, до участі у виконанні таких програм та для отримання державної підтримки;

5) ефективність використання бюджетних коштів, передбачених для виконання зазначених програм;

6) відкритість і прозорість проведення процедур надання державної підтримки;

7) доступність об'єктів інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва для всіх суб'єктів малого і середнього підприємництва.

Основними напрямками державної політики у сфері розвитку малого і середнього підприємництва в Україні є:

- удосконалення та спрощення порядку ведення обліку в цілях оподаткування;

- запровадження спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності для суб'єктів малого підприємництва, що відповідають критеріям, встановленим у податковому законодавстві;

- залучення суб'єктів малого підприємництва до виконання науково-технічних і соціально-економічних програм, здійснення постачання продукції (робіт, послуг) для державних та регіональних потреб;

- забезпечення фінансової державної підтримки малих і середніх підприємств шляхом запровадження державних програм кредитування, надання гарантій для отримання кредитів, часткової компенсації відсоткових ставок за кредитами тощо;

- сприяння розвитку інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва;

- гарантування прав суб'єктів малого і середнього підприємництва під час здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності;

- сприяння спрощенню дозвільних процедур та процедур здійснення державного нагляду (контролю), отримання документів дозвільного характеру для суб'єктів малого і середнього підприємництва та скороченню строку проведення таких процедур;

- організація підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для суб'єктів малого і середнього підприємництва;

- впровадження механізмів сприяння та стимулювання до використання у виробництві суб'єктами малого і середнього підприємництва новітніх технологій, а також технологій, які забезпечують підвищення якості товарів (робіт, послуг).

Розвиток малого і середнього підприємництва забезпечують у межах своїх повноважень Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, спеціально уповноважений орган у сфері розвитку малого і середнього підприємництва, інші центральні органи виконавчої влади, Верховна Рада Автономної Республіки Крим та Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування.

Державна підтримка передбачає формування програм, в яких визначається механізм цієї підтримки. Програми державної підтримки розробляються та впроваджуються спеціально уповноваженим органом у сфері розвитку малого і середнього підприємництва із залученням інших центральних органів виконавчої влади та громадських організацій, що представляють інтереси суб'єктів малого і

середнього підприємництва. Державні програми підтримки затверджуються Кабінетом Міністрів України в установленому законом порядку.

Інфраструктурою підтримки малого і середнього підприємництва є підприємства, установи та організації незалежно від форми власності, які провадять діяльність, спрямовану на розвиток суб'єктів малого і середнього підприємництва, їх інвестиційної та інноваційної активності, просування вироблених ними товарів (робіт, послуг), результатів інтелектуальної діяльності на внутрішній і зовнішній ринки.

До об'єктів інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва належать бізнес-центри, бізнес-інкубатори, інноваційні бізнес-інкубатори, науково-технологічні центри, центри трансферу технологій, фонди підтримки малого підприємництва, лізингові компанії, консультативні центри, інші підприємства, установи та організації, основним завданням яких є сприяння розвитку малого і середнього підприємництва.

Державна підтримка об'єктів інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва здійснюється в рамках державних, регіональних і місцевих програм розвитку малого і середнього підприємництва.

Державна підтримка суб'єктів малого і середнього підприємництва та об'єктів інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва включає фінансову, інформаційну, консультаційну підтримку, у тому числі підтримку у сфері інновацій, науки і промислового виробництва, підтримку суб'єктів малого і середнього підприємництва, що провадять експортну діяльність, підтримку у сфері підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації управлінських кадрів та кадрів ведення бізнесу.

4. Антимонопольної (конкурентна) політика держави.

Держава підтримує конкуренцію як змагання між суб'єктами господарювання, що забезпечує завдяки їх власним досягненням здобуття ними певних економічних переваг, внаслідок чого споживачі та суб'єкти господарювання отримують можливість вибору необхідного товару і при цьому окремі суб'єкти господарювання не визначають умов реалізації товару на ринку.

Органам державної влади і органам місцевого самоврядування, що регулюють відносини у сфері господарювання, забороняється приймати акти або вчиняти дії, що визначають привілейоване становище суб'єктів господарювання тієї чи іншої форми власності, або ставлять у нерівне становище окремі категорії суб'єктів господарювання чи іншим способом порушують правила конкуренції. У разі порушення цієї вимоги органи державної влади, до повноважень яких належить контроль та нагляд за додержанням антимонопольно-конкурентного законодавства, а також суб'єкти господарювання можуть оспорювати такі акти в установленому законом порядку.

Держава здійснює політику щодо недопущення виникнення монополій та використання елементів недобросовісної конкуренції суб'єктами господарювання.

Монопольним визнається домінуюче становище суб'єкта господарювання, яке дає йому можливість самотійно або разом з іншими суб'єктами обмежувати конкуренцію на ринку певного товару (робіт, послуг).

Недобросовісною конкуренцією визнаються будь-які дії у конкуренції, що суперечать правилам, торговим та іншим чесним звичаям у підприємницькій діяльності.

Недобросовісною конкуренцією є неправомірне використання ділової репутації суб'єкта господарювання, створення перешкод суб'єктам господарювання у процесі конкуренції та досягнення неправомірних переваг у конкуренції, неправомірне збирання, розголошення та використання комерційної таємниці, а також інші дії відповідно до Господарського кодексу України.

Контроль за дотриманням антимонопольно-конкурентного законодавства, захист інтересів підприємців та споживачів від його порушень здійснюються Антимонопольним комітетом України відповідно до його повноважень, визначених законом.

Антимонопольний комітет України є державним органом із спеціальним статусом, метою діяльності якого є забезпечення державного захисту конкуренції у підприємницькій діяльності та у сфері державних закупівель.

Антимонопольний комітет України підконтрольний Президенту України та підзвітний Верховній Раді України.

Основним завданням Антимонопольного комітету України є участь у формуванні та реалізації конкурентної політики в частині:

1) здійснення державного контролю за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції на засадах рівності суб'єктів господарювання перед законом та пріоритету прав споживачів, запобігання, виявлення і припинення порушень законодавства про захист економічної конкуренції;

2) контролю за концентрацією, узгодженими діями суб'єктів господарювання та дотриманням вимог законодавства про захист економічної конкуренції під час регулювання цін (тарифів) на товари, що виробляються (реалізуються) суб'єктами природних монополій;

3) сприяння розвитку добросовісної конкуренції;

4) методичного забезпечення застосування законодавства про захист економічної конкуренції;

5) здійснення контролю щодо створення конкурентного середовища та захисту конкуренції у сфері державних закупівель;

6) проведення моніторингу державної допомоги суб'єктам господарювання та здійснення контролю за допустимістю такої допомоги для конкуренції.

Антимонопольний комітет України будує свою діяльність на принципах:

- законності;

- гласності;

- захисту конкуренції на засадах рівності фізичних та юридичних осіб перед законом та пріоритету прав споживачів.

Питання для самостійної підготовки

1. Охарактеризувати мікропідприємництво, мале та велике підприємництво.
2. Сучасна класифікація підприємництва.
3. Ліцензування підприємництва.
4. Ознайомитись із пакетом основних законодавчих та нормативних актів, що

становлять правову базу розвитку підприємництва в Україні.

5. Охарактеризувати основні проблеми та перспективи розвитку підприємництва в Україні.

6. Ознайомитися за нормативними актами з основними організаційно-правовими формами здійснення підприємницької діяльності в Україні. Подати в табличній формі економічні, соціальні й організаційні переваги та недоліки кожної з організаційних форм.

СИСТЕМА КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

Тести для перевірки знань

1. Державне регулювання підприємництва – це...

- а) обмеження у здійсненні підприємницької діяльності;
- б) визначення суб'єктів підприємницької діяльності;
- в) сукупність форм, методів і інструментів, за допомогою яких держава впливає на діяльність суб'єктів господарювання;
- г) регламентація поведінки суб'єктів підприємницької діяльності.

2. Державна політика підтримки підприємництва – це...

- а) адміністративні заходи щодо розвитку економіки;
- б) сутність пріоритетних рішень, що визначають напрями сприяння розвитку підприємництва;
- в) засоби економічного та організаційногосприяння розвитку підприємництва;
- г) сукупність методів втручання держави у господарську діяльність.

3. Вкажіть типи підприємництва залежно від способу утворення?

- а) з утворенням юридичної особи, без утворення юридичної особи;
- б) мале, велике, середнє;
- в) приватне, колективне, державне;
- г) єдине, паралельне.

4. Визначте фактори виробництва, що використовуються у виробничому підприємстві?

- а) робоча сила, засоби виробництва, предмети праці;
- б) праця людини, сировина, виробниче устаткування;
- в) засоби та предмети праці;
- г) виробничі засоби, засоби збуту.

5. Вкажіть кількість працюючих та обсяг валового доходу від реалізації продукції за рік, що дозволяє зарахувати підприємство до малого?

- а) чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік не перевищує п'ятдесяти осіб, а обсяг валового доходу за цей період - 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України;
- б) чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік не перевищує десяти осіб, а обсяг валового доходу за цей період – 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України;

- в) чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік не перевищує п'ятдесяти осіб, а обсяг валового доходу за цей період – 3 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України;
- г) чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік не перевищує п'ять осіб, а обсяг валового доходу за цей період – 2 мільйони євро.

6. Що передбачає інноваційне виробниче підприємництво?

- а) організацію виробництва на основі використання сучасних техніко-технологічних рішень, новаторського підходу;
- б) організацію виробництва на основі інвестиційних вкладень;
- в) організацію виробництва традиційних товарів для їх постачання на ринок;
- г) виробництво тих товарів, яких не вистачає на місцевому (традиційному) ринку, для задоволення споживчого попиту.

7. Які види виробничої підприємницької діяльності належать до основної?

- а) виробництво товару, готового до споживання (виробничого або індивідуального);
- б) розроблення та передання товаровиробникам нової техніки, технології, інших інновацій;
- в) інжинірингова, конструкторська діяльність;
- г) консалтингова, маркетингова, лізингова діяльність.

8. Венчурна компанія – це:

- а) особливий вид підприємницьких об'єднань, які впроваджують нововведення у підприємницьку практику;
- б) компанія, яка використовує власний капітал для інвестування в інші компанії;
- в) суб'єкт фінансового підприємництва, що здійснює вкладення на придбання обладнання з метою подальшого його надання в оренду;
- г) тимчасове об'єднання юридичних осіб із метою досягнення спільної комерційної мети.

9. Вкажіть кількість працюючих та обсяг валового доходу від реалізації продукції за рік, що дозволяє зарахувати підприємництво до великого?

- а) чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік не перевищує п'ятдесяти осіб, а обсяг валового доходу за цей період - 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України;
- б) чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік не перевищує десяти осіб, а обсяг валового доходу за цей період – 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України;
- в) чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік не перевищує п'ятдесяти осіб, а обсяг валового доходу за цей період – 3 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України;
- г) чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік перевищує 250 осіб, а обсяг валового доходу за цей період – 50 мільйони євро.

10. Вкажіть вид підприємництва заснований на власності та праці громадян - членів однієї родини?

- а) сімейне підприємництво;
- б) корпоративне підприємництво;
- в) франчайзинг;

г) товариство кількох власників.

11. На яких засадах ґрунтується одноосібне володіння (індивідуальне підприємництво)?

- а) діяльність, де суб'єктом є одна фізична особа, яка несе повну відповідальність перед кредиторами і самостійно управляє власними справами;
- б) власність трудового колективу на майно, продукцію і доходи;
- в) підприємства, які не перебувають під контролем держави, у її власності;
- г) діяльність, де суб'єктом є дві або більше осіб, що уклали договір з метою спільної діяльності.

Питання для перевірки знань

- 1. У чому полягає суть державного регулювання підприємницької діяльності?
- 2. Які основні завдання держави щодо створення та розвитку підприємництва в Україні ?
- 3. Охарактеризуйте проблеми, що гальмують розвиток суб'єктів малого підприємництва.
- 4. Охарактеризуйте можливі шляхи подолання проблем розвитку малого підприємництва.
- 5. Дайте пояснення щодо ролі держави в розв'язанні проблем розвитку малого підприємництва.
- 6. Які основні цілі економічної політики держави?
- 7. У чому сутність та яка структура механізму державного регулювання підприємництва?
- 8. Які основні функції державного регулювання підприємництва?
- 9. Які основні інструменти (методи) державного регулювання підприємництва?

ТЕМА 8. ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

- 1. Зовнішньоекономічна діяльність: зміст, принципи, види, суб'єкти
- 2. Сутність, завдання та форми державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності
- 3. Митно-тарифне та нетарифне регулювання
- 4. Державне регулювання експортно-імпортних операцій
- 5. Платіжний і торговельний баланс України

***Базові поняття:** зовнішньоекономічна діяльність, експорт, імпорт, митне регулювання, мито, митний тариф, нетарифне регулювання, платіжний баланс, торговельний баланс, квота, ліцензія.*

1.Зовнішньоекономічна діяльність: зміст, принципи, види, суб'єкти

Зовнішньоекономічна діяльність - діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, побудована

на взаємовідносинах між ними, що має місце як на території України, так і за її межами

При здійсненні ЗЕД суб'єкти господарської діяльності України та іноземні суб'єкти господарської діяльності керуються наступними принципами:

Принципом суверенітету народу України у здійсненні ЗЕД, що полягає у:

- виключному праві народу України самостійно та незалежно здійснювати ЗЕД на території України, керуючись законами, що діють на території України;
- обов'язку України неухильно виконувати всі договори і зобов'язання України в галузі міжнародних економічних відносин;

Принципом свободи зовнішньоекономічного підприємництва, що полягає у:

- праві суб'єктів ЗЕД добровільно вступати у зовнішньоекономічні зв'язки;
- праві суб'єктів ЗЕД здійснювати її в будь-яких формах, які прямо незаборонені чинними законами України;
- обов'язку додержувати при здійсненні ЗЕД порядку, встановленого законами України;
- виключному праві власності суб'єктів ЗЕД на всі одержані ними результати ЗЕД;

Принципом юридичної рівності і недискримінації, що полягає у:

- рівності перед законом всіх суб'єктів ЗЕД, незалежно від форм власності, в тому числі держави, при здійсненні ЗЕД;
- забороні будь-яких, крім передбачених законом, дій держави, результатом яких є обмеження праві дискримінація суб'єктів ЗЕД, а також іноземних суб'єктів господарської діяльності за формами власності, місцем розташування та іншими ознаками;
- неприпустимості обмежувальної діяльності з боку будь-яких її суб'єктів, крім випадків, передбачених цим Законом;

Принципом верховенства закону, що полягає у:

- регулюванні ЗЕД тільки законами України;
- забороні застосування підзаконних актів та актів управління місцевих органів, що у будь-який спосіб створюють для суб'єктів ЗЕД умови менш сприятливі, ніж ті, які встановлені законами України;

Принципом захисту інтересів суб'єктів ЗЕД, який полягає у тому, що Україна як держава:

- забезпечує рівний захист інтересів всіх суб'єктів ЗЕД та іноземних суб'єктів господарської діяльності на її території згідно з законами України;
- здійснює рівний захист всіх суб'єктів ЗЕД України за межами України згідно з нормами міжнародного права;
- здійснює захист державних інтересів України як на її території, так і за її межами лише відповідно до законів України, умов підписаних нею міжнародних договорів та норм міжнародного права;

Принципом еквівалентності обміну, неприпустимості демпінгу при ввезенні та вивезенні товарів.

Суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності в Україні є:

- фізичні особи - громадяни України, іноземні громадяни та особи без громадянства, які мають цивільну правоздатність і дієздатність згідно з законами України і постійно проживають на території України;

- юридичні особи, зареєстровані як такі в Україні і які мають постійне місцезнаходження на території України (підприємства, організації та об'єднання всіх видів, включаючи акціонерні та інші види господарських товариств, асоціації, спілки, концерни, консорціуми, торговельні доми, посередницькі та консультаційні фірми, кооперативи, кредитно-фінансові установи, міжнародні об'єднання, організації та інші), в тому числі юридичні особи, майно та/або капітал яких є повністю у власності іноземних суб'єктів господарської діяльності;

- об'єднання фізичних, юридичних, фізичних і юридичних осіб, які не є юридичними особами згідно з законами України, але які мають постійне місцезнаходження на території України і яким цивільно-правовими законами України не заборонено здійснювати господарську діяльність;

- структурні одиниці іноземних суб'єктів господарської діяльності, які не є юридичними особами згідно з законами України (філії, відділення, тощо), але мають постійне місцезнаходження на території України;

- спільні підприємства за участю суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, зареєстровані як такі в Україні і які мають постійне місцезнаходження на території України;

- інші суб'єкти господарської діяльності, передбачені законами України.

Україна в особі її органів, місцеві органи влади і управління в особі створених ними зовнішньоекономічних організацій, які беруть участь ЗЕД, а також інші держави, які беруть участь у господарській діяльності на території України, діють як юридичні особи згідно з законами України.

До видів зовнішньоекономічної діяльності, які здійснюють в Україні суб'єкти цієї діяльності, належать:

- експорт та імпорт товарів, капіталів та робочої сили;
- надання суб'єктами ЗЕД України послуг іноземним суб'єктам господарської діяльності, в тому числі: виробничих, транспортно-експедиційних, страхових, консультаційних, маркетингових, експортних посередницьких, брокерських, агентських, консигнаційних, управлінських, облікових, аудиторських, юридичних, туристських та інших, що прямо і виключно незаборонені законами України; надання вищезазначених послуг іноземними суб'єктами господарської діяльності суб'єктам ЗЕД України;

- наукова, науково-технічна, науково-виробнича, виробнича, навчальна та інша кооперація з іноземними суб'єктами господарської діяльності; навчання та підготовка спеціалістів на комерційній основі;

- міжнародні фінансові операції та операції з цінними паперами у випадках, передбачених законами України;

- кредитні та розрахункові операції між суб'єктами ЗЕД та іноземними суб'єктами господарської діяльності; створення суб'єктами ЗЕД банківських,

кредитних та страхових установ за межами України; створення іноземними суб'єктами господарської діяльності зазначених установ на території України у випадках, передбачених законами України;

- спільна підприємницька діяльність між суб'єктами ЗЕД та іноземними суб'єктами господарської діяльності, що включає створення спільних підприємств різних видів і форм, проведення спільних господарських операцій та спільне володіння майном як на території України, так і за її межами;

- підприємницька діяльність на території України, пов'язана з наданням ліцензій, патентів, ноу-хау, торговельних марок та інших нематеріальних об'єктів власності з боку іноземних суб'єктів господарської діяльності; аналогічна діяльність суб'єктів ЗЕД за межами України;

- організація та здійснення діяльності в галузі проведення виставок, аукціонів, торгів, конференцій, симпозіумів, семінарів та інших подібних заходів, що здійснюються на комерційній основі, за участю суб'єктів ЗЕД; організація та здійснення оптової, консигнаційної та роздрібною торгівлі на території України за іноземну валюту у передбачених законами України випадках;

- товарообмінні (бартерні) операції та інша діяльність, побудована на формах зустрічної торгівлі між суб'єктами ЗЕД та іноземними суб'єктами господарської діяльності;

- орендні, в тому числі лізингові, операції між суб'єктами ЗЕД та іноземними суб'єктами господарської діяльності;

- операції по придбанню, продажу та обміну валюти на валютних аукціонах, валютних біржах та на міжбанківському валютному ринку;

- роботи на контрактній основі фізичних осіб України з іноземними суб'єктами господарської діяльності як на території України, так і за її межами; роботи іноземних фізичних осіб на контрактній оплатній основі з суб'єктами ЗЕД як на території України, так і за її межами;

- інші види ЗЕД, не заборонені прямо і у виключній формі законами України.

Посередницькі операції, при здійсненні яких право власності на товар не переходить до посередника (на підставі комісійних, агентських договорів, договорів доручення та інших), здійснюються без обмежень.

2. Сутність, завдання та форми державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності

Регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні здійснюється з метою:

- забезпечення збалансованості економіки та рівноваги внутрішнього ринку України;

- стимулювання прогресивних структурних змін в економіці, в тому числі зовнішньоекономічних зв'язків суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України;

- створення найбільш сприятливих умов для залучення економіки України в систему світового поділу праці та її наближення до ринкових структур розвинутих зарубіжних країн.

Регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні здійснюється:

- Україною як державою в особі її органів в межах їх компетенції;
- недержавними органами управління економікою (товарними, фондовими, валютними біржами, торговельними палатами, асоціаціями, спілками та іншими організаціями координаційного типу), що діють на підставі їх статутних документів;
- самими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності на підставі відповідних координаційних угод, що укладаються між ними.

Регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні здійснюється за допомогою:

- законів України;
- передбачених в законах України актів тарифного і нетарифного регулювання, які видаються державними органами України в межах їх компетенції;
- економічних заходів оперативного регулювання (валютно-фінансового, кредитного та іншого) в межах законів України;
- рішень недержавних органів управління економікою, які приймаються за їх статутними документами в межах законів України;
- угод, що укладаються між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності і які не суперечать законам України.

Нормативно-правові акти, що регулюють зовнішньоекономічну діяльність і відповідно до закону є регуляторними актами, розробляються, розглядаються, приймаються та оприлюднюються з урахуванням вимог Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності»

На території України згідно з законом запроваджуються такі правові режими для іноземних суб'єктів господарської діяльності:

- національний режим;
- режим найбільшого сприяння;
- спеціальний режим.

Україна самостійно формує систему та структуру державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності на її території.

Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності має забезпечувати:

- захист економічних інтересів України та законних інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності;
- створення рівних можливостей для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності розвивати всі види підприємницької діяльності незалежно від форм власності та всі напрями використання доходів і здійснення інвестицій;
- заохочення конкуренції та ліквідацію монополізму в сфері зовнішньоекономічної діяльності.

Держава та її органи не мають права безпосередньо втручатися в зовнішньоекономічну діяльність суб'єктів цієї діяльності, за винятком випадків, коли таке втручання здійснюється згідно з законами України.

Найвищим органом, що здійснює державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності, є Верховна Рада України. До компетенції Верховної Ради України належать:

- прийняття, зміна та скасування законів, що стосуються зовнішньоекономічної діяльності;
- затвердження головних напрямів зовнішньоекономічної політики України;
- розгляд, затвердження та зміна структури органів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності;
- укладання міжнародних договорів України відповідно до законів України про міжнародні договори України та приведення чинного законодавства України у відповідність з правилами, встановленими цими договорами;
- затвердження нормативів обов'язкового розподілу валютної виручки державі та місцевим Радам народних депутатів України, ставок та умов оподаткування, митного тарифу, митних зборів та митних процедур України при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності;
- встановлення спеціальних режимів зовнішньоекономічної діяльності на території України
- затвердження списків товарів, експорт та імпорт яких забороняється згідно із законом;
- прийняття рішень про застосування заходів у відповідь на дискримінаційні та/або недружні дії інших держав, митних союзів або економічних угруповань шляхом встановлення повної/часткової заборони (повного/часткового ембарго) на торгівлю, крім випадків, визначених законом; позбавлення режиму найбільшого сприяння або пільгового спеціального режиму.

Кабінет Міністрів України:

- вживає заходів до здійснення зовнішньоекономічної політики України відповідно до законів України;
- здійснює координацію діяльності міністерств, державних комітетів та відомств України по регулюванню зовнішньоекономічної діяльності; координує роботу торговельних представництв України в іноземних державах;
- приймає нормативні акти управління з питань зовнішньоекономічної діяльності у випадках, передбачених законами України;
- проводить переговори і укладає міжурядові договори України з питань зовнішньоекономічної діяльності у випадках, передбачених законами України про міжнародні договори України, забезпечує виконання міжнародних договорів України з питань зовнішньоекономічної діяльності всіма державними органами управління, підпорядкованими Кабінету Міністрів України, та залучає до їх виконання інші суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності на договірних засадах;
- відповідно до своєї компетенції, визначеної законами України, вносить на розгляд Верховної Ради України пропозиції про систему міністерств, державних комітетів і відомств - органів оперативного державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, повноваження яких не можуть бути вищими за повноваження Кабінету Міністрів України, які він має згідно з законами України;
- забезпечує складання платіжного балансу, зведеного валютного плану України;
- здійснює заходи щодо забезпечення раціонального використання коштів Державного валютного фонду України;

- забезпечує виконання рішень Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй з питань зовнішньоекономічної діяльності;

- приймає рішення про застосування заходів у відповідь на дискримінаційні та/або недружні дії інших держав, митних союзів або економічних угруповань шляхом запровадження режиму ліцензування, або здійснення інших заходів відповідно до закону.

Національний банк України:

- здійснює зберігання і використання золотовалютного резерву України та інших державних коштовностей, які забезпечують платоспроможність України;

- представляє інтереси України у відносинах з центральними банками інших держав, міжнародними банками та іншими фінансово-кредитними установами та укладає відповідні міжбанківські угоди;

- регулює курс національної валюти України до грошових одиниць інших держав;

- здійснює облік і розрахунки по наданих і одержаних державних кредитах і позиках, провадить операції з централізованими валютними ресурсами, які виділяються з Державного валютного фонду України у розпорядження Національного банку України;

- виступає гарантом кредитів, що надаються суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності іноземними банками, фінансовими та іншими міжнародними організаціями під заставу Державного валютного фонду та іншого державного майна України;

- здійснює інші функції відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність» та інших законів України. Національний банк України може делегувати виконання покладених на нього функцій банку для зовнішньоекономічної діяльності України.

Центральний орган виконавчої влади з питань економічної політики:

- забезпечує проведення єдиної зовнішньоекономічної політики при здійсненні суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності виходу на зовнішній ринок, координацію їх зовнішньоекономічної діяльності, в тому числі відповідно до міжнародних договорів України;

- здійснює контроль за додержанням всіма суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності чинних законів України та умов міжнародних договорів України;

- проводить антидемпінгові, антисубсидійні та спеціальні розслідування у порядку, визначеному законами України;

- виконує інші функції відповідно до законів України і Положення про центральний орган виконавчої влади з питань економічної політики.

Органи доходів і зборів:

- здійснюють митний контроль в Україні згідно з чинними законами України.

Антимонопольний комітет України:

- здійснює контроль за додержанням суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності законодавства про захист економічної конкуренції.

Міжвідомча комісія з міжнародної торгівлі:

- здійснює оперативне державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні відповідно до законодавства України;
- приймає рішення про порушення і проведення антидемпінгових, антисубсидійних або спеціальних розслідувань та застосування відповідно антидемпінгових, компенсаційних або спеціальних заходів;
- приймає рішення про застосування заходів у відповідь на дискримінаційні та/або недружні дії інших держав, митних союзів або економічних угруповань у межах компетенції, визначеної законами України.

3. Митно-тарифне та нетарифне регулювання

Митне регулювання - це відносини, які виникають між державою і суб'єктами ЗЕД з приводу умов перетинання національного кордону товарами, капіталами, послугами, робочою силою.

Митне регулювання - це погодження регулювання питань, пов'язаних із встановленням митних податків, митних зборів, а також процедурами митного контролю, організацією діяльності митного контролю.

Мито - це загальнодержавний податок, встановлений Податковим кодексом України та цим Кодексом, який нараховується та сплачується відповідно до цього Кодексу, законів України та міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

В Україні застосовуються такі види мита:

- 1) ввізне мито;
- 2) вивізне мито;
- 3) сезонне мито;
- 4) особливі види мита: спеціальне, антидемпінгове, компенсаційне, додатковий імпорتنний збір.

Заходи нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності - не пов'язані із застосуванням мита до товарів, що переміщуються через митний кордон України, встановлені відповідно до закону заборони та/або обмеження, спрямовані на захист внутрішнього ринку, громадського порядку та безпеки, суспільної моралі, на охорону здоров'я та життя людей і тварин, охорону навколишнього природного середовища, захист прав споживачів товарів, що ввозяться в Україну, а також на охорону національної культурної та історичної спадщини.

До заходи нетарифного регулювання належать:

1. ліцензування і квотування зовнішньоекономічних операцій;
2. застосування спеціальних заходів щодо імпорту товарів в Україну;
3. процедура реєстрації зовнішньоекономічних контрактів;
4. процедура видачі ліцензій на право імпорту, експорту - спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів;
5. дозвільна система служби експортного контролю;
6. сертифікація товарів, що ввозяться в Україну;
7. дозвільна система органів державної влади, що здійснюють санітарно-епідеміологічний, ветеринарний, фітосанітарний, екологічний та інші види контролю;

8. реєстрація лікарських засобів, виробів медичного призначення, імунобіологічних препаратів, харчових добавок;
9. застосування державного пробірною контролю.

4. Державне регулювання експортно-імпортних операцій

Експорт (експорт товарів) - продаж товарів українськими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності іноземним суб'єктам господарської діяльності (у тому числі з оплатою в негрошовій формі) з вивезенням або без вивезення цих товарів через митний кордон України, включаючи реекспорт товарів.

Імпорт (імпорт товарів) - купівля (у тому числі з оплатою в негрошовій формі) українськими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності в іноземних суб'єктів господарської діяльності товарів з ввезенням або без ввезення цих товарів на територію України, включаючи купівлю товарів, призначених для власного споживання установами та організаціями України, розташованими за її межами.

В Україні забороняється:

- експорт з території України предметів, які становлять національне, історичне, археологічне або культурне надбання українського народу, що визначається згідно із законами України;
- імпорт або транзит будь-яких товарів, про які заздалегідь відомо, що вони можуть завдати шкоди суспільній моралі, здоров'ю чи становити загрозу життю населення, тваринному світу та рослинам, або призвести до заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу, якщо стосовно транзитних товарів не вжито необхідних заходів для запобігання такої шкоди;
- імпорт продукції та послуг, що містять пропаганду ідей війни, расизму та расової дискримінації, геноциду тощо, які суперечать відповідним нормам Конституції України (254к/96-ВР);
- експорт природних ресурсів, які вичерпуються, якщо обмеження також застосовуються до внутрішнього споживання або виробництва;
- експорт та імпорт товарів, які здійснюються з порушенням прав інтелектуальної власності;
- експорт з території України товарів у межах виконання рішень Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй про застосування обмежень або ембарго на поставки товарів у відповідну державу.

Впровадження заборони експорту або імпорту з інших підстав можливо лише, якщо це дозволено міжнародними договорами, учасником яких є Україна.

Перелік товарів, експорт (імпорт) яких через територію України забороняється, визначається виключно законами України.

Контроль за виконанням вимог, покладається на митні органи України та центральний орган виконавчої влади з питань економічної політики.

5. Платіжний та торговельний баланс

Платіжний баланс(balanceofpayments) – співвідношення між сумою грошових надходжень, отриманих країною з-за кордону, та сумою здійснених нею платежів за кордон протягом певного періоду.

Платіжний баланс є вартісним вираженням масштабів, структури та характеру зовнішньоекономічних операцій країни та її участі у світовому господарстві. За формою складання платіжний баланс є статистичним звітом, у якому в систематизованому вигляді наведено сумарні дані про зовнішньоекономічні операції резидентів країни з резидентами інших країн (з нерезидентами) за певний період (місяць, квартал, рік). Платіжний баланс складається на певну дату.

Основні компоненти платіжного балансу групуються за двома рахунками: рахунком поточних операцій, рахунком операцій з капіталом і фінансових операцій.

Рахунок поточних операцій включає всі операції з реальними цінностями, що відбуваються між резидентами та нерезидентами, а також операції, пов'язані з безоплатним наданням або одержанням цінностей, які призначені для поточного використання. У структурі поточного рахунка виділяються чотири основні компоненти: товари, послуги, доходи та поточні трансферти.

Рахунок операцій з капіталом охоплює всі операції, які включають одержання або оплату капітальних трансфертів (трансферти на інвестиційні цілі, прощення боргу, перекази мігрантів тощо), а також придбання або реалізацію нефінансових активів та прав власності, таких як, наприклад, торгові марки, патенти, авторські права, права на видобуток корисних копалин та інші.

Платіжний баланс складається з двох частин – надходжень і платежів. Якщо грошові надходження перевищують платежі, платіжний баланс є активним (профіцитним), а якщо сума платежів більша від надходжень – платіжний баланс пасивний (дефіцитний).

В Україні відповідальність за складання платіжного балансу на законодавчому рівні покладено на Національний банк. Платіжний баланс складається щоквартально та публікується в аналітично-статистичному виданні Національного банку України «Платіжний баланс і зовнішній борг України» та на сторінці Національного банку в мережі Інтернет.

Торговельний баланс - баланс, який відображає співвідношення вартості експорту та імпорту країни за певний проміжок часу, як правило, за рік. Він складається із двох частин - з надходжень і платежів, а їх зіставлення утворює експортно-імпортне сальдо. До торговельного сальдо входить вартість товарів, проданих і куплених на умовах негайної оплати, а також поставлених у кредит або наданих безкоштовно у формі урядової допомоги або дарунку. За винятком вартості безплатно наданих товарів і послуг торговельний баланс входить у платіжний баланс. В активній частині цього балансу відображено експорт товарів і послуг вітчизняного виробництва, а також ввезених з-за кордону й перероблених. В пасивній частині - імпорт товарів і послуг іноземного виробництва для внутрішніх потреб або переробки з метою їх подальшого вивозу. Сальдо торговельного балансу - різниця між вартістю експорту та імпорту.

Воно активне якщо вартість експорту перевищує вартість імпорту і пасивне - якщо вартість імпорту перевищує вартість експорту. Активне або пасивне сальдо торговельного балансу характеризує конкурентоспроможність країни на світовому ринку. Основні показники участі країни у міжнародній торгівлі:

1) експортна (імпортна) квота, яка характеризує відношення вартості експорту (імпорту) до ВВП або ВНП;

2) обсяг експорту (імпорту) продукції на душу населення країни; цей показник водночас відображає ступінь відкритості економіки.

Питання для самостійної підготовки

1. Реєстрація суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.
2. Ліцензування експорту та імпорту
3. Декларування тарифів і майна, яке переміщується через кордон.
4. Страхування зовнішньоекономічної діяльності.
5. Державне регулювання експортно-імпортних операцій.
6. Державне регулювання операцій та кредитно-розрахункових відносин.

СИСТЕМА КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

Тести для перевірки знань

1. Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності країни повинне забезпечувати:

- а) захист економічних інтересів країни та інтересів суб'єктів цієї діяльності;
- б) створення однакових можливостей для суб'єктів ЗЕД у розвитку всіх видів підприємницької діяльності незалежно від форм власності та самостійному визначенні напрямів використання доходів та вкладення інвестицій;
- в) заохочення конкуренції;
- г) ліквідацію монополізму у сфері зовнішньоекономічної діяльності;
- д) збалансованість економіки та її рівновагу на внутрішньому ринку;
- е) сприятливі умови для входження країни в міжнародний розподіл праці;
- ж) усі відповіді є вірними.

2. Тарифні методи регулювання зовнішньої торгівлі за суттю є:

- а) економічними;
- б) політичними;
- в) соціально-правовими;
- г) правовими та соціальними;
- д) адміністративними;
- е) вірної відповіді не має.

3. До адміністративних методів регулювання зовнішньої торгівлі не відносяться:

- а) ембарго;
- б) ліцензування та квотування;
- в) податкові кредити експортерам;
- г) специфічні вимоги до товарів.

4. До органів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності України не відноситься :

- а) Кабінет Міністрів України;
- б) Національний банк України;
- в) Президент України;

г) Верховна Рада України.

5. До компетенції Верховної Ради України щодо регулювання зовнішньоекономічної діяльності не входить:

- а) затвердження головних напрямів зовнішньоекономічної політики;
- б) контроль за дотриманням суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності антимонопольного законодавства;
- в) затвердження структури органів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності;
- г) укладання міжнародних договорів.

6. У компетенцію Національного банку України щодо регулювання зовнішньоекономічної діяльності входить:

- а) контроль митних кордонів;
- б) прийняття нормативних актів з питань зовнішньоекономічної діяльності;
- в) контроль за дотриманням усіма суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності чинних законів України та умов міжнародних договорів України;
- г) регулювання курсу національної валюти щодо грошових одиниць інших держав;
- д) не має правильної відповіді.

7. До головних функцій митного тарифу не відноситься:

- а) захист національного виробника від національної конкуренції;
- б) забезпечення надходження коштів у державний бюджет;
- в) поліпшення умов доступу національних товарів на зовнішні ринки;
- г) регулювання курсу національної валюти щодо грошових одиниць інших держав;
- д) поліпшення стану платіжного балансу.

8. Квотування – це

- а) якісне обмеження зовнішньоторговельних операцій;
- б) кількісне обмеження зовнішньоторговельних операцій;
- в) податкове обмеження зовнішньоторговельних операцій;
- г) спеціальне завищення курсу національної валюти у зовнішньоторговельних операціях.

9. Генеральна ліцензія – це:

- а) відкритий дозвіл на експортні (імпортні) операції по певній товару і / або з певної країною (група країн) під час періоду дії режиму ліцензування з певного виду товару;
- б) разовий дозвіл, який має іменний характер. Його видають для виконання кожної окремої операції конкретним суб'єктом зовнішньоторговельної діяльності на період, потрібний для виконання цієї операції;
- в) дозвіл на експорт (імпорт) товару впродовж певного періоду часу (однак не менше одного місяця) з зазначенням його загального обсягу;
- г) свій варіант відповіді.

10. Разова ліцензія – це

- а) відкритий дозвіл на експортні (імпортні) операції щодо певного товару і/або з певною країною (групою країн) упродовж періоду дії режиму ліцензування щодо цього товару;

- б) дозвіл на експорт (імпорт) товару впродовж певного періоду часу (однак не менше одного місяця) з зазначенням його загального обсягу;
- в) разовий дозвіл, який має іменний характер. Його видають для виконання кожної окремої операції конкретним суб'єктом зовнішньоторговельної діяльності на період, потрібний для виконання цієї операції;
- г) свій варіант відповіді.

11. Відкрита ліцензія – це:

- а) відкритий дозвіл на експортні (імпортні) операції щодо певного товару і/або з певною країною (групою країн) упродовж періоду дії режиму ліцензування щодо цього товару;
- б) разовий дозвіл, який має іменний характер. Його видають для виконання кожної окремої операції конкретним суб'єктом зовнішньоторговельної діяльності на період, потрібний для виконання цієї операції;
- в) дозвіл на експорт (імпорт) товару впродовж певного періоду часу (однак не менше одного місяця) з зазначенням його загального обсягу;
- г) свій варіант відповіді.

Питання для перевірки знань

1. Сутність квотування зовнішньоекономічної діяльності.
2. Особливості ліцензування зовнішньоекономічної діяльності.
3. Характеристика видів ліцензій зовнішньоекономічної діяльності.
4. Охарактеризуйте структуру експорту.
5. Охарактеризуйте структуру імпорту.
6. В чому сутність політики протекціонізму.

ТЕМА 9. ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЦІН ТА ІНФЛЯЦІЇ

1. Ціна як економічна категорія
2. Державна цінова політика.
3. Державне регулювання цін
4. Контроль за дотриманням державної дисципліни цін і тарифів
5. Антиінфляційна політика держави

***Базові поняття:** ціна, оптова ціна, закупівельна ціна, кошторисна ціна, споживча ціна, вільна ціна, інфляція, прихована інфляція, інфляція попиту, інфляція витрат, індекс споживчих цін.*

1. Ціна як економічна категорія

Ціна - виражений у грошовій формі еквівалент одиниці товару. В економічній теорії існує два теоретичні підходи до її формування. На думку прибічників одного з них, ціна товару виражає його вартість. За іншою теорією вважають, що ціна є сумою грошей, яку покупець готовий заплатити за товар певної корисності

Усі ціни поділяються на дві великі групи: виробничі і споживчі. Виробничі ціни - це ціни, за якими реалізується продукція і надаються послуги іншим підприємствам та організаціям. До них належать:

1. Оптові ціни - це ціни, за якими державні, колективні та приватні підприємства розраховуються між собою або з гуртовими посередниками за великі партії товарів.

2. Закупівельні ціни – ціни, за якими сільськогосподарські виробники (кооперативні, колективні, державні, фермерські, особисті підсобні господарства) продають свою продукцію державним, кооперативним, переробним, торговельним та іншим фірмам.

3. Кошторисні ціни - ціни та розцінки, які використовуються для визначення розрахункової вартості нового будівництва, реконструкції будівель та споруд, їх розширення та переоснащення.

4. Споживчі ціни - ціни на товари і послуги, що реалізуються населенню.

За способом встановлення ціни поділяються на:

- державні (встановлюються державою на продукцію державних підприємств, деякі ресурси, соціальне значущі товарну поділяються на фіксовані і регульовані);

- договірні (встановлюються за домовленістю між продавцем і покупцем товару і можуть змінюватися за взаємною згодою сторін);

- вільні (встановлюються підприємствами самостійно або на договірній основі із урахуванням попиту і пропозиції на ринку товарів; орієнтовані на економічну зацікавленість виробників у розширенні асортименту товарів та запобігання ажіотажному попиту і спекуляції);

- ввізні (встановлюються на імпортовані підакцизні товари, що оподатковуються податком на додану вартість (ПДВ) і підлягають обкладанню ввізним митом; основою розрахунків таких цін є митна вартість товарів, виражена у національній валюті).

У Законі України «Про ціни і ціноутворення» зазначено, що суб'єкти господарювання під час провадження господарської діяльності використовують:

- вільні ціни;

- державні регульовані ціни.

Вільні ціни встановлюються суб'єктами господарювання самостійно за згодою сторін на всі товари, крім тих, щодо яких здійснюється державне регулювання цін.

Державні регульовані ціни запроваджуються на товари, які справляють визначальний вплив на загальний рівень і динаміку цін, мають істотну соціальну значущість, а також на товари, що виробляються суб'єктами, які займають монополіне (домінуюче) становище на ринку.

Державні регульовані ціни можуть запроваджуватися на товари суб'єктів господарювання, які порушують вимоги законодавства про захист економічної конкуренції. Державні регульовані ціни повинні бути економічно обґрунтованими (забезпечувати відповідність ціни на товар витратам на його виробництво, продаж (реалізацію) та прибуток від його продажу (реалізації)). Зміна рівня державних регульованих цін здійснюється в порядку і строки, що визначаються органами, які

відповідно до цього Закону здійснюють державне регулювання цін. Зміна рівня державних регульованих цін може здійснюватися у зв'язку із зміною умов виробництва і продажу (реалізації) продукції, що не залежать від господарської діяльності суб'єкта господарювання.

Ціни на товари, які призначені для реалізації на внутрішньому ринку України, встановлюються виключно у валюті України, якщо інше не передбачено міжнародними угодами, ратифікованими Україною, та постановами Кабінету Міністрів України.

Економічна сутність ціни проявляється насамперед через виконання нею наступних функцій:

- облікової;
- збалансування попиту та пропозиції або регулюючої;
- стимулюючої;
- розподільчої;
- засобу розміщення виробництва або критерій раціонального розміщення виробництва.

За допомогою облікової функції визначаються витрати суспільної праці, а також вартість потреби суспільства в товарі. Завдяки обліковій функції ціна є засобом визначення кількісних і якісних показників. До кількісних показників належать: валовий внутрішній продукт, національний дохід, обсяг капіталовкладень, обсяг товарообороту, обсяг продукції, виготовленої різними підприємствами та галузями загалом. Якісними показниками є прибутковість, продуктивність праці, фондівдача, продуктивність витрат та ін. Облікова функція має велике значення при визначенні кон'юнктури ринку на товар залежно від його життєвого циклу.

Регулююча функція полягає у збалансуванні попиту і пропозиції та передбачає, що за посередництва цін реалізується зв'язок між виробництвом і споживанням. Ціна сигналізує про появу диспропорцій між попитом і пропозицією та слугує інструментом для їх подолання. Так, при появі невідповідностей між пропозицією і попитом рівновага між ними досягається зростанням або скороченням виробництва товарів, або шляхом зростання чи зниження ціни, або одночасно обома методами.

Сутність стимулюючої функції ціни виявляється у заохочуванні і стримуванні впливу ціни на виробництво і споживання різних видів товарів. За допомогою ціни можна стимулювати або дестимулювати: науково-технічний прогрес; економію витрат ресурсів; зміну якості продукції; зміну структури виробництва і споживання.

Розподільча функція полягає в тому, що за допомогою цін, які відхиляються від вартості, здійснюють перерозподіл частини доходів підприємств, організацій і населення в інші галузі й виробництва.

Функція ціни як засобу розміщення виробництва або критерій раціонального розміщення виробництва полягає в переміщенні капіталу з одних галузей в інші, де прибутковість більша. Саме підприємство як суб'єкт ринкових відносин повинно вибирати сферу найбільш прибуткової діяльності, найбільш економічного використання ресурсів та капіталу.

Існують різні методи ціноутворення, які групуються у дві групи: витратні методи та маркетингові. При витратних (бухгалтерських) методах ціна встановлюється на основі додавання до виробничої собівартості інших витрат. А при маркетингових (ринкових) – відштовхуються від ціни і в залежності від її величини, формують собівартість. Найбільш широко в світовій практиці використовують наступні методи формування ціни:

- на основі визначення повних витрат;
- на основі визначення змінних витрат;
- на основі аналізу графіка беззбитковості і забезпечення цільового прибутку;
- на основі цінності товару для покупця;
- на основі рівня поточних цін.

2. Державна цінова політика

Цінова політика, спрямована на регулювання державою відносин обміну між суб'єктами ринку з метою забезпечення еквівалентності в процесі реалізації національного продукту, дотримання необхідної паритетності цін між галузями та видами господарської діяльності, а також забезпечення стабільності оптових та роздрібних цін;

Державна цінова політика є складовою частиною державної економічної та соціальної політики і спрямована на забезпечення:

- 1) розвитку національної економіки та підприємницької діяльності;
- 2) протидії зловживанню монопольним (домінуючим) становищем у сфері ціноутворення;
- 3) розширення сфери застосування вільних цін;
- 4) збалансованості ринку товарів та підвищення їх якості;
- 5) соціальних гарантій населенню в разі зростання цін;
- 6) необхідних економічних гарантій для виробників;
- 7) орієнтації цін внутрішнього ринку товарів на рівень цін світового ринку.

Кабінет Міністрів України:

- 1) забезпечує проведення державної цінової політики;
- 2) здійснює державне регулювання цін, визначає повноваження органів виконавчої влади щодо формування, встановлення та застосування цін, якщо інше не визначено законом або міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України;

3) визначає перелік товарів, державні регульовані ціни на які затверджуються відповідними органами виконавчої влади, якщо інше не визначено законом.

Органи місцевого самоврядування забезпечують реалізацію державної цінової політики у межах повноважень, визначених законом.

Державне управління у сфері ціноутворення передбачає:

1. Реалізація державної цінової політики, проведення економічного аналізу рівня та динаміки цін, розроблення та внесення пропозицій щодо формування та реалізації державної цінової політики здійснюються центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну цінову політику.

2. Формування кошторисної нормативної бази, визначення порядку її застосування у будівництві, перевірка дотримання нормативних документів і нормативів обчислення вартості будівництва об'єктів, що споруджуються із залученням бюджетних коштів, коштів державних і комунальних підприємств, установ та організацій, кредитів, наданих під державні гарантії, здійснюються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері будівництва, містобудування та архітектури.

Державна цінова політика у сфері діяльності суб'єктів природних монополій та суб'єктів господарювання, що здійснюють діяльність на суміжних ринках реалізується відповідно до законодавства про природні монополії та інших законів України.

Кабінет Міністрів України, органи виконавчої влади послідовно вживають заходів щодо забезпечення соціальних гарантій населенню, насамперед малозабезпеченим сім'ям, шляхом запровадження системи компенсаційних виплат у зв'язку із зростанням цін та індексації грошових доходів соціально-економічних груп населення відповідно до законодавства.

Громадяни України мають право оскаржити в суді неправомірні дії державних органів та органів місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання і вимагати відшкодування завданих їм збитків у разі реалізації товарів з порушенням вимог законодавства про ціни і ціноутворення.

3. Державне регулювання цін

Державне регулювання цін здійснюється Кабінетом Міністрів України, органами виконавчої влади, державними колегіальними органами та органами місцевого самоврядування відповідно до їх повноважень шляхом:

1) установлення обов'язкових для застосування суб'єктами господарювання:

- фіксованих цін;
- граничних цін;
- граничних рівнів торговельної надбавки (націнки) та постачальницько-збутової надбавки (постачальницької винагороди);
- граничних нормативів рентабельності;
- розміру постачальницької винагороди;
- розміру доплат, знижок (знижувальних коефіцієнтів);

2) запровадження процедури декларування зміни ціни та/або реєстрації ціни.

Під час проведення експортних (імпортних) операцій у розрахунках з іноземними суб'єктами господарювання застосовуються контрактні (зовнішньоторговельні) ціни, що формуються відповідно до цін і умов світового ринку.

Міждержавний обмін товарами здійснюється за цінами, визначеними відповідно до міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Кабінет Міністрів України, органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, які встановили державні регульовані ціни на товари в розмірі,

нижчому від економічно обґрунтованого розміру, зобов'язані відшкодувати суб'єктам господарювання різницю між такими розмірами за рахунок коштів відповідних бюджетів.

Установлення Кабінетом Міністрів України, органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування державних регульованих цін на товари в розмірі, нижчому від економічно обґрунтованого розміру, без визначення джерел для відшкодування різниці між такими розмірами за рахунок коштів відповідних бюджетів не допускається і може бути оскаржено в судовому порядку.

4. Контроль за дотриманням державної дисципліни цін і тарифів

Органами державного контролю (нагляду) та спостереження у сфері ціноутворення (далі - уповноважені органи) є:

- центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику з контролю за цінами;
- інші органи, визначені законом.

Повноваження та порядок діяльності уповноважених органів, права та обов'язки їх посадових осіб, які здійснюють державний контроль (нагляд) за дотриманням суб'єктами господарювання вимог щодо формування, встановлення та застосування державних регульованих цін та державне спостереження у сфері ціноутворення, визначаються Законом України «Про ціни і ціноутворення», Законом України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» та іншими законами.

1. Основними функціями уповноважених органів є:

- 1) виконання контрольних-наглядових функцій за дотриманням вимог щодо формування, встановлення та застосування державних регульованих цін;
- 2) здійснення державного спостереження у сфері ціноутворення;
- 3) запобігання порушенням у сфері ціноутворення.

Уповноважені органи мають право:

1) проводити у суб'єктів господарювання в установленому порядку планові та позапланові перевірки:

- достовірності зазначеної у документах інформації про формування, встановлення та застосування державних регульованих цін;

- бухгалтерських книг, звітів, кошторисів, декларацій, показників реєстраторів розрахункових операцій та інших документів незалежно від способу подання інформації, пов'язаних з формуванням, встановленням та застосуванням державних регульованих цін;

- наявності виписки або витягу з Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців, а також документів, що посвідчують особу, в посадових осіб;

2) одержувати відповідно до законодавства у письмовій формі пояснення, довідки і відомості з питань, що виникають під час проведення перевірки;

3) одержувати безоплатно від суб'єктів господарювання, що перевіряються, копії документів та інші відомості, необхідні для здійснення державного нагляду (контролю) за дотриманням вимог щодо формування, встановлення та застосування державних регульованих цін, документів, що можуть

підтверджувати їх порушення, платіжних доручень, квитанцій, що підтверджують факт перерахування до бюджету коштів у разі застосування адміністративно-господарських санкцій, а також довідки, підготовлені суб'єктами господарювання на їх вимогу;

4) робити запити та одержувати від органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування в повному обсязі інформацію та документи, необхідні для виконання покладених на них функцій;

5) вимагати від суб'єктів господарювання, що перевіряються, усунення виявлених порушень вимог щодо формування, встановлення та застосування державних регульованих цін;

6) приймати рішення про застосування адміністративно-господарських санкцій за порушення вимог щодо формування, встановлення та застосування державних регульованих цін;

7) надавати органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування, суб'єктам господарювання обов'язкові для виконання приписи про усунення порушень вимог щодо формування, встановлення та застосування державних регульованих цін;

8) звертатися до суду з позовами про стягнення до бюджету коштів у разі прийняття рішення про порушення вимог щодо формування, встановлення та застосування державних регульованих цін.

Державне спостереження у сфері ціноутворення здійснюється шляхом проведення моніторингу вільних цін (дослідження динаміки цінових процесів на товарних ринках) та державних регульованих цін.

Перелік товарів, ціни на які підлягають державному спостереженню у сфері ціноутворення, та порядок його проведення визначаються Кабінетом Міністрів України.

За результатами державного спостереження у сфері ціноутворення визначаються методи впливу на економічні процеси та цінову ситуацію на товарних ринках.

До суб'єктів господарювання застосовуються адміністративно-господарські санкції за:

1) порушення вимог щодо формування, встановлення та застосування державних регульованих цін - вилучення необґрунтовано одержаної виручки, що становить позитивну різницю між фактичною виручкою від продажу (реалізації) товару та виручкою за цінами, сформованими відповідно до запровадженого способу регулювання (крім тих, що на постійній основі надають житлово-комунальні послуги або мають адресного споживача), та штраф у розмірі 100 відсотків необґрунтовано одержаної виручки;

2) стягнення плати за товари, які згідно із законодавством надаються безоплатно, - штраф у розмірі 100 відсотків вартості проданих (реалізованих) товарів;

3) надання уповноваженим органам недостовірних відомостей - штраф у розмірі 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

4) невиконання приписів уповноважених органів або створення перешкод для виконання покладених на них функцій - штраф у розмірі 200 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Суми адміністративно-господарських санкцій зараховуються до державного бюджету.

Сума необґрунтованої виручки, одержаної суб'єктами господарювання, які на постійній основі надають житлово-комунальні послуги або мають адресного споживача, повертається споживачам.

5. Антиінфляційна політика держави

Інфляція (inflation) – тривале зростання загального рівня цін, що відображує зниження купівельної спроможності грошової одиниці. Основними факторами інфляції є монетарні та немонетарні. До монетарних факторів інфляції відносять переповнення каналів грошового обігу грошима, внаслідок чого відбувається знецінення грошей та зниження їх купівельної спроможності. До немонетарних факторів належить підвищення попиту на товари та послуги, збільшення витрат виробництва, сезонні фактори тощо.

Розрізняють кілька видів інфляції:

1. інфляція попиту – зміна цін, обумовлена підвищенням попиту на товари та послуги внаслідок зростання доходів населення, збільшення державних витрат тощо.

2. інфляція витрат (інфляція пропозиції) – зміна цін, обумовлена зростанням цін факторів виробництва (сировини, електроенергії, палива, заробітної плати), що призводить до підвищення собівартості виробництва товарів чи надання послуг або до зниження їхньої пропозиції на ринку.

3. інфляція прихована, яка може виникнути в умовах встановлення директивних цін і знаходить свій прояв у зменшенні товарної пропозиції.

4. інфляція імпортована – «перенесення» інфляції з країни – торговельного партнера внаслідок різкої зміни паритету купівельної спроможності національних валют обох країн і накопичення несплачених зобов'язань.

Для визначення рівня інфляції використовують такі показники:

1. Індекс споживчих цін (ІСЦ) – показник, що характеризує зміни загального рівня цін і тарифів на товари та послуги, які купує населення для невиробничого споживання. ІСЦ відображує зміну вартості фіксованого набору споживчих товарів і послуг постійної якості з постійними характеристиками в поточному періоді порівняно з базисним. ІСЦ, зазвичай, використовують як показник загального рівня інфляції в економіці.

2. Індекс цін виробників (ІЦВ) – показник зміни цін у сфері промислового виробництва.

3. Базова інфляції - показник, що характеризує немонетарні чинники інфляції.

4. Дефлятор ВВП – показник зміни цін всіх товарів і послуг, що були вироблені на території країни протягом року. Розраховується як співвідношення показника ВВП у фактичних цінах звітного періоду та постійних цінах. Цей показник називають «індексом цін Пааше».

Питання про необхідність регулювання інфляції, як, власне, і саме це явище, з'явилося з появою неповноцінних грошей та відповідною трансформацією грошових відносин у суспільстві.

Антиінфляційне регулювання – це складова частина комплексу заходів, що застосовуються владою при виникненні інфляційних процесів. Таким чином, передумовою виникнення антиінфляційного регулювання виступає явище інфляції та ті наслідки, які воно має для стану економіки країни. Негативні соціальні та економічні наслідки інфляції змушують уряди різних країн проводити певну економічну політику, яка має назву антиінфляційної політики.

Антиінфляційна форма механізму державного регулювання ринкової економіки – це комплекс законодавчо закріплених заходів регуляторного характеру, спрямований на уповільнення темпів інфляції та ліквідацію її наслідків для досягнення основних цілей державного регулювання економіки.

До заходів антиінфляційного регулювання належать:

- стабілізація та стимулювання виробництва;
- удосконалення податкової системи;
- формування ефективної ринкової інфраструктури;
- підвищення рівня відповідальності підприємств за результати їх господарської діяльності;
- зміна та контроль обмінного курсу національної валюти;
- проведення ряду заходів щодо регулювання цін і доходів.

Питання для самостійної підготовки

1. Політика регулювання доходів.
2. Державне регулювання грошової маси.
3. Контроль за дотриманням державної дисципліни цін і тарифів.
4. Дефляція.

СИСТЕМА КОНТРОЛЮ ЗНАТЬ

Тести для перевірки знань

1. В Україні діють такі ціни на споживчі товари:

- а) фіксовані;
- б) регульовані;
- в) вільні;
- г) фіксовані та регульовані;
- д) фіксовані та вільні;
- е) регульовані та вільні.

2. Якщо ціна складається лише з покриття витрат та середньої норми прибутку, пропонується така стратегія ціноутворення:

- а) престижної ціни;
- б) лідера на ринку;
- в) просування на ринок;
- г) відшкодування витрат.

3. При закупівлі великих партій товарів (наприклад, при заготівлі овочів) використовується така стратегія ціноутворення:

- а) єдиної ціни;
- б) масових закупівель;
- в) гнучкої ціни;
- г) сегмента ринку.

4. В умовах ринкової економіки ціна відіграє дестабілізуючу роль, якщо попит:

- а) перевищує пропозицію;
- б) дорівнює пропозиції;
- в) менший від пропозиції.

5. До економічних методів державного регулювання цін зараховують такі:

- а) встановлення граничного рівня ціни;
- б) надання податкових пільг;
- в) встановлення граничного рівня торговельної надбавки;
- г) встановлення фіксованої ціни.

6. Відпускна ціна підприємства - це:

- а) витрати підприємства;
- б) витрати підприємства і прибуток;
- в) витрати підприємства і торговельна надбавка;
- г) витрати підприємства і податок на додану вартість;
- д) прибуток і податок на додану вартість.

7. На підприємствах, що виробляють модні вироби високої якості, застосовується така стратегія:

- а) психологічного впливу;
- б) лідера на ринку;
- в) престижної ціни;
- г) просування на ринок.

8. До адміністративних методів державного регулювання цін зараховують такі:

- а) встановлення податкових пільг;
- б) насичення ринку товарами;
- в) встановлення граничного рівня торговельної надбавки.

9. На підвищення цін впливають такі чинники:

- а) за відносно стабільних доходів споживачів пропозиція перевищує попит;
- б) підвищення продуктивності праці;
- в) неефективне використання капіталу, устаткування, робочої сили.

10. Торговельна надбавка - це:

- а) частина податку на додану вартість;
- б) частина собівартості продукції виробника;
- в) витрати торговельного підприємства;
- г) витрати торговельного підприємства та податок на додану вартість;
- д) витрати та прибуток торговельного підприємства.

11. На зниження ціни впливають такі чинники:

- а) ажіотажний попит;
- б) за відносно стабільних доходів споживачів пропозиція перевищує попит;

- в) заробітна плата збільшується швидшими темпами, ніж продуктивність праці й виробництво товарів і послуг;
- г) низька ефективність використання основного капіталу, устаткування, робочої сили.

12. Інфляція впливає на ціни так:

- а) ціни підвищуються;
- б) ціни знижуються;
- в) ціни не змінюються.

13. За темпами інфляцію поділяють на:

- а) повзучу (помірну), галопуючу та гіперінфляцію;
- б) очікувану та непередбачену;
- в) інфляцію витрат та інфляцію попиту;
- г) за темпами інфляцію взагалі не поділяють на види.

14. Визначте сутність інфляції:

- а) короточасне зростання цін (наприклад сезонне), що змінюється наступним їх зниженням;
- б) процес тривалого підвищення цін, що відбувається повільно, є мало помітним у суспільному житті та дає можливість економічним суб'єктам легко компенсувати свої втрати від такого зростання цін підвищенням ефективності своєї діяльності;
- в) тривале та значне знецінення грошей унаслідок поглиблення диспропорцій у реальній та монетарній сферах економіки;
- г) зростання цін на товари та послуги (з будь-яких причин);
- д) невідповідність ціни реалізації та ціни закупівлі.

15. Визначте явище, яке НЕ є проявом знецінення грошей:

- а) зростання цін на товари і тарифів на послуги;
- б) зниження цін на товари і тарифів на послуги;
- в) падіння валютного курсу національних грошей;
- г) поглиблення товарного дефіциту.

16. Індекс споживчих цін становить 183 %. Це означає, що:

- а) ціни вирости на 183%;
- б) ціни вирости у 0,83 рази;
- в) ціни вирости у 1,83 рази;
- г) ціни вирости у 18,3 рази;
- д) ціни знизилися на 17%.

17. Індекс цін виробників становить 0,9. Це означає, що:

- а) ціни знизилися на 0,9 гр. од.;
- б) ціни вирости на 0,9 %;
- в) ціни знизилися на 90%;
- г) ціни знизилися на 10%.

18. Інфляція, що характеризується незначним зростанням цін – до 5% на рік:

- а) галопуюча;
- б) гіперінфляція;
- в) повзуча;
- г) відкрита.

19. До причин, що викликають інфляцію, належить:

- а) виконання державного бюджету з профіцитом;
- б) розширення ринку праці;
- в) зростання дефіциту державного бюджету;
- г) збільшення випуску товарів.

20. Наслідки інфляції для споживача проявляються у:

- а) зростанні купівельної спроможності;
- б) збільшенні видатків держави на соціальні виплати;
- в) збільшенні споживацького бюджету;
- г) зниженні реальних доходів.

Питання для перевірки знань

1. Охарактеризуйте основні методи ціноутворення.
2. Які основні елементи ціни.
3. На ціноутворення яких товарів та послуг держава здійснює регулюючий вплив.
4. Яким чином інфляція впливає на реальні доходи населення.
5. Які заходи здійснює держава для регулювання інфляційних процесів.
6. Який взаємозв'язок між дефіцитом бюджету та темпами інфляції.

ТЕМА 10. РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА

1. Сутність і об'єкти державної регіональної політики
2. Механізм реалізації регіональної політики держави
3. Механізм створення та функціонування вільних економічних зон

Базові поняття: *регіон, державна регіональна політика, адміністративно-правове регулювання, економічне регулювання, макрорегіон, мікрорегіон, спеціальна економічна зона.*

1. Сутність і об'єкти державної регіональної політики

Державна регіональна політика - система цілей, заходів, засобів та узгоджених дій центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб для забезпечення високого рівня якості життя людей на всій території України з урахуванням природних, історичних, екологічних, економічних, географічних, демографічних та інших особливостей регіонів, їх етнічної і культурної самобутності.

Метою державної регіональної політики є створення умов для динамічного, збалансованого розвитку України та її регіонів, забезпечення їх соціальної та економічної єдності, підвищення рівня життя населення, додержання гарантованих державою соціальних стандартів для кожного громадянина незалежно від його місця проживання.

Державна регіональна політика реалізується на основі таких принципів:

- 1) законності – відповідності Конституції та законам України, міжнародним договорам, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;
- 2) співробітництва - узгодження цілей, пріоритетів, завдань, заходів і дій центральних та місцевих органів виконавчої влади, Верховної Ради Автономної

Республіки Крим, органів виконавчої влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, забезпечення співробітництва між ними під час формування та реалізації державної регіональної політики;

3) паритетності - забезпечення рівних можливостей доступу об'єктів регіональної політики до ресурсів державної фінансової підтримки регіонального розвитку;

4) відкритості - забезпечення вільного доступу до інформації, що визначає державну регіональну політику і є у розпорядженні органів державної влади, Верховної Ради Автономної Республіки Крим, органів виконавчої влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування;

5) субсидіарності - передачі владних повноважень на найнижчий рівень управління для найбільш ефективної реалізації;

6) координації - взаємозв'язку та узгодженості довгострокових стратегій, планів і програм розвитку на державному, регіональному та місцевому рівнях;

7) унітарності - забезпечення просторової, політичної, економічної, соціальної, гуманітарної цілісності України;

8) історичної спадкоємності - врахування та збереження позитивних надбань попереднього розвитку регіонів;

9) етнокультурного розвитку - відродження етнічної самосвідомості та збереження духовної і матеріальної культури етносів, сприяння розвитку їхньої етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності;

10) сталого розвитку - розвитку суспільства для задоволення потреб нинішнього покоління з урахуванням інтересів майбутніх поколінь;

11) об'єктивності - розроблення всіх документів, що визначають державну регіональну політику, на основі реальних показників, яких реально досягти та які можливо оцінити.

Об'єкти та суб'єкти державної регіональної політики

1. Об'єктами державної регіональної політики є територія регіонів, макрорегіонів, мікрорегіонів.

Об'єктами державної регіональної політики можуть бути групи регіонів (або їх частин), міст, сіл, селищ, об'єднані за критеріями та в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

2. Суб'єктами державної регіональної політики є Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Верховна Рада Автономної Республіки Крим, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, центральні та місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, їх посадові особи.

У розробленні та забезпеченні реалізації державної регіональної політики беруть участь асоціації та інші об'єднання органів місцевого самоврядування, громадські об'єднання, юридичні та фізичні особи.

Пріоритетами державної регіональної політики є:

1) стимулювання та підтримка місцевих ініціатив щодо ефективного використання внутрішнього потенціалу регіонів для створення та підтримання повноцінного життєвого середовища, підвищення якості життя людей;

- 2) зменшення територіальної диференціації за індексом регіонального людського розвитку;
- 3) формування конкурентоспроможності регіонів шляхом розроблення та реалізації програм і проектів підвищення конкурентоспроможності територій;
- 4) стимулювання міжрегіональної інтеграції, інтеграції регіональних економічних, інформаційних, освітніх просторів у єдиний загальноукраїнський простір, подолання міжрегіонального відчуження;
- 5) визначення проблемних територій у регіонах та реалізація державних заходів щодо вирішення проблем;
- 6) створення ефективної системи охорони навколишнього природного середовища шляхом врахування екологічної складової у стратегіях регіонального розвитку, оцінювання, вирівнювання та зниження техногенно-екологічного навантаження на довкілля у регіонах;
- 7) запровадження дієвих інструментів державної підтримки міжрегіональної інтеграції, виконання міжрегіональних програм і проектів;
- 8) формування з урахуванням документів Ради Європи та Європейського Союзу нормативно-правової бази, необхідної для реалізації державної регіональної політики, визначеної цим Законом;
- 9) поліпшення матеріального, фінансового, інформаційного, кадрового та іншого ресурсного забезпечення розвитку регіонів, сприяння здійсненню повноважень органами місцевого самоврядування;
- 10) створення ефективних механізмів представництва інтересів регіонів на загальнонаціональному рівні і територіальних громад - на регіональному рівні.

Складові частини державної регіональної політики.

1. Економічна політика. Сутність економічної політики полягає в забезпеченні регіонам можливостей для самостійного розвитку на умовах самофінансування та самозабезпечення. До складу економічної політики входять бюджетна та податкова політика; планування, прогнозування та програмування розвитку регіону; використання природних ресурсів і власності регіону (інвестиційна політика); розміщення продуктивних сил; політика розвитку регіональних комплексів (АПК; транспортний, будівельний); контрольно-аналітична діяльність та інформаційне забезпечення.

2. Соціальна політика. Складовими соціальної політики є: забезпечення зростання рівня добробуту населення; соціальний захист; забезпечення громадянам рівних прав і можливостей щодо вибору місця проживання та працевлаштування. Ефективність соціальної політики дуже залежить від економічних можливостей держави, тобто від частки національного доходу, що спрямовується на споживання. Головним завданням соціальної політики є забезпечення соціального захисту різних верств населення регіонів, який здійснюють органи регіонального та місцевого управління в межах своїх можливостей. Це може бути фінансова підтримка, працевлаштування, продаж товарів за зниженими цінами, безкоштовне харчування, медичне обслуговування інвалідів тощо. Найважливішою складовою соціальної політики є забезпечення громадянам прожиткового мінімуму.

3. Науково-технічна політика. Вона спрямовується на визначення пріоритетів щодо вдосконалення та розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в регіоні і базується на попередньому вивченні та аналізі науково-технічного комплексу регіону.

4. Екологічна політика. Нині набула надзвичайно важливого значення в зв'язку з неприпустимим промисловим забрудненням довкілля. Головною метою екологічної політики є оздоровлення довкілля.

5. Демографічна політика. Вона спрямовується на гальмування депопуляційних процесів і деструктування населення. Демографічний стан країни та її регіонів є важливим фактором соціально-економічного розвитку.

6. Гуманітарна політика. Головна мета - це духовний розвиток суспільства, його моральний і фізичний стан. До складу гуманітарної політики входить державна підтримка навчальних закладів, лікарень, поліклінік, театрів, кінотеатрів, клубів, тобто розвиток комунальної власності. Особливістю гуманітарної політики є її чітка регіональна спрямованість.

7. Національна політика. Спрямовується на забезпечення конституційних, політичних, економічних і соціальних прав громадян незалежно від національності та віросповідання. Особливо це стосується регіонів України, що пов'язані з процесами переселення татар, німців в райони їхнього історичного проживання.

8. Зовнішньоекономічна політика. Спрямована на створення СЕЗ для активізації підприємництва, формування ринкової інфраструктури, залучення іноземних інвестицій, нарощування експортного потенціалу окремих регіонів, що потребують прискореного розвитку.

9. Управлінська політика. Основна її мета - це створення єдиної системи регіонального управління, що відповідає завданням регіонального розвитку.

2. Механізм реалізації регіональної політики держави

Державне регулювання регіонального економічного розвитку забезпечує активізацію господарської діяльності в регіонах, запроваджуючи нові виробничі відносини і впливаючи на поліпшення використання природно-ресурсного та економічного потенціалу; створює умови для посилення спеціалізації регіонів, прискореного розвитку прогресивних галузей економіки, залучення іноземного капіталу в регіони з найсприятливішими умовами, а також здійснює державне регулювання, спрямоване на ліквідацію локальних екологічних криз та створення належних умов для життєдіяльності населення на території країни.

Основними складовими елементами механізму державного регулювання є:

- законодавчо-нормативна база;
- бюджетно-фінансове регулювання регіонального розвитку та селективна підтримка окремих регіонів з боку держави;
- реалізація державних регіональних програм, а також індикативних прогнозів і місцевих програм соціально-економічного розвитку відповідних адміністративно-територіальних утворень;
- створення та розвиток спеціальних (вільних) економічних зон у певних регіонах;

- розвиток міжрегіонального та прикордонного співробітництва.

Законодавчо-нормативна база створює правову основу для реалізації та зміцнення відносин «центр - регіони», впливає на розвиток ринкових відносин на місцях та визначає організаційно-управлінські структури соціально-економічного розвитку в регіонах. До неї належать: Закони України «Про місцеві Ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування»; «Про формування місцевих органів влади»; «Про бюджетну систему України»; Декрет Кабінету Міністрів України «Про місцеві податки і збори» та інші нормативно-правові акти.

Законодавчі акти визначають права і обов'язки регіонів у бюджетній і податковій політиці України, їх повноваження в управлінні майном, що перебуває у загальнодержавній власності, їх участь у реалізації загальнодержавних та регіональних програм.

Нормативні акти регулюють порядок створення та використання регіональних фондів субвенцій, інвестування, соціальної підтримки населення. Для повнішого врахування інтересів регіонів за допомогою нормативних актів вносяться уточнення та доповнення до деяких законодавчо-нормативних актів.

Державне регулювання регіонального розвитку складається з адміністративно-правового, економічного та специфічно-територіального регулювання.

Адміністративно-правове регулювання включає розробку регіональних програм на середньо- та короткостроковий періоди (до 5 років). Програми спрямовано на вирішення проблем поточної збалансованості, стабілізації економіки, подолання спаду виробництва, фінансового оздоровлення. Для забезпечення стратегічних перетворень в економіці регіону та позитивних змін у соціально-економічній ситуації можуть складатися так звані структурні програми на довго- та середньострокову перспективу (5 - 10 років). Також розробляється комплексний прогноз економічного і соціального розвитку України (на 10 - 15 років).

Економічне регулювання передбачає використання економічних регуляторів розміщення продуктивних сил і регіонального розвитку. До економічних регуляторів з боку держави належать податкова політика (види місцевих податків, ставки, пільги та об'єкти оподаткування); цінова політика, квоти та ліцензії, дотації та субвенції, державні закупівлі.

Специфічно-територіальне регулювання визначає конкретні методи державного регулювання розвитку регіонів, через проведення типологізації регіонів на макро- і мікрорівні.

Типологізація регіонів проводиться за такими параметрами: географічне положення; кліматичні умови; наявність природних ресурсів; рівень економічного й соціального розвитку; структура господарства; рівень розвитку виробничої та соціальної інфраструктури; рівень розвитку зовнішньоекономічних зв'язків.

3. Механізм створення та функціонування вільних економічних зон

Спеціальна (вільна) економічна зона являє собою частину території України, на якій встановлюються і діють спеціальний правовий режим економічної діяльності та порядок застосування і дії законодавства України. На

території спеціальної (вільної) економічної зони запроваджуються пільгові митні, валютно-фінансові, податкові та інші умови економічної діяльності національних та іноземних юридичних і фізичних осіб.

Метою створення спеціальних (вільних) економічних зон є залучення іноземних інвестицій та сприяння їм, активізація спільно з іноземними інвесторами підприємницької діяльності для нарощування експорту товарів і послуг, поставок на внутрішній ринок високоякісної продукції та послуг, залучення і впровадження нових технологій, ринкових методів господарювання, розвитку інфраструктури ринку, поліпшення використання природних і трудових ресурсів, прискорення соціально-економічного розвитку України.

На території України можуть створюватись спеціальні (вільні) економічні зони різних функціональних типів: вільні митні зони і порти, експортні, транзитні зони, митні склади, технологічні парки, технополіси, комплексні виробничі зони, туристсько-рекреаційні, страхові, банківські тощо. Окремі зони можуть поєднувати в собі функції, властиві різним типам спеціальних (вільних) економічних зон.

Спеціальні (вільні) економічні зони створюються Верховною Радою України за ініціативою Президента України, Кабінету Міністрів України або місцевих Рад народних депутатів України та місцевої державної адміністрації.

У разі створення спеціальної (вільної) економічної зони за ініціативою Президента України або Кабінету Міністрів України відповідне рішення може бути прийнято лише після одержання письмової згоди відповідної місцевої Ради народних депутатів України та місцевої державної адміністрації, на території якої передбачається розташувати спеціальну (вільну) економічну зону.

У разі коли ініціатива у створенні спеціальної (вільної) економічної зони належить місцевим Радам народних депутатів та місцевим державним адміністраціям, вони подають відповідну пропозицію Кабінету Міністрів України.

Кабінет Міністрів України повинен розглянути пропозицію про створення спеціальної (вільної) економічної зони у шестидесятиденний строк з дня її надходження і подати висновок з цього питання до Верховної Ради України.

Документи про створення спеціальної (вільної) економічної зони повинні містити:

а) рішення місцевої Ради та місцевої державної адміністрації з клопотанням про створення спеціальної (вільної) економічної зони (у разі створення спеціальної (вільної) економічної зони за їх ініціативою) або письмову згоду відповідних місцевих Рад народних депутатів та місцевих державних адміністрацій, на території яких має бути розташована спеціальна (вільна) економічна зона (у разі створення спеціальної (вільної) економічної зони за ініціативою Президента України або Кабінету Міністрів України);

б) проект положення про її статус та систему управління, офіційну назву спеціальної (вільної) економічної зони;

в) точний опис кордонів спеціальної (вільної) економічної зони та карту її території;

г) техніко-економічне обґрунтування доцільності створення і функціонування спеціальної (вільної) економічної зони;

д) проект закону про створення конкретної спеціальної (вільної) економічної зони.

Спеціальні (вільні) економічні зони створюються з метою залучення інвестицій та ефективного їх використання, активізації спільно з іноземними інвесторами підприємницької діяльності з метою збільшення експорту товарів, поставок на внутрішній ринок високоякісної продукції і послуг, впровадження нових технологій, розвитку інфраструктури ринку, поліпшення використання природних, матеріальних і трудових ресурсів, прискорення соціально-економічного розвитку України.

Для вільних економічних зон характерні певні принципи формування безвідносно до типу та місця розміщення. Саме за цими принципами і визначається можливість віднесення окремих об'єктів до територіальних формувань даного типу.

Цілі створення вільних економічних зон полягають в необхідності вирішення нагальних проблем країни:

- залучення іноземних і вітчизняних інвестицій;
- стимулювання виробництва;
- досягнення збалансованості економічного розвитку відповідних регіонів країни;
- ефективного розміщення та використання їх матеріальних, трудових та інших ресурсів.

Питання для самостійної підготовки

1. Соціально-економічний комплекс регіону як система.
2. Напрямки вдосконалення регіональної структури економіки.
3. Суб'єкти, що реалізують державну політику.
4. Державна регіональна фінансова політика.

СИСТЕМА КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

Тести для перевірки знань

1. Дати визначення регіону.

- а) регіон – частина території країни, на якій функціонує сформований комплекс галузей виробництва.
- б) регіон – частина території країни, на якій функціонує сформований комплекс галузей виробництва, виробничої та соціальної інфраструктури.
- в) регіон – сформований комплекс галузей виробництва, виробничої та соціальної інфраструктури;
- г) регіон – це територіально-цілісна частина країни, яка відрізняється своєрідністю природного середовища, що зумовлює тип та структуру економіки, яка характеризується своєрідним співвідношенням різних галузей господарства, глибокими та різноманітними зв'язками між ними, закінченим циклом

відтворення, спільними рисами історичного розвитку, виробничими навиками, соціально-культурними традиціями населення, функціональними особливостями (спеціалізацією), яка виділена за сукупністю цих ознак в адміністративну одиницю та являє собою підсистему соціально-економічного комплексу країни.

2. Визначити напрямки регіональної економічної політики.

- а) економічний, екологічний, науково-технічний, демографічний;
- б) економічний, екологічний, науково-технічний, демографічний, стратегічний;
- в) соціальний, екологічний, науково-технічний, демографічний, поселенський;
- г) екологічний, політичний, управлінський, демографічний.

3. Макрорегіон – це

- а) частина території України у складі декількох регіонів чи їх частин, об'єднаних за спільними ознаками, яким притаманні спільні проблеми розвитку, в межах якої реалізуються спеціальні для цієї території програми регіонального розвитку;
- б) частина території України межах якої реалізуються спеціальні для цієї території програми регіонального розвитку;
- в) частина території регіону, що характеризується територіальною цілісністю та особливостями розвитку, в межах якої реалізуються спеціальні для цієї території проекти регіонального розвитку;
- г) частина території України, що характеризується територіальною цілісністю та особливостями розвитку.

4. Мікрорегіон – це

- а) частина території України у складі декількох регіонів чи їх частин, об'єднаних за спільними ознаками, яким притаманні спільні проблеми розвитку, в межах якої реалізуються спеціальні для цієї території програми регіонального розвитку;
- б) частина території України межах якої реалізуються спеціальні для цієї території програми регіонального розвитку;
- в) частина території регіону, що характеризується територіальною цілісністю та особливостями розвитку, в межах якої реалізуються спеціальні для цієї території проекти регіонального розвитку;
- г) частина території України, що характеризується територіальною цілісністю та особливостями розвитку.

5. Програма регіонального розвитку – це

- а) комплекс взаємопов'язаних завдань регіонального розвитку;
- б) комплекс взаємопов'язаних завдань та заходів довготривалого характеру, спрямованих на досягнення визначених цілей регіонального розвитку, оформлений як документ, що готується та затверджується у встановленому законодавством порядку та реалізується через проекти регіонального розвитку, об'єднані спільною метою;
- в) система цілей, заходів, засобів та узгоджених дій центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування;
- г) функція державного управління з обрання пріоритетів, визначення з урахуванням наявних ресурсів цілей та напрямів розвитку.

6. Державна регіональна політика – це

- а) функція державного управління з обрання пріоритетів, визначення з урахуванням наявних ресурсів цілей та напрямів розвитку
- б) комплекс взаємопов'язаних завдань та заходів довготривалого характеру, спрямованих на досягнення визначених цілей регіонального розвитку, оформлений як документ;
- в) система цілей, заходів, засобів та узгоджених дій центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб для забезпечення високого рівня якості життя людей на всій території України з урахуванням природних, історичних, екологічних, економічних, географічних, демографічних та інших особливостей регіонів, їх етнічної і культурної самобутності;
- г) комплекс взаємопов'язаних заходів для розв'язання окремих проблем регіонального розвитку, оформлений як документ за встановленою законодавством формою, яким визначаються спільні дії учасників проекту, а також ресурси, необхідні для досягнення цілей проекту протягом установлених термінів.

7. Проект регіонального розвитку – це

- а) комплекс взаємопов'язаних заходів для розв'язання окремих проблем регіонального розвитку, оформлений як документ за встановленою законодавством формою, яким визначаються спільні дії учасників проекту, а також ресурси, необхідні для досягнення цілей проекту протягом установлених термінів;
- б) комплекс взаємопов'язаних завдань та заходів довготривалого характеру, спрямованих на досягнення визначених цілей регіонального розвитку, оформлений як документ, що готується та затверджується у встановленому законодавством порядку;
- в) система цілей, заходів, засобів та узгоджених дій центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування;
- г) функція державного управління з обрання пріоритетів, визначення з урахуванням наявних ресурсів цілей та напрямів розвитку.

8. Середньо- і довгострокове планування – це

- а) функція державного управління з обрання пріоритетів, визначення з урахуванням наявних ресурсів цілей та напрямів розвитку, розроблення та виконання взаємопов'язаних завдань і заходів соціально-економічного розвитку на середньо- (від трьох до п'яти років) і довгостроковий (понад п'ять років) періоди;
- б) комплекс взаємопов'язаних завдань та заходів довготривалого характеру, спрямованих на досягнення визначених цілей регіонального розвитку, оформлений як документ;
- в) узгодження цілей, пріоритетів, завдань, заходів і дій центральних та місцевих органів виконавчої влади;
- г) періодичне відстеження відповідних індикаторів на основі офіційних статистичних даних та інформації центральних органів виконавчої влади.

9. Метою державної регіональної політики є

- а) створення умов для динамічного, збалансованого розвитку України та її регіонів, забезпечення їх соціальної та економічної єдності, підвищення рівня життя населення, додержання гарантованих державою соціальних стандартів для кожного громадянина незалежно від його місця проживання;
- б) визначення стратегії економічного зростання, цілей та пріоритетів розвитку господарського комплексу, розробка законодавчих актів;
- в) підтримання загальної збалансованості економіки, розробка національних програм щодо найважливіших глобальних пріоритетних для країни проблем;
- г) періодичне відстеження відповідних індикаторів на основі офіційних статистичних даних та інформації центральних органів виконавчої влади.

10. Обґрунтувати сутність соціальної інфраструктури регіону.

- а) взаємопов'язані галузі економіки, що забезпечують потреби населення в обміні, розподілі й споживанні матеріальних та духовних благ;
- б) взаємопов'язані галузі економіки, що забезпечують соціально-економічні потреби населення;
- в) взаємопов'язані галузі економіки, що забезпечують потреби населення в обміні, розподілі й споживанні матеріальних та духовних благ за місцем проживання;
- г) взаємопов'язані галузі економіки, що забезпечують розподіл й споживання матеріальних та духовних благ.

Питання для перевірки знань

1. Особливості регіонального управління.
2. Дайте характеристику ПРП області.
3. Охарактеризуйте демографічну ситуацію в області.
4. Скільки економічних районів на території країни, їх склад.
5. Охарактеризуйте пріоритетні напрямки розвитку області.

ТЕМА 11. СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ

1. Зміст, об'єкти, суб'єкти та завдання державної соціальної політики
2. Державне регулювання ринку праці, зайнятості та безробіття
3. Особливості регулювання оплати праці у ринковій економіці. Функції держави у регулюванні оплати праці
4. Завдання державного регулювання рівня життя та соціального захисту населення
5. Система соціального забезпечення та соціального страхування

***Базові поняття:** соціальна політика, ринок праці, соціальний захист, зайнятість, безробіття, мінімальна заробітна плата, заробітна плата, тарифна системи оплати праці.*

1. Зміст, об'єкти, суб'єкти та завдання державної соціальної політики

Соціальна політика – пріоритетний напрям державного регулювання економіки, частина внутрішньої політики держави, спрямований на задоволення соціальних потреб суспільних груп та індивідів, гарантування їх соціальних прав, здійснення соціального захисту, розвиток соціальної сфери.

Мета соціальної політики – соціальний розвиток суспільства на основі соціальної справедливості, соціальної рівності, соціальної захищеності людей.

Держава є гарантом захисту та забезпечення необхідного рівня життєдіяльності населення шляхом не тільки економічного, але й соціально-економічного зростання, за рахунок системи законодавчих, економічних, соціальних і соціально-психологічних гарантій, рівних можливостей для підвищення матеріального становища завдяки особистому трудовому внеску, економічній самостійності підприємництва для працездатного населення і створенню необхідного рівня для непрацездатного населення.

Об'єктом соціальної політики є суспільство, його класи, соціальні спільноти, окремі особистості.

Суб'єктами соціальної політики є спеціалізовані установи і організації, які реалізують соціальну функцію держави.

Державна соціальна політика реалізується у наступних формах:

Соціальний захист – це система державних заходів щодо забезпечення належного достойного матеріального і соціального становища громадян країни.

Соціальні гарантії є системою обов'язків держави перед громадянами щодо задоволення соціальних потреб.

Основними завданнями соціальної політики в Україні є:

- адресна підтримка соціально незахищених верств населення;
- пенсійна реформа;
- забезпечення випереджального зростання вартості робочої сили;
- орієнтація стратегії економічного зростання на створення нових робочих місць;
- прискорений розвиток житлового будівництва, забезпечення доступності житла для різних верств населення;
- поліпшення системи охорони здоров'я. Активна демографічна політика;
- примноження інтелектуального потенціалу суспільства. Створення рівних можливостей для молоді у здобутті якісної освіти;
- зміцнення позицій середнього класу.
- ліквідація бідності і забезпечення динамічного зростання рівня життя населення;
- соціалізація структурних складових економічної політики (інвестиційної, цінової, бюджетної, грошово-кредитної, податкової тощо);
- забезпечення умов виконання соціальних прав і гарантій населення, що визначені конституційними нормами;
- забезпечення соціальної стабільності та соціальної безпеки в країні.

Державне управління соціальною сферою повинно бути спрямоване на охорону праці і здоров'я людей, державну підтримку родини, материнства, дитинства, непрацездатних осіб, гарантований мінімальний розмір оплати праці

шляхом розвитку соціальних служб, надання соціальної адресної допомоги, пенсій та інших гарантій соціального захисту.

Складовими соціальної форми державного регулювання є:

- регулювання ринку праці та зайнятості;
- регулювання доходів населення;
- соціальний захист громадян;
- розвиток системи охорони здоров'я, освіти, культури, забезпечення товарами та послугами, умовами проживання.

2. Державне регулювання ринку праці, зайнятості та безробіття

Ринок праці - система правових, соціально-трудова, економічних та організаційних відносин, що виникають між особами, які шукають роботу, працівниками, професійними спілками, роботодавцями та їх організаціями, органами державної влади у сфері задоволення потреби працівників у зайнятості, а роботодавців - у найманні працівників відповідно до законодавства.

Державне регулювання ринку праці – система правових (законів, норм, правил, законодавчих актів, нормативно-правових документів), організаційних (засоби державної системи працевлаштування за допомогою служби зайнятості, організація професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів) та економічних (джерела формування фонду загальнообов'язкового соціального страхування на випадок безробіття порядок їх використання) заходів держави щодо забезпечення ефективної зайнятості, нормальних умов праці та раціонального використання робочої сили.

Основними завданнями державного регулювання ринку праці є забезпечення максимально можливої рівноваги між попитом і пропозицією робочої сили; оптимальної величини заробітної плати за даного рівня розвитку економіки; забезпечення соціального захисту працівників і прав людини; сприятливих умов для відтворення конкурентоспроможного людського капіталу – тобто на забезпечення ефективного використання наявної робочої сили для отримання максимального економічного і соціального ефектів.

Активне регулювання ринку праці передбачає наявність розгалуженої інфраструктури регулювання робочої сили, основними елементами якої є: служби зайнятості, центри підготовки та перепідготовки кадрів, комерційні центри перепідготовки, працевлаштування, організація профорієнтації населення.

Державне регулювання зайнятості - формування і реалізація державної політики у сфері зайнятості населення з метою створення умов для забезпечення повної та продуктивної вільно обраної зайнятості і соціального захисту в разі настання безробіття.

Державне регулювання безробіття - здійснення державними органами та іншими організаціями комплексу заходів, що сприяють участі в суспільній праці економічно активного населення на умовах отримання заробітку (трудоного доходу), а також при цьому покращують макроекономічні показники суспільного соціально-економічного розвитку країни.

Безробіття - соціально-економічне явище, за якого частина осіб не має змоги реалізувати своє право на працю та отримання заробітної плати (винагороди) як джерела існування;

Безробітний - особа віком від 15 до 70 років, яка через відсутність роботи не має заробітку або інших передбачених законодавством доходів як джерела існування, готова та здатна приступити до роботи;

Зареєстрований безробітний - особа працездатного віку, яка зареєстрована в територіальному органі центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції, як безробітна і готова та здатна приступити до роботи;

Часткове безробіття - вимушене тимчасове скорочення передбаченої законодавством тривалості робочого часу у зв'язку із зупиненням (скороченням) виробництва продукції з причин економічного, технологічного і структурного характеру без припинення трудових відносин.

3. Особливості регулювання оплати праці у ринковій економіці. Функції держави у регулюванні оплати праці

Заробітна плата - це винагорода, обчислена, як правило, у грошовому виразі, яку власник або уповноважений ним орган виплачує працівникові за виконану ним роботу.

Розмір заробітної плати залежить від складності та умов виконуваної роботи, професійно-ділових якостей працівника, результатів його праці та господарської діяльності підприємства, установи, організації і максимальним розміром не обмежується.

Структура заробітної плати.

Основна заробітна плата. Це - винагорода за виконану роботу відповідно до встановлених норм праці (норми часу, виробітку, обслуговування, посадові обов'язки). Вона встановлюється у вигляді тарифних ставок (окладів) і відрядних розцінок для робітників та посадових окладів для службовців.

Додаткова заробітна плата. Це - винагорода за працю понад установлені норми, за трудові успіхи та винахідливість і за особливі умови праці. Вона включає доплати, надбавки, гарантійні і компенсаційні виплати, передбачені чинним законодавством; премії, пов'язані з виконанням виробничих завдань і функцій.

Інші заохочувальні та компенсаційні виплати. До них належать виплати у формі винагород за підсумками роботи за рік, премії за спеціальними системами і положеннями, виплати в рамках грантів, компенсаційні та інші грошові і матеріальні виплати, які не передбачені актами чинного законодавства або які провадяться понад встановлені зазначеними актами норми.

Системами оплати праці є тарифна та інші системи, що формуються на оцінках складності виконуваних робіт і кваліфікації працівників.

Тарифна система оплати праці включає: тарифні сітки, тарифні ставки, схеми посадових окладів і професійні стандарти (кваліфікаційні характеристики).

Тарифна система оплати праці використовується при розподілі робіт залежно від їх складності, а працівників - залежно від кваліфікації та за розрядами

тарифної сітки. Вона є основою для формування та диференціації розмірів заробітної плати.

Тарифна сітка (схема посадових окладів) формується на основі тарифної ставки робітника першого розряду та міжкваліфікаційних (міжпосадових) співвідношень розмірів тарифних ставок (посадових окладів).

Схема посадових окладів (тарифних ставок) працівників установ, закладів та організацій, що фінансуються з бюджету, формується на основі:

- мінімального розміру посадового окладу (тарифної ставки), встановленого Кабінетом Міністрів України;

- міжпосадових (міжкваліфікаційних) співвідношень розмірів посадових окладів (тарифних ставок) і тарифних коефіцієнтів.

Мінімальний посадовий оклад (тарифна ставка) встановлюється у розмірі, не меншому за прожитковий мінімум, встановлений для працездатних осіб на 1 січня календарного року.

Віднесення виконуваних робіт до певних тарифних розрядів і присвоєння кваліфікаційних розрядів робітникам провадиться роботодавцем згідно з професійними стандартами (кваліфікаційними характеристиками) за погодженням із виборним органом первинної профспілкової організації (профспілковим представником).

Вимоги до кваліфікаційних та спеціальних знань працівників, їх завдання, обов'язки та спеціалізація визначаються професійними стандартами або кваліфікаційними характеристиками професій працівників.

Питання державного і договірної регулювання оплати праці, прав працівників на оплату праці та їх захисту визначається Трудовим Кодексом, Законом України «Про оплату праці» та іншими нормативно-правовими актами, генеральною угодою на національному рівні; галузевими (міжгалузевими), територіальними угодами; колективними договорами; трудовими договорами; грантами.

Держава здійснює регулювання оплати праці працівників підприємств усіх форм власності шляхом встановлення розміру мінімальної заробітної плати та інших державних норм і гарантій, встановлення умов і розмірів оплати праці керівників підприємств, заснованих на державній, комунальній власності, працівників підприємств, установ та організацій, що фінансуються чи дотуються з бюджету, а також шляхом оподаткування доходів працівників.

Мінімальна заробітна плата - це встановлений законом мінімальний розмір оплати праці за виконану працівником місячну (годинну) норму праці.

Мінімальна заробітна плата є державною соціальною гарантією, обов'язковою на всій території України для підприємств усіх форм власності і господарювання та фізичних осіб, які використовують працю найманих працівників, за будь-якою системою оплати праці.

Розмір мінімальної заробітної плати визначається з урахуванням потреб працівників та їх сімей, вартісної величини достатнього для забезпечення нормального функціонування організму працездатної людини, збереження її здоров'я набору продуктів харчування, мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних

соціальних і культурних потреб особистості, а також загального рівня середньої заробітної плати, продуктивності праці та рівня зайнятості.

Мінімальна заробітна плата встановлюється у розмірі не нижчому від розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

Розмір мінімальної заробітної плати встановлюється Верховною Радою України за поданням Кабінету Міністрів України не рідше одного разу на рік у законі про Державний бюджет України з урахуванням вироблених шляхом переговорів пропозицій спільного представницького органу об'єднань профспілок і спільного представницького органу об'єднань організацій роботодавців на національному рівні.

Окрім державного регулювання оплати праці існує і договірне регулювання оплати праці працівників підприємств здійснюється на основі системи угод, що укладаються на національному (генеральна угода), галузевому (галузева (міжгалузева) угода), територіальному (територіальна угода) та локальному (колективний договір) рівнях відповідно до законів.

Форми і системи оплати праці, норми праці, розцінки, тарифні сітки, схеми посадових окладів, умови запровадження та розміри надбавок, доплат, премій, винагород та інших заохочувальних, компенсаційних і гарантійних виплат встановлюються підприємствами у колективному договорі з дотриманням норм і гарантій, передбачених законодавством, генеральною, галузевими (міжгалузевими) і територіальними угодами. У разі, коли колективний договір на підприємстві не укладено, роботодавець зобов'язаний погодити ці питання з виборним органом первинної профспілкової організації (профспілковим представником), що представляє інтереси більшості працівників, а у разі його відсутності - з іншим уповноваженим на представництво органом.

Заробітна плата виплачується працівникам регулярно в робочі дні у строки, встановлені колективним договором або нормативним актом роботодавця, погодженим з виборним органом первинної профспілкової організації чи іншим уповноваженим на представництво трудовим колективом органом (а в разі відсутності таких органів - представниками, обраними і уповноваженими трудовим колективом), але не рідше двох разів на місяць через проміжок часу, що не перевищує шістнадцяти календарних днів, та не пізніше семи днів після закінчення періоду, за який здійснюється виплата.

4. Завдання державного регулювання рівня життя та соціального захисту населення

Державне регулювання рівня життя та соціального захисту населення – це комплекс соціально-економічних заходів держави, підприємств, організацій, місцевих органів управління, спрямований на захист населення від безробіття, підвищення цін, знецінювання трудових заощаджень тощо.

Рівень і якість життя є інтегрованими показниками соціально-економічного розвитку країни, що відображає міру задоволення матеріальних, соціальних та духовних потреб людей, яку забезпечує сукупність матеріальних і соціальних умов (благ) життя. До основних елементів, що визначають рівень життя, належать: рівень і структура споживання матеріальних

благ (продуктів харчування та непродовольчих товарів); рівень споживання послуг установ побутового обслуговування, охорони здоров'я, освіти, культури, соціального забезпечення, фізкультури; рівень забезпечення житлом.

Оцінка рівня життя населення в Україні та його державне регулювання здійснюється за допомогою таких *показників* соціальних гарантій населення, як:

- прожитковий мінімум (мінімальний споживчий бюджет);
- величина вартості прожиткового мінімуму;
- вартісна величина «споживчого кошика» продуктів харчування;
- межа малозабезпеченості;
- мінімальна і середня заробітна плата, мінімальна і середня пенсія тощо.

Споживчий бюджет – це балансовий розрахунок, який характеризує обсяг і структуру споживання населенням матеріальних благ і послуг.

Споживчий бюджет складається з індивідуального бюджету, що формується індивідуальними доходами, та грошової оцінки послуг, які надаються населенню із суспільних фондів споживання. Розрахунки споживчого бюджету здійснюються у цінах відповідних років.

Прожитковий мінімум (мінімальний споживчий бюджет) – це мінімальна кількість життєвих засобів, необхідних для підтримки життєдіяльності людини. Цей показник визначає нижню межу суспільно необхідного рівня життя за певних умов розвитку суспільства.

В аналізі прожиткового мінімуму враховують фізіологічний мінімум (вартість товарів та послуг, необхідних для задоволення тільки основних фізіологічних потреб). Причому протягом відносно короткотривалого періоду, без врахування витрат на придбання одягу, взуття та інших непродовольчих товарів) та соціальний мінімум або бюджет мінімального достатку (мінімальні норми задоволення фізіологічних, соціальних і духовних потреб, тобто вартість товарів та послуг, визначених суспільством як необхідних для збереження прийняттого рівня життя).

Прожитковий мінімум (мінімальний споживчий бюджет) визначається на основі так званого *кошика споживача* – вартості стандартного набору товарів та послуг масового споживання у конкретній країні у певний час.

Обумовлюють прожитковий мінімум такі фактори, як ціни, інфляція та кількісна оцінка набору споживчих благ та послуг. Але за умов інфляції, спаду виробництва мінімальні споживчі кошики та мінімальні споживчі бюджети втрачають практичне значення.

Мінімальний споживчий бюджет та величина вартості прожиткового мінімуму як інструменти соціальної політики використовують:

- у ролі орієнтирів для регулювання доходів і витрат населення;
- для обґрунтування розмірів оплати праці;
- для оцінки матеріальних і фінансових ресурсів, необхідних для реалізації поточних та перспективних соціальних програм;
- для регулювання міжгалузевого зростання заробітної плати, співвідношення в оплаті праці між галузями.

Одним з важливих показників рівня життя населення є вартісна величина *межі малозабезпеченості* – це величина сукупного доходу на душу населення, який забезпечує непрацездатному громадянину споживання товарів та послуг на встановленому законодавством мінімальному рівні.

До системи державного регулювання рівня життя входять:

- 1) індексація грошових доходів населення – захист найменш забезпечених верств (державні пенсії, стипендії, соціальна допомога);
- 2) компенсація – відшкодування подорожчання окремих видів товарів та послуг і передбачає виплату різниці у цінах громадянам або їх окремим групам;
- 3) субсидування – грошова допомога для оплати споживання окремих видів товарів та послуг.

Одним із найважливіших показників рівня життя населення, його добробуту є реальні доходи населення, на підставі яких здійснюється прогнозування загального обсягу, структури і динаміки споживання населенням матеріальних благ та послуг, складу і джерел доходів населення, розмірів і рівнів диференціації доходів окремих соціальних груп.

Однією з важливих складових соціального захисту є система пенсійного забезпечення.

Пенсія - щомісячна пенсійна виплата в солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, яку отримує застрахована особа в разі досягнення нею передбаченого пенсійного віку чи визнання її особою з інвалідністю, або отримують члени її сім'ї у випадках, визначених Законом «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування».

Система пенсійного забезпечення в Україні складається з трьох рівнів.

Перший рівень - солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, що базується на засадах солідарності і субсидування та здійснення виплати пенсій і надання соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного фонду на умовах та в порядку, передбачених цим Законом.

Другий рівень - накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, що базується на засадах накопичення коштів застрахованих осіб у Накопичувальному фонді або у відповідних недержавних пенсійних фондах - суб'єктах другого рівня системи пенсійного забезпечення та здійснення фінансування витрат на оплату договорів страхування довічних пенсій і одноразових виплат на умовах та в порядку, передбачених законом.

Третій рівень - система недержавного пенсійного забезпечення, що базується на засадах добровільної участі громадян, роботодавців та їх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання громадянами пенсійних виплат на умовах та в порядку, передбачених законодавством про недержавне пенсійне забезпечення.

Перший та другий рівні системи пенсійного забезпечення в Україні становлять систему *загальнообов'язкового державного пенсійного страхування*.

Другий та третій рівні системи пенсійного забезпечення в Україні становлять *систему накопичувального пенсійного забезпечення*.

Виділяють пенсію:

1. за віком;

2. у зв'язку з втратою годувальника;
3. по інвалідності внаслідок загального захворювання (у тому числі каліцтва, не пов'язаного з роботою, інвалідності з дитинства).

Метою державного регулювання та нагляду у сфері загальнообов'язкового державного пенсійного страхування є:

- проведення єдиної та ефективної державної політики у цій сфері;
- забезпечення реалізації прав громадян на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування;
- створення умов для ефективного функціонування та розвитку системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування;
- забезпечення дотримання суб'єктами системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування вимог законів, інших нормативно-правових актів, що регулюють відносини у сфері загальнообов'язкового державного пенсійного страхування;
- адаптація системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування до міжнародних стандартів.

5. Система соціального забезпечення та соціального страхування

Державний соціальний захист, в свою чергу, може здійснюватися двома шляхами: через соціальне страхування та соціальну допомогу. Найбільш масштабна частина – це державне соціальне страхування. Переважна частка виплат іде на пенсії за віком, інвалідністю, у випадку смерті годувальника, на медичну допомогу. Однак соціальні виплати компенсують лише частину загального фонду засобів життя.

Державна соціальна допомога також здійснюється двома шляхами: програми допомоги в грошовій формі; допомога в натуральній формі, тобто у вигляді продовольчих талонів, шкільних сніданків та обідів, продовольчих товарів людям похилого віку, медичного обслуговування житлової допомоги, позичок студентам тощо.

Внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування - консолідований страховий внесок, збір якого здійснюється до системи загальнообов'язкового державного соціального страхування в обов'язковому порядку та на регулярній основі з метою забезпечення захисту у випадках, передбачених законодавством, прав застрахованих осіб на отримання страхових виплат (послуг) за діючими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування;

Платниками єдиного внеску є роботодавці; фізичні особи-підприємці; особи, які забезпечують себе роботою самостійно - займаються незалежною професійною діяльністю; особи, які працюють на виборних посадах; військовослужбовці та інші категорії платників податків.

Єдиний внесок для платників, зазначених у статті 4 Закону «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» встановлюється у розмірі 22 відсотки

Загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття (далі - страхування на випадок безробіття) - система прав, обов'язків і гарантій,

яка передбачає матеріальне забезпечення на випадок безробіття з незалежних від застрахованих осіб обставин та надання соціальних послуг за рахунок коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття

Страхуванню на випадок безробіття підлягають особи, які працюють на умовах трудового договору (контракту), цивільно-правового договору, включаючи тих, які проходять альтернативну (невійськову) службу, а також тих, які працюють неповний робочий день або неповний робочий тиждень, та на інших підставах, передбачених законодавством про працю, військовослужбовці (крім військовослужбовців строкової служби), особи, які забезпечують себе роботою самостійно, та фізичні особи - підприємці.

Видами соціальних послуг за Законом «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» та Законом України «Про зайнятість населення» є:

- професійна підготовка або перепідготовка, підвищення кваліфікації у професійно-технічних та вищих навчальних закладах, у тому числі в навчальних закладах державної служби зайнятості, на підприємствах, в установах, організаціях;

- профорієнтація;

- пошук підходящої роботи та сприяння у працевлаштуванні, у тому числі шляхом організації громадських робіт для безробітних у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України;

- надання роботодавцям, які працевлаштовують громадян, компенсації відповідно до статті 26 Закону України «Про зайнятість населення»;

- надання роботодавцям - суб'єктам малого підприємництва, які працевлаштовують безробітних, компенсації відповідно до статті 27 Закону України «Про зайнятість населення»;

- надання ваучера для підтримання конкурентоспроможності деяких категорій громадян шляхом перепідготовки, спеціалізації, підвищення кваліфікації за професіями та спеціальностями для пріоритетних видів економічної діяльності відповідно до статті 30 Закону України «Про зайнятість населення».

- здійснення заходів сприяння зайнятості внутрішньо переміщених осіб відповідно до статті 24-1 Закону України «Про зайнятість населення»;

- інформаційні та консультаційні послуги, пов'язані з працевлаштуванням.

Питання для самостійної підготовки

1. Характеристика інструментів соціальної політики держави.
2. Моделі соціальної політики держави (американська, шведська, німецька, японська, англосаксонська).
3. Державна служба зайнятості, їх завдання та функції у регулюванні зайнятості населення.
4. Характеристика видів безробіття.
5. Активна та пасивна політика регулювання зайнятості.

СИСТЕМА КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

Тести для перевірки знань

1. Трудові ресурси – це:

- а) частина населення, яка володіє фізичним розвитком, інтелектуальними даними, а також знаннями для виробництва матеріальних благ та послуг;
- б) частина населення, що бажає працювати, але не має роботи за якимись причинами;
- в) громадяни, що займаються створенням національного продукту країни;
- г) частина населення, що має роботу.

2. Визначте вірний вислів:

- а) трудові ресурси за своїм змістом вужче поняття економічно активне населення;
- б) робоча сила за значенням співпадає з зайнятими економічною діяльністю;
- в) трудові ресурси за своїм змістом ширше поняття економічно активне населення;
- г) безробітні відносяться до економічно неактивного населення.

3. До економічно активного населення відносяться:

- а) зайняте населення та безробітні;
- б) зайняте населення, безробітні та військові;
- в) тільки особи, що мають постійне робоче місце;
- г) немає вірної відповіді.

4. Трудові ресурси – це:

- а) сукупність реальних та потенційних робітників;
- б) частина населення, яка здатна виробляти матеріальна блага та послуги;
- в) людські ресурси, що включають працездатне населення в працездатному віці та працюючих в економіці громадян молодше та старше працездатного віку;
- г) усі відповіді вірні.

5. Політика зайнятості це:

- а) сукупність заходів прямого й непрямого впливу на соціально-економічний розвиток суспільства для досягнення поставленої мети;
- б) заходи, застосовувані до безробітних громадян країни по їхньому працевлаштуванню;
- в) сукупність заходів з поліпшення умов праці й створення нових робочих місць;
- г) немає вірної відповіді.

6. До основних видів безробіття відносяться:

- а) сезонне, зареєстроване, скрите;
- б) структурне, сезонне, фрикційне;
- в) структурне, фрикційне, циклічне;
- г) повне, часткове та природне.

7. Безробітним вважається:

- а) працездатний громадянин, який не має роботи, зареєстрований у службі зайнятості з метою пошуку роботи;
- б) неактивна або непрацездатна частина населення, що не має роботи;
- в) працездатний громадянин, який не має роботи та шукає її;

г) частково зайнятий громадянин у сезонній роботі.

8.Що являє собою структурне безробіття?

- а) неспівпадіння кваліфікації робітника з місцем роботи;
- б) це безробіття, що пов'язане з економічним спадом в економіці країни;
- в) це сезонне безробіття;
- г) безробіття, пов'язане з циклом у виробництві.

9.Зайнятість як соціально-економічне явище – це:

- а) діяльність громадян, яка пов'язана із задоволенням особових потреб;
- б) діяльність громадян, пов'язана з задоволенням особових та суспільних потреб, що приносить, як правило, трудовий дохід;
- в) стан громадян, що не мають роботи, але бажають її знайти;
- г) стан суспільства, коли усі бажаючі мають роботу, але присутній природний рівень безробіття.

10.До функцій державної служби зайнятості України відносяться:

- а) сприяння громадянам у пошуку та отриманні відповідної роботи;
- б) створення економічних та соціальних умов з метою посилення мотивації працюючого;
- в) планування робочих місць;
- г) пенсійне забезпечення.

11. Державне управління трудовими ресурсами здійснюють:

- а) відповідний комітет Верховної Ради;
- б) підприємницькі структури;
- в) Міністерство праці та соціальної політики України;
- г) підрозділи з управління кадрами галузевих міністерств і відомств;
- д) акціонерні товариства.

12. Фрикційне безробіття – це:

- а) безробіття, викликане особистими факторами та випадковими обставинами;
- б) безробіття, пов'язане з розвитком і впровадженням нових технологій;
- в) вимушене безробіття;
- г) безробіття, пов'язане із занепадом в економіці, банкрутством підприємств.

13. Безробіття, пов'язане з тим, що іноді надмірні соціальні виплати, запровадження гарантованого мінімуму заробітної плати, недосконалість податкової системи тощо призводять до того, що деяка частина працездатного населення не поспішає працевлаштовуватись, збільшуючи тим самим загальну кількість безробітних:

- а) фрикційне безробіття;
- б) інституціональне безробіття;
- в) структурне безробіття;
- г) циклічне безробіття.

14. Реальна заробітна плата - це:

- а) нарахована працівникові заробітна плата протягом певного періоду;
- б) отримана працівником заробітна плата за вирахуванням прибуткового податку;
- в) отримана працівником сума коштів за роботу протягом певного періоду;
- г) кількість товарів та послуг, що можна придбати на отриману заробітну плату.

15. До сфери державного регулювання оплати праці згідно чинного законодавства належить регулювання...

- а) мінімальної заробітної плати;
- б) оплати праці в організаціях, що фінансуються з бюджету;
- в) розмірів посадових окладів керівників державних підприємств;
- г) усі наведені відповіді правильні.

16. Мінімальна заробітна плата – це...

- а) будь – який заробіток, що залежить від результатів праці працівника і визначається тарифними ставками, розцінками, посадовими окладами;
- б) встановлений державою розмір зарплати, менше якого не може здійснюватись оплата за фактично виконану роботу за повний місяць;
- в) будь – який заробіток, що за трудовим договором виплачується працівникові за виконану роботу чи надані послуги.

Питання для перевірки знань

1. Розкрийте сутність понять «трудові ресурси» та «трудоий потенціал».
2. Охарактеризуйте фінансові трансфери, як інструмент соціальної політики держави.
3. Розкрийте сутність фрикційного безробіття.
4. В чому сутність інституціонального безробіття.
5. У чому полягає зміст професійного навчання як інструменту державної політики зайнятості?
6. Що відноситься до інструментів активної політики регулювання зайнятості?
7. Що відноситься до інструментів пасивної політики регулювання зайнятості?

ТЕМА 12. ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРИРОДООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Сутність державного регулювання природоохоронної діяльності
2. Правові, економічні та економічні заходи державного екологічної політики
3. Державні екологічні програми
4. Рівні управління природоохоронною діяльністю в Україні

Базові поняття: охорона навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів, екологічна політика, екологічна безпека, екологічна програма.

1. Сутність державного регулювання природоохоронної діяльності

Охорона навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини - невід’ємна умова сталого економічного та соціального розвитку України.

З цією метою Україна здійснює на своїй території екологічну політику, спрямовану на збереження безпечного для існування живої і неживої природи навколишнього середовища, захисту життя і здоров'я населення від негативного впливу, зумовленого забрудненням навколишнього природного середовища, досягнення гармонійної взаємодії суспільства і природи, охорону, раціональне використання і відтворення природних ресурсів.

Основні принципи охорони навколишнього природного середовища:

а) пріоритетність вимог екологічної безпеки, обов'язковість додержання екологічних стандартів, нормативів та лімітів використання природних ресурсів при здійсненні господарської, управлінської та іншої діяльності;

б) гарантування екологічно безпечного середовища для життя і здоров'я людей;

в) запобіжний характер заходів щодо охорони навколишнього природного середовища;

г) екологізація матеріального виробництва на основі комплексності рішень у питаннях охорони навколишнього природного середовища, використання та відтворення відновлюваних природних ресурсів, широкого впровадження новітніх технологій;

д) збереження просторової та видової різноманітності і цілісності природних об'єктів і комплексів;

е) науково обгрунтоване узгодження екологічних, економічних та соціальних інтересів суспільства на основі поєднання міждисциплінарних знань екологічних, соціальних, природничих і технічних наук та прогнозування стану навколишнього природного середовища;

є) обов'язковість оцінки впливу на довкілля;

ж) гласність і демократизм при прийнятті рішень, реалізація яких впливає на стан навколишнього природного середовища, формування у населення екологічного світогляду;

з) науково обгрунтоване нормування впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище;

и) безоплатність загального та платність спеціального використання природних ресурсів для господарської діяльності;

і) компенсація шкоди, заподіяної порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища;

ї) вирішення питань охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів з урахуванням ступеня антропогенної змінності територій, сукупної дії факторів, що негативно впливають на екологічну обстановку;

й) поєднання заходів стимулювання і відповідальності у справі охорони навколишнього природного середовища;

к) вирішення проблем охорони навколишнього природного середовища на основі широкого міждержавного співробітництва;

л) встановлення екологічного податку, рентної плати за спеціальне використання води, рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів,

рентної плати за користування надрами відповідно до Податкового кодексу України.

Державній охороні і регулюванню використання на території України підлягають: навколишнє природне середовище як сукупність природних і природно-соціальних умов та процесів, природні ресурси, як залучені в господарський обіг, так і невикористовувані в економіці в даний період (земля, надра, води, атмосферне повітря, ліс та інша рослинність, тваринний світ), ландшафти та інші природні комплекси.

В основі державного регулювання природоохоронної діяльності лежать принципи екологічної безпеки, основними з яких є:

- пріоритетність вимог екологічної безпеки при здійсненні господарської, управлінської та іншої діяльності;
- гарантування державою екологічно безпечного середовища для життя та здоров'я людей;
- запобіжний характер заходів з охорони навколишнього природного середовища;
- забезпечення екологізації матеріального виробництва на основі широкого використання новітніх технологій, відтворення природних ресурсів, комплексного вирішення питань охорони довкілля;
- збереження різноманітності та цілісності природних об'єктів і комплексів;
- науково обґрунтоване узгодження екологічних, економічних та соціальних інтересів суспільства, визначення впливу господарської діяльності на довкілля;
- підвищення відповідальності за негативний вплив на навколишнє середовище;
- широке міжнародне співробітництво в питаннях охорони навколишнього природного середовища.

2. Правові, економічні та економічні заходи державного екологічної політики

Державне регулювання охорони довкілля та раціонального використання природних ресурсів в Україні здійснюється комплексом заходів правового, адміністративного та економічного характеру, сукупність яких формує екологічну політику держави, і, відповідно, визначає важелі державного регулювання природоохоронної діяльності.

Екологічна політика – це сукупність заходів держави, спрямованих на збереження безпечного навколишнього середовища, захист життя і здоров'я населення від негативного впливу забруднення, досягнення гармонії у взаємодії суспільства і природи, охорону і раціональне використання природних ресурсів.

Розрізняють два типи екологічної політики – пасивну та активну. Суть пасивної політики полягає у впровадженні заходів щодо стримування негативних впливів на природу. Вона ґрунтується на застосуванні адміністративних інструментів регулювання: екологічних норм і нормативів, дозволів, штрафних стягнень. Активна екологічна політика орієнтується на екологічний моніторинг, на послідовне зменшення негативних впливів на природу в результаті змін у свідомості громадян і товаровиробників.

Основні нормативно-правові акти екологічного регулювання в Україні були ухвалені впродовж 1991–1995 рр. та уточнені і доопрацьовані протягом 2000–2013 рр. Основними з них є: Закони України «Про охорону навколишнього середовища» (1991 р.), «Про природно-заповідний фонд» (1992 р.), «Про охорону атмосферного повітря» (1992 р.), «Про тваринний світ» (1993 р.), «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» (1995 р.), «Про екологічну експертизу» (1995 р.) та інші; Кодекси України – земельний, лісовий, про надра, водний; ратифіковані міжнародні екологічні угоди тощо. Ці нормативно-правові акти визначають засади та рамки діяльності щодо захисту довкілля, використання різноманітних природних ресурсів, підтримання екологічної безпеки, збереження унікальних територій та природних об'єктів, які є частиною історико-культурної спадщини України.

Заходи адміністративного характеру щодо охорони навколишнього середовища об'єднують державні стандарти, екологічні нормативи, екологічний моніторинг, екологічну експертизу, державну екологічну інспекцію, екологічне лімітування.

Важливим інструментом регулювання природоохоронної діяльності виступає фінансування заходів з охорони навколишнього природного середовища. Фінансування заходів природоохоронного характеру здійснюють підприємства, організації та установи з прибутку, отримуючи певні пільги в його оподаткуванні. Формування коштів на охорону природного середовища відбувається за рахунок плати за спеціальне використання природних ресурсів, забруднення довкілля, погіршення характеристик природних ресурсів. Основним джерелом надходжень до бюджетів вважається плата за спеціальне використання природних ресурсів. Вона визначається на основі диференційованих нормативів плати за кожний вид ресурсу та лімітів їх використання. Витрати за цими платежами в межах лімітів відносяться на операційні витрати підприємства, а позалімітні витрати – на його прибуток. Плата за забруднення навколишнього природного середовища встановлюється на основі лімітів викидів і скидів забруднених речовин у природне середовище, захоронення відходів та інших шкідливих впливів. Ці платежі здійснюються за рахунок прибутку підприємств, організацій чи окремих громадян. Платежі за погіршення характеристик природних ресурсів в результаті їх господарського використання – зниження родючості ґрунтів, продуктивності лісів тощо. Вищезазначені платежі надходять до державного та місцевого бюджетів і спрямовуються на заходи з відтворення природних ресурсів, підтримання їх у належному стані. Важливим засобом вирішення багатьох екологічних проблем є програмно-цільове планування заходів, яке виражається у формуванні екологічних цільових комплексних програм

3. Державні екологічні програми

З метою проведення ефективної і цілеспрямованої діяльності України по організації і координації заходів щодо охорони навколишнього природного середовища, забезпечення екологічної безпеки, раціонального використання і відтворення природних ресурсів на перспективу розробляються і приймаються державні цільові, міждержавні, місцеві програми.

Порядок розробки державних цільових екологічних програм визначається Кабінетом Міністрів України.

Центральні та місцеві органи виконавчої влади, а також органи місцевого самоврядування під час розробки екологічних програм залучають громадськість до їх підготовки шляхом оприлюднення проектів екологічних програм для їх вивчення громадянами, підготовки громадськістю зауважень та пропозицій щодо запропонованих проектів, проведення публічних слухань стосовно екологічних програм.

Екологічна програма - це комплекс взаємоузгоджених територіальних природоохоронних заходів, спрямованих на поліпшення співіснування природних екологічних систем і суспільства. Розробляється, як правило, на перспективу п'ять, десять і більше років. Державна екологічна програма передбачає заходи щодо стабілізації та поліпшення стану навколишнього природного середовища України на окремих його складових (повітряного басейну, водних тощо). Такою програмою визначається єдина політика у галузі охорони навколишнього природного середовища і раціонального природокористування. Все це повинно реалізуватися через відповідні регіональні екологічні програми, які включають природоохоронні заходи по окремому регіону.

Регіональні екологічні програми в свою чергу складаються із місцевих екологічних програм, які враховують природоохоронні заходи у межах однієї області, району, місту.

4. Рівні управління природоохоронною діяльністю в Україні

З метою реалізації функцій державного регулювання охорони та раціонального використання природних ресурсів визначено три рівні управління: національний, регіональний і місцевий.

На національному рівні до функцій управління природоохоронною діяльністю належать такі:

- розроблення методологічного, нормативно-методичного та правового забезпечення;
- проведення державної екологічної експертизи та її виконання на національному рівні;
- створення економічного механізму природокористування;
- регулювання використання природних ресурсів і запобігання забрудненню навколишнього середовища;
- державна політика щодо зон надзвичайних екологічних ситуацій;
- визначення нормативів якісного стану природних ресурсів;
- формування та використання державних позабюджетних фондів охорони навколишнього середовища;
- регулювання використання ресурсів державного значення;
- державний контроль за дотриманням природоохоронного законодавства, зокрема ядерної та радіаційної безпеки;
- організація взаємодії з іншими міністерствами та відомствами стосовно виконання вимог природоохоронного законодавства;

- здійснення єдиної науково-технічної політики щодо охорони та раціонального використання природних ресурсів;
- реалізація державної політики щодо збереження біорізноманіття;
- забезпечення екологічної безпеки як складової національної безпеки України;
- реалізація міжнародних угод та виконання Україною взятих на себе в межах цих угод зобов'язань і підтримка міждержавних відносин у природоохоронній сфері;
- запровадження єдиної державної політики та забезпечення процесу прийняття державних рішень екологічною інформацією (організація моніторингу, впровадження інформаційних технологій, введення обліку забруднень, прогнозування);
- екологічна освіта та виховання населення.

На регіональному рівні управління охороною природи та природокористуванням включає такі функції:

- регулює використання природних ресурсів регіону;
- визначає нормативи забруднення природного середовища (встановлює нормативи ГДВ, ГДС і розміщує відходи);
- впроваджує економічний механізм природокористування;
- впроваджує моніторинг та веде облік об'єктів природокористування і забруднення довкілля;
- проводить державну екологічну експертизу;
- контролює дотримання природоохоронного законодавства;
- досліджує стан навколишнього середовища;
- розробляє програми впровадження природоохоронних заходів, визначає та реалізує інвестиційну політику;
- інформує населення та заінтересовані організації з екологічних питань.

До компетенції органів, які керують природоохоронною діяльністю на місцевому рівні, входить контроль за використанням природоохоронного законодавства. До складу зазначених органів належать місцеві ради і їх виконавчі та розпорядчі органи, державні обласні управління охорони навколишнього середовища, районні та міські державні інспекції з охорони навколишнього середовища. На місцевому рівні найвиразніше проявляється недосконалість організаційно - функціональної структури управління природокористуванням. Малочисельні інспекційні підрозділи з низьким матеріально-технічним забезпеченням неспроможні повною мірою задовольняти потреби і вимоги суспільства щодо належного контролю за станом навколишнього середовища й підвищенням його якості. На цьому рівні важливо скоординувати дії служб, які функціонують у сфері охорони природи, створити єдину раціональну систему інформаційного забезпечення, систему контролю, аналізу та експертизи.

Питання для самостійної підготовки

1. Об'єкти правової охорони навколишнього природного середовища.
2. Основні принципи охорони навколишнього середовища.

3. Державне екологічне регулювання.
4. Фонди охорони навколишнього природного середовища.
5. Сучасне екологічне законодавство.

СИСТЕМА КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

Тести для перевірки знань

1. Природоохоронна діяльність держави – це:

- а) сукупність усіх заходів держави, спрямованих на збереження, відновлення і поліпшення сприятливих природних умов, забезпечення раціонального природокористування та попередження екологічної небезпеки;
- б) заходи держави по забезпечення раціонального природокористування;
- в) сукупність усіх заходів держави по попередженню екологічної небезпеки;
- г) сукупність заходів з вирішення соціально-економічних завдань і проблем збереження сприятливою навколишнього середовища.

2. Екологічна політика – це:

- а) сукупність заходів держави, спрямованих на збереження безпечного навколишнього середовища, захист життя і здоров'я населення від негативного впливу забруднення, досягнення гармонії у взаємодії суспільства і природи, охорону і раціональне використання природних ресурсів;
- б) сукупність заходів держави, спрямованих на досягнення гармонії у взаємодії суспільства і природи;
- в) сукупність заходів з вирішення соціально-економічних завдань і проблем збереження сприятливою навколишнього середовища;
- г) сукупність заходів держави, спрямованих на збереження безпечного навколишнього середовища, захист життя і здоров'я населення від негативного впливу забруднення.

3. Екологічна програма – це:

- а) комплекс взаємоузгоджених територіальних природоохоронних заходів, спрямованих на поліпшення співіснування природних екологічних систем і суспільства;
- б) комплекс заходів, спрямованих на поліпшення природних екологічних систем;
- в) комплекс заходів, узгоджених за термінами, виконавцями та ресурсами, спрямованих на поліпшення природних екологічних систем;

4. Комплексне використання сировини – це:

- а) комплекс заходів, які спрямовані на повне використання мінерально-сировинних ресурсів;
- б) найбільш повне вживання всіх компонентів в процесі виробництва продукції;
- в) використання відходів виробництва;
- г) якнайповніше, економічно виправдане використання всіх корисних компонентів, що містяться в сировині, а також у відходах виробництва.

5. Раціональне використання природних ресурсів – це:

- а) використання природних ресурсів в обсягах та способами, які забезпечують сталий економічний розвиток, гармонізацію взаємодії суспільства і природного

середовища, раціоналізацію використання природно-ресурсного потенціалу, економічні механізми екологобезпечного природокористування;

б) використання природних ресурсів в обсягах та способами, які забезпечують сталий економічний розвиток;

в) сукупність заходів та економічних механізмів спрямованих на екологобезпечне природокористування;

г) використання природних ресурсів в обсягах та способами, які забезпечують, гармонізацію взаємодії суспільства і природного середовища, раціоналізацію використання природно-ресурсного потенціалу.

6. Природно-ресурсний потенціал – це:

а) компоненти природи, які на даному рівні розвитку виробничих сил використовуються або можуть бути використані для задоволення матеріальних та духовних потреб людини і суспільства в цілому;

б) тіла й сили природи, які за певного рівня розвитку продуктивних сил можуть бути використані для задоволення потреб людства;

в) сили природи, які мають істотне значення для життя і діяльності суспільства, але не беруть безпосередньої участі у виробничій і невиробничій діяльності людей.

7. Екологізація економіки, розглядається як:

а) спосіб забезпечення екологічної стійкості регіону та країни;

б) спосіб підвищення ефективності виробництва;

в) спосіб сприяння економічному прогресу при забезпеченні екологічної стійкості та соціальної рівності, розглядається як перспективний шлях для досягнення сталого розвитку;

г) спосіб підвищення ефективності використання ресурсів.

8. Екологічний менеджмент - це

а) частина управлінської науки, що спрямована на раціональне використання ресурсів;

б) частина загальної системи управління, що включає організаційну структуру, діяльність із планування, обов'язки, відповідальність, досвід, методи, методики, процеси і ресурси для розробки, здійснення й аналізу екологічної політики;

в) управління екологічним розвитком підприємства, регіону, країни;

г) частина системи управління, що спрямована розробку та практичне втілення екологічної політики.

9. Екологічна безпека – це

а) це такий стан навколишнього середовища, коли гарантується запобігання погіршення екологічної ситуації та здоров'я людини;

б) такий стан та умови навколишнього природного середовища при якому гарантується захист навколишнього середовища;

в) такий стан та умови навколишнього природного середовища, при якому забезпечується екологічна рівновага та гарантується захист навколишнього середовища: біосфери, атмосфери, гідросфери, літосфери, космосфери, видового складу тваринного і рослинного світу, природних ресурсів, збереження здоров'я і життєдіяльності людей;

г) вірні відповіді а, в.

Питання для перевірки знань

1. Дайте коротку характеристику природних ресурсів країни.
2. Які галузі народного господарства здійснюють найбільше навантаження на екологічну систему країни.
3. Охарактеризуйте екологічну ситуацію в країні.
4. Охарактеризуйте основні кроки держави в екологічній сфері.
5. В чому сутність комплексного використання сировини, наведіть приклади.

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ, ЩО ВІНОСЯТЬСЯ НА ПІДСУМКОВИЙ КОНТРОЛЬ

1. Економіка, економічна теорія та економічна політика.
2. Етапи розвитку теорії державного регулювання економіки.
3. Основні ознаки кейнсіанської та монетарної теорій регулювання економіки.
4. Основні типи державного регулювання економіки. Економічний лібералізм та економічний дирижізм.
5. Основні моделі державного регулювання економіки.
6. Причини державного регулювання економіки.
7. Основні цілі ДРЕ.
8. Функції державного регулювання економіки.
9. Основні напрями економічної політики держави.
10. Принципи державного регулювання економіки.
11. Сучасні підходи до державного регулювання економіки.
12. Основні форми впливу держави на соціально-економічний розвиток.
13. Прямі методи та інструменти державного регулювання економіки.
14. Непрямі методи державного регулювання економіки.
15. Адміністративне регулювання економіки.
16. Органи державного регулювання економіки.
17. Особливості державного регулювання у транзитивній економіці.
18. Необхідність і суть стратегії соціально-економічного розвитку країни.
19. Антициклічна політика держави: сутність, функції, інструменти.
20. Суть та способи економічного прогнозування. Класифікація прогнозів.
21. Основні принципи економічного прогнозування.
22. Методи та моделі економічного прогнозування.
23. Наукові основи макроекономічного планування.
24. Основні форми державного планування.
25. Формування індикативного плану.
26. Макроекономічне програмування: необхідність, сутність, функції.
27. Державний бюджет як інструмент державного регулювання економіки.
28. Кредитно-грошова політика держави, її функції та інструменти.
29. Податки як один з основних інструментів державного регулювання економіки.
30. Фінансування дефіциту державного бюджету.
31. Суть кон'юнктури та механізм кон'юнктурної політики.
32. Суть і механізми структурної політики.
33. Вплив держави на ціни та ціноутворення.
34. Антиінфляційна політика держави.
35. Державне регулювання підприємницької діяльності.
36. Форми фінансово-економічної підтримки підприємництва.
37. Конкурентна політика держави.
38. Державний сектор економіки: сутність та функції.
39. Державне регулювання якості та конкурентоспроможності продукції.

40. Особливості та напрями державного регулювання природних монополій.
41. Державне регулювання інвестиційної діяльності.
42. Показники економічної ефективності інвестицій.
43. Пріоритетні напрями інвестиційної політики України.
44. Науково-технічний прогрес та інновації як об'єкт ДРЕ.
45. Форми регулювання науково-технічної діяльності.
46. Державне регулювання інноваційних процесів.
47. Механізм регулювання зайнятості населення.
48. Державне регулювання оплати праці.
49. Характеристика моделей соціальної політики держави.
50. Регулювання рівня та якості життя населення.
51. Оцінка соціального розвитку країни.
52. Завдання державного регулювання розвитку галузей соціальної інфраструктури.
53. Державне регулювання земельних відносин.
54. Механізм регулювання природоохоронної діяльності. Державна екологічна політика.
55. Необхідність, сутність та принципи зовнішньоекономічної політики держави.
56. Види зовнішньоекономічної політики держави.
57. Платіжний баланс як інструмент державного регулювання економіки.
58. Державне регулювання у країнах Західної Європи.
59. Державне регулювання в Японії.
60. Державне регулювання у США.

ГЛОСАРІЙ

Адміністративне регулювання – це дії адміністрації держави або регіону, спрямовані на збалансованість інтересів господарювання за допомогою нормативних актів, вказівок, розпоряджень.

Антиінфляційна політика - комплекс заходів держави, спрямованих на боротьбу з інфляцією.

Антиінфляційне регулювання – це складова частина комплексу заходів, що застосовуються владою при виникненні інфляційних процесів.

База оподаткування - це фізичний, вартісний чи інший характерний вираз об'єкта оподаткування, до якого застосовується податкова ставка і який використовується для визначення розміру податкового зобов'язання.

Банк - юридична особа, яка на підставі банківської ліцензії має виключне право надавати банківські послуги, відомості про яку внесені до Державного реєстру банків.

Банківська діяльність - залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб.

Банківський кредит - будь-яке зобов'язання банку надати певну суму грошей, будь-яка гарантія, будь-яке зобов'язання придбати право вимоги боргу, будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання на сплату процентів та інших зборів з такої суми.

Банківська ліцензія - документ, який видається Національним банком України в порядку і на умовах, визначених у цьому Законі, на підставі якого банки та філії іноземних банків мають право здійснювати банківську діяльність.

Банківський нагляд - система контролю та активних впорядкованих дій Національного банку України, спрямованих на забезпечення дотримання банками та іншими особами, стосовно яких Національний банк України здійснює наглядову діяльність законодавства України і встановлених нормативів, з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників та кредиторів банку.

Банківське регулювання - одна із функцій Національного банку України, яка полягає у створенні системи норм, що регулюють діяльність банків, визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду, відповідальність за порушення банківського законодавства.

Безробітний - особа віком від 15 до 70 років, яка через відсутність роботи не має заробітку або інших передбачених законодавством доходів як джерела існування, готова та здатна приступити до роботи.

Безробіття – соціально-економічне явище, за якого частина осіб не має змоги реалізувати своє право на працю та отримання заробітної плати (винагороди) як джерела існування.

Боргові цінні папери - цінні папери, що посвідчують відносини позики і передбачають зобов'язання емітента або особи, яка видала неемісійний цінний папір, сплатити у визначений строк кошти, передати товари або надати послуги відповідно до зобов'язання. До боргових цінних паперів відносяться: облігації підприємств; державні облігації України; облігації місцевих позик; казначейські зобов'язання України; ощадні (депозитні) сертифікати; векселі; облігації міжнародних фінансових організацій; облігації Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.

Бюджет - план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються органами державної влади, протягом бюджетного періоду.

Бюджетна класифікація - єдине систематизоване згрупування доходів, видатків (у тому числі кредитування за вирахуванням погашення) та фінансування бюджету за ознаками економічної сутності, функціональної діяльності, організаційного устрою та іншими ознаками відповідно до законодавства України та міжнародних стандартів.

Бюджетна програма - систематизований перелік заходів, спрямованих на досягнення єдиної мети та завдань, виконання яких пропонує та здійснює розпорядник бюджетних коштів відповідно до покладених на нього функцій.

Бюджетний процес - регламентована норма права діяльність, пов'язана із складанням, розглядом, затвердженням бюджетів, виконанням їх і контролем за виконанням, розглядом звітів про виконання бюджетів, що складають бюджетну систему.

Бюджетна система України – це сукупність державного і місцевого бюджетів, побудована з урахуванням економічних відносин, державного та адміністративно-територіального устроїв і врегульована нормами права.

Бюджетна установа - орган, установа чи організація, визначена Конституцією України, а також установа, створена в установленому порядку органами державної влади, яка повністю утримується за рахунок відповідно державного бюджету чи місцевих бюджетів.

Бюджетний устрій - організація і принципи побудови бюджетної системи, її структури, взаємозв'язок між окремими ланками бюджетної системи.

Вакансія - вільна посада (робоче місце), на яку може бути працевлаштована особа.

Валюта – грошові знаки держав, що застосовуються в розрахунках (від італ. *Valuta* – цінність, вартість)

Валютні цінності - матеріальні об'єкти, визначені законодавством України про валютне регулювання як засоби валютно-фінансових відносин.

Вартість пропозиції - розрахована претендентом сума коштів, за яку він згоден виконати умови замовлення конкурсу (тендеру).

Видатки бюджету - кошти, спрямовані на здійснення програм та заходів, передбачених відповідним бюджетом

Виконавці державного замовлення - суб'єкти господарської діяльності, які виготовляють і поставляють продукцію для задоволення державних потреб відповідно до умов укладеного державного контракту.

Відкритий ринок - ринок, на якому здійснюються операції з купівлі-продажу цінних паперів між особами, що не є первинними кредиторами та позичальниками, і коли кошти внаслідок продажу цінних паперів на такому ринку надходять на користь держателя цінних паперів, а не їх емітента. Використовується центральними банками для купівлі-продажу, як правило, короткострокових державних цінних паперів з метою регулювання грошової маси. Внаслідок купівлі збільшується вкладення коштів в економіку, внаслідок продажу – зменшується.

Відтворювальна структура економіки характеризує використання ВВП (ВВП) на відновлення капіталу, споживання та нагромадження; співвідношення між виробничим та особистим споживанням.

Галузева структура економіки виражає пропорції розвитку окремих галузей, підгалузей, видів діяльності, виробництва, сфер національної економіки.

Грошово-кредитна політика - комплекс заходів у сфері грошового обігу та кредиту, спрямованих на регулювання економічного зростання, стримування інфляції та забезпечення стабільності грошової одиниці, забезпечення зайнятості населення та вирівнювання платіжного балансу.

Грошово-кредитні зобов'язання - валюта в обігу, фінансові вимоги до Національного банку України, за винятком зобов'язань Національного банку України перед Кабінетом Міністрів України та міжнародними фінансовими організаціями

Девальвація - дії державних органів, спрямовані на зниження обмінних курсів національної валюти.

Девізна валютна політика - регулювання курсу національної грошової одиниці через купівлю та продаж іноземної валюти на фінансових ринках.

Демпінг - ввезення на митну територію країни імпорту товару за ціною, нижчою від порівнянної ціни на подібний товар у країні експорту, яке заподіює шкоду національному товаровиробнику подібного товару.

Державний борг - загальна сума заборгованості держави, яка складається з усіх випущених і непогашених боргових зобов'язань держави, включаючи боргові зобов'язання держави, що вступають у дію в результаті виданих гарантій за кредитами, або зобов'язань, що виникають на підставі законодавства або договору.

Державний бюджет України - план утворення і використання фінансових ресурсів для забезпечення функцій, які здійснюються державними органами України.

Державна інноваційна політика - це комплекс правових, організаційно-економічних та інших заходів держави, спрямованих на створення належних умов для розвитку інноваційних процесів в економіці, стимулювання впровадження результатів інноваційної діяльності у виробництво.

Державний контракт - договір, укладений державним замовником від імені держави з виконавцем державного замовлення, в якому визначаються економічні та правові зобов'язання сторін і регулюються взаємовідносини замовника і виконавця.

Державні доходи - грошові відносини з приводу розподілу ВВП; частка ВВП, що використовується державою для здійснення своїх функцій.

Державне замовлення - засіб ДРЕ шляхом формування на контрактній (договірній) основі складу та обсягів продукції, необхідної для державних потреб, розміщення державних контрактів на поставку (закупівлю) її серед підприємств, організацій та інших суб'єктів господарської діяльності України всіх форм власності.

Державні замовники - органи виконавчої влади та установи, уповноважені Кабінетом Міністрів України укладати державні контракти з виконавцями державного замовлення.

Державна науково-технічна політика - це складова соціально-економічної політики держави щодо формування умов ефективного науково-технічного розвитку країни, визначення цілей, напрямів, форм її здійснення.

Державні потреби - це потреби України в товарах, роботах і послугах, необхідних для розв'язання найважливіших соціально-економічних проблем, підтримання обороноздатності країни та її безпеки, створення і підтримання на належному рівні державних матеріальних резервів, реалізації державних і міждержавних цільових програм, забезпечення функціонування державних органів, що утримуються за рахунок Державного бюджету України.

Державне прогнозування економічного і соціального розвитку - науково обгрунтоване передбачення напрямів розвитку країни, окремих галузей економіки або окремих адміністративно-територіальних одиниць, можливого стану економіки та соціальної сфери в майбутньому, а також альтернативних шляхів і строків досягнення параметрів економічного і соціального розвитку.

Державне регулювання безробіття - здійснення державними органами та іншими організаціями комплексу заходів, що сприяють участі в суспільній праці економічно активного населення на умовах отримання заробітку (трудового доходу), а також при цьому покращують макроекономічні показники суспільного соціально-економічного розвитку країни.

Державне регулювання економіки - сукупність заходів державного впливу на об'єкти і процеси з метою певного спрямування господарської діяльності суб'єктів національної економіки, узгодження їхніх інтересів і дій для реалізації певних цілей.

Державне регулювання зайнятості - формування і реалізація державної політики у сфері зайнятості населення з метою створення умов для забезпечення повної та продуктивної вільно обраної зайнятості і соціального захисту в разі настання безробіття.

Державне регулювання підприємництва - це сукупність форм, методів і інструментів, за допомогою яких держава впливає на діяльність суб'єктів господарювання, ринкову кон'юнктуру з метою створення сприятливих умов для функціонування ринку й задоволення соціально-економічних потреб суспільства.

Державна регіональна політика - система цілей, заходів, засобів та узгоджених дій центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб для забезпечення високого рівня якості життя людей на всій території України з

урахуванням природних, історичних, екологічних, економічних, географічних, демографічних та інших особливостей регіонів, їх етнічної і культурної самобутності.

Державне регулювання ринку праці – система правових (законів, норм, правил, законодавчих актів, нормативно-правових документів), організаційних (засоби державної системи працевлаштування за допомогою служби зайнятості, організація професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів) та економічних (джерела формування фонду загальнообов'язкового соціального страхування на випадок безробіття порядком їх використання) заходів держави щодо забезпечення ефективної зайнятості, нормальних умов праці та раціонального використання робочої сили.

Державне регулювання ринку цінних паперів - здійснення державою комплексних заходів щодо упорядкування, контролю, нагляду за ринком цінних паперів та їх похідних та запобігання зловживанням і порушенням у цій сфері.

Державне регулювання цін - політика впливу держави на ціни за допомогою законодавчих, адміністративних, кредитно-фінансових та інших заходів з метою сприяння стабільному розвитку економіки.

Державне управління економікою - це організуючий і регулюючий вплив держави на економічну діяльність суб'єктів ринку з метою її впорядкування та підвищення результативності.

Державна цільова програма - це комплекс взаємопов'язаних завдань і заходів, які спрямовані на розв'язання найважливіших проблем розвитку держави, окремих галузей економіки або адміністративно-територіальних одиниць, здійснюються з використанням коштів Державного бюджету України та узгоджені за строками виконання, складом виконавців, ресурсним забезпеченням.

Державна програма економічного і соціального розвитку України - документ, в якому визначаються цілі та пріоритети економічного і соціального розвитку, засоби та шляхи досягнення їх, формується взаємоузгодження і комплексна система заходів органів законодавчої і виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, спрямованих на ефективне розв'язання проблем економічного і соціального розвитку, досягнення стабільного економічного зростання, а також характеризуються очікувані зміни у стані економіки та соціальної сфери.

Дисконтна валютна політика - зниження або підвищення Національним банком України процентних ставок за кредит з метою регулювання попиту і пропозиції на позичковий капітал.

Дефіцит бюджету - це перевищення видаткової частини бюджету над доходною, що свідчить про незбалансованість бюджету, а це в свою чергу – нестача бюджетних коштів для фінансування потреб держави у плановому році.

Дефляція - зменшення різними заходами фінансового і економічного характеру кількості наявних в обігу паперових грошей і нерозмінних банкнот, з метою підвищення їх купівельної вартості, зменшення рівня товарних цін, боротьби з бюджетним дефіцитом і т. д..

Дефлятор ВВП – показник зміни цін всіх товарів і послуг, що були вироблені на території країни протягом року.

Дефляційна політика - сукупність заходів, які вживає держава у сфері державного фінансування та кредитно-грошовій сфері для стримування інфляції й оздоровлення платіжного балансу.

Дисципліна цін - дотримання визначених нормативними актами вимог щодо формування, встановлення та використання цін.

Директивний план - план, що має силу юридичного закону, адресний та обов'язків для виконання характер. Притаманний командній економіці.

Діагноз - етап прогнозування, на якому досліджується об'єкт з метою виявлення тенденцій його розвитку та вибору методів і моделей прогнозування.

Додаткова заробітна плата - винагорода за працю понад установлені норми, за трудові успіхи та винахідливість і за особливі умови праці. Вона включає доплати, надбавки,

гарантійні і компенсаційні виплати, передбачені чинним законодавством; премії, пов'язані з виконанням виробничих завдань і функцій.

Дотації - це безвідплатна, безповоротна допомога з бюджету вищого рівня бюджету нижчому, яка не має цільового характеру та надається у випадку перевищення видатків над доходами.

Доходи бюджету - це податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством України (включаючи трансферти, плату за надання адміністративних послуг, власні надходження бюджетних установ)

Екологізація економіки це спосіб сприяння економічному прогресу при забезпеченні екологічної стійкості та соціальної рівності, розглядається як перспективний шлях для досягнення сталого розвитку.

Екологічний менеджмент – це частина загальної системи управління, що включає організаційну структуру, діяльність із планування, обов'язки, відповідальність, досвід, методи, методики, процеси і ресурси для розробки, здійснення й аналізу екологічної політики

Екологічна політика – це сукупність заходів держави, спрямованих на збереження безпечного навколишнього середовища, захист життя і здоров'я населення від негативного впливу забруднення, досягнення гармонії у взаємодії суспільства і природи, охорону і раціональне використання природних ресурсів.

Екологічна програма - це комплекс взаємоузгоджених територіальних природоохоронних заходів, спрямованих на поліпшення співіснування природних екологічних систем і суспільства.

Екстраполяція - метод прогнозування, який базується на припущенні того, що закономірність (тенденція) розвитку об'єкта в минулому буде незмінною протягом певного часу і в майбутньому.

Експорт (експорт товарів) - продаж товарів українськими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності іноземним суб'єктам господарської діяльності (у тому числі з оплатою в негрошовій формі) з вивезенням або без вивезення цих товарів через митний кордон України, включаючи реекспорт товарів.

Емісія - сукупність дій емітента, що провадяться в установленій законодавством послідовності і спрямовані на розміщення емісійних цінних паперів серед їх перших власників.

Зайнятість - не заборонена законодавством діяльність осіб, пов'язана із задоволенням їх особистих та суспільних потреб з метою одержання доходу (заробітної плати) у грошовій або іншій формі, а також діяльність членів однієї сім'ї, які здійснюють господарську діяльність або працюють у суб'єктів господарювання, заснованих на їх власності, у тому числі безоплатно.

Закупівельні ціни – ціни, за якими сільськогосподарські виробники (кооперативні, колективні, державні, фермерські, особисті підсобні господарства) продають свою продукцію державним, кооперативним, переробним, торговельним та іншим фірмам.

Зареєстрований безробітний - особа працездатного віку, яка зареєстрована в територіальному органі центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції, як безробітна і готова та здатна приступити до роботи.

Заробітна плата - це винагорода, обчислена, як правило, у грошовому виразі, яку за трудовим договором роботодавець виплачує працівникові за виконану ним роботу.

Збір (плата, внесок) - це обов'язковий платіж до відповідного бюджету, що справляється з платників зборів, з умовою отримання ними спеціальної вигоди, у тому числі внаслідок вчинення на користь таких осіб державними органами, органами місцевого самоврядування, іншими уповноваженими органами та особами юридично значимих дій.

Зведений баланс фінансових ресурсів - баланс, який відображає обсяги фінансових ресурсів держави та напрями використання їх для фінансування задоволення загальнодержавних потреб.

Зведений бюджет України - сукупність усіх бюджетів, що входять до складу бюджетної системи України.

Зовнішньоекономічна діяльність - діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, побудована на взаємовідносинах між ними, що має місце як на території України, так і за її межами.

Зовнішньоекономічний договір (контракт) - домовленість двох або більше суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та їх іноземних контрагентів, спрямована на встановлення, зміну або припинення їх взаємних прав та обов'язків у зовнішньоекономічній діяльності.

Зовнішньоекономічна структура економіки характеризує пропорції між експортом та імпортом товарів, послуг, капіталів та визначає участь національної економіки у світовій економіці.

Імпорт (імпорт товарів) - купівля (у тому числі з оплатою в негрошовій формі) українськими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності в іноземних суб'єктах господарської діяльності товарів з ввезенням або без ввезення цих товарів на територію України, включаючи купівлю товарів, призначених для власного споживання установами та організаціями України, розташованими за її межами.

Інвестиціями є всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (доход) та/або досягається соціальний та екологічний ефект.

Інвестиційна діяльність - це сукупність практичних дій громадян, юридичних осіб і держави щодо реалізації інвестицій.

Інвестори - суб'єкти інвестиційної діяльності, які приймають рішення про вкладення власних, позичкових і залучених майнових та інтелектуальних цінностей в об'єкти інвестування.

Індекс споживчих цін (ІСЦ) – показник, що характеризує зміни загального рівня цін і тарифів на товари та послуги, які купує населення для невиробничого споживання.

Індекс цін виробників (ІЦВ) – показник зміни цін у сфері промислового виробництва.

Іноземні інвестиції - всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються іноземними суб'єктами господарської діяльності в Україні, в результаті чого утворюється прибуток (доход) або досягається соціальний ефект

Інновації - новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери.

Інноваційний потенціал країни – це здатність фундаментальної та прикладної науки забезпечити нововведення процес оновлення виробництва та продукції.

Інноваційна діяльність - діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг.

Інфляція (inflation) – тривале зростання загального рівня цін, що відображує зниження купівельної спроможності грошової одиниці.

Інфляція витрат (інфляція пропозиції) – зміна цін, обумовлена зростанням цін факторів виробництва (сировини, електроенергії, палива, заробітної плати), що призводить до підвищення собівартості виробництва товарів чи надання послуг або до зниження їхньої пропозиції на ринку.

Інфляція імпортована – «перенесення» інфляції з країни – торговельного партнера внаслідок різкої зміни паритету купівельної спроможності національних валют обох країн і накопичення несплачених зобов'язань.

Інфляція прихована, яка може виникнути в умовах встановлення директивних цін і знаходить свій прояв у зменшенні товарної пропозиції.

Інфляція попиту – зміна цін, обумовлена підвищенням попиту на товари та послуги внаслідок зростання доходів населення, збільшення державних витрат тощо.

Іпотечні цінні папери - цінні папери, випуск яких забезпечено іпотечним покриттям (іпотечним пулом) та які посвідчують право власників на отримання від емітента належних їм

коштів. До іпотечних цінних паперів відносяться: іпотечні облігації; іпотечні сертифікати; заставні.

Казначейські зобов'язання - боргові цінні папери, що емітуються державою в особі її уповноважених органів, розміщуються виключно на добровільних засадах серед фізичних та юридичних осіб і засвідчують внесення їх власниками грошових коштів до бюджету та дають право на отримання фінансового доходу або інші майнові права, відповідно до умов їх випуску.

Комплексне використання сировини – це якнайповніше, економічно виправдане використання всіх корисних компонентів, що містяться в сировині, а також у відходах виробництва.

Конкурс, тендер - конкурсна форма розміщення замовлень на закупівлю на світовому ринку устаткування чи залучення підрядників для спорудження комплексних об'єктів, виконання інших робіт, включаючи надання інжинірингових послуг. Умови конкурсу оголошуються заздалегідь.

Кошторис - затверджений у встановленому порядку або прийнятий належним чином фінансово-плановий документ, який містить відповідні статті і суми витрат коштів на утримання органів державної влади, установ та організацій; на виробничу діяльність, капітальне будівництво тощо.

Кошторисні ціни - ціни та розцінки, які використовуються для визначення розрахункової вартості нового будівництва, реконструкції будівель та споруд, їх розширення та переоснащення.

Ломбардна процентна ставка - щоденна процентна ставка, що встановлюється Національним банком для проведення операцій з банками з підтримання їх миттєвої ліквідності

Макрорегіон – це частина території України у складі декількох регіонів чи їх частин, об'єднаних за спільними ознаками, яким притаманні спільні проблеми розвитку, в межах якої реалізуються спеціальні для цієї території програми регіонального розвитку.

Метод – це засіб досягнення будь-якої мети, вирішення конкретного завдання; сукупність прийомів або операцій практичного чи теоретичного засвоєння (пізнання) дійсності.

Мито - це загальнодержавний податок, встановлений Податковим кодексом України та цим Кодексом, який нараховується та сплачується відповідно до цього Кодексу, законів України та міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Митне регулювання - регулювання питань, пов'язаних із встановленням мит та інших податків, що справляються при переміщенні товарів через митний кордон України, процедурами митного контролю, організацією діяльності органів митного контролю України.

Мінімальна заробітна плата - це встановлений законом мінімальний розмір оплати праці за виконану працівником місячну (годинну) норму праці.

Міжнародна кооперація - взаємодія двох або більше суб'єктів господарської діяльності, серед яких хоча б один є іноземним, при якій здійснюється спільна розробка або спільне виробництво, спільна реалізація кінцевої продукції та інших товарів на основі спеціалізації у виробництві проміжної продукції (деталей, вузлів, матеріалів, а також устаткування, що використовується у комплексних поставках) або спеціалізації на окремих технологічних стадіях (функціях) науково-дослідних робіт, виробництва та реалізації з координацією відповідних програм господарської діяльності.

Міжбюджетні трансферти - кошти, які безоплатно і безповоротно передаються з одного бюджету до іншого.

Мікрорегіон – це частина території регіону, що характеризується територіальною цілісністю та особливостями розвитку, в межах якої реалізуються спеціальні для цієї території проекти регіонального розвитку.

Науковий результат - нове знання, одержане в процесі фундаментальних або прикладних наукових досліджень і зафіксоване на носіях наукової інформації у формі звіту, наукової праці, наукової доповіді, наукового повідомлення про науково-дослідну роботу, монографічного дослідження, наукового відкриття тощо.

Науково-технічна діяльність - наукова діяльність, спрямована на одержання і використання нових знань для розв'язання технологічних, інженерних, економічних, соціальних та гуманітарних проблем, основними видами якої є прикладні наукові дослідження та науково-технічні (експериментальні) розробки.

Науково - технічний потенціал країни - сукупність чинників, що характеризують стан і можливості розвитку технічного прогресу в певній країні.

Науково-технічний прогрес (НТП) – це постійний процес створення нових і вдосконалення застосовуваних технологій, засобів виробництва і кінцевої продукції з використанням досягнень науки.

Національна економічна система - це складна макроекономічна структура, яка визначається як взаємодія та взаємоузгодженість окремих сегментів ринку (ринку економічних ресурсів, товарів та послуг, грошей та валюти, капіталу, цінних паперів тощо) та окремих їх елементів.

Неповна зайнятість - зайнятість працівника на умовах робочого часу, що менший від норми часу, передбаченої законодавством, і може встановлюватися за договором між працівником і роботодавцем з оплатою праці пропорційно відпрацьованому часу або залежно від виробітку.

Непряме регулювання - держава прямо не втручається в процес прийняття рішень суб'єктами економіки, а лише створює передумови для того, щоб при самостійному виборі суб'єкти надавали перевагу тим варіантам, які відповідають цілям економічної політики.

Облігація - цінний папір, що засвідчує внесення її власником грошових коштів і підтверджує зобов'язання відшкодувати йому номінальну вартість цього цінного папера в передбачений у ньому термін з виплатою фіксованого процента (якщо інше не передбачено умовами випуску).

Облікова ставка Національного банку України - один із монетарних інструментів, за допомогою якого Національний банк України встановлює для банків та інших суб'єктів грошово-кредитного ринку орієнтир щодо вартості залучених та розміщених грошових коштів.

Основна заробітна плата - винагорода за виконану роботу відповідно до встановлених норм праці (норми часу, виробітку, обслуговування, посадові обов'язки). Вона встановлюється у вигляді тарифних ставок (окладів) і відрядних розцінок для робітників та посадових окладів для службовців.

Оптові ціни - це ціни, за якими державні, колективні та приватні підприємства розраховуються між собою або з гуртовими посередниками за великі партії товарів.

Офіційний валютний курс - курс валюти, офіційно встановлений Національним банком України як уповноваженим органом держави.

Пайові цінні папери - цінні папери, які посвідчують участь їх власника у статутному капіталі (крім інвестиційних сертифікатів та сертифікатів фондів операцій з нерухомістю (ФОН)), надають власнику право на участь в управлінні емітентом (крім інвестиційних сертифікатів та сертифікатів ФОН) і отримання частини прибутку, зокрема у вигляді дивідендів, та частини майна у разі ліквідації емітента (крім сертифікатів ФОН). До пайових цінних паперів відносяться: акції; інвестиційні сертифікати; сертифікати ФОН; акції корпоративного інвестиційного фонду.

Пенсія - щомісячна пенсійна виплата в солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, яку отримує застрахована особа в разі досягнення нею передбаченого пенсійного віку чи визнання її особою з інвалідністю, або отримують члени її сім'ї у випадках, визначених Законом «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування».

Підприємництво - це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку.

Платіжний баланс - співвідношення між сумою грошових надходжень, отриманих країною з-за кордону, і сумою здійснених нею платежів за кордон протягом певного періоду.

До платіжного балансу входять розрахунки за зовнішньою торгівлею, послугами, неторговими операціями, доходи від капіталовкладень за кордоном, торгівлі ліцензіями, від фрахтування та обслуговування кораблів, туризму, утримання дипломатичних і торгових представництв за кордоном, грошові перекази окремих осіб, виплати іншим країнам за позики тощо. Платіжний баланс включає рух капіталів: інвестиції та кредити.

Податок - це обов'язковий, безумовний платіж до відповідного бюджету, що справляється з платників податку відповідно до Податкового кодексу.

Податкова система - це взаємопов'язаний комплекс економічних відносин суб'єктів суспільства щодо вилучення у фізичних і юридичних осіб встановлених податкових платежів і обов'язкових зборів, які надходять до бюджетної системи держави з метою виконання покладених на неї функцій. Податкова система ґрунтується на засадах системності, встановлення визначальної бази податкової системи та принципів створення податкової системи і принципів оподаткування, закріплених правовими нормами.

Похідні цінні папери - цінні папери, механізм випуску та обігу яких пов'язаний з правом на придбання чи продаж протягом строку, встановленого договором, цінних паперів, інших фінансових та/або товарних ресурсів.

Приватизаційні цінні папери - цінні папери, які посвідчують право власника на безоплатне одержання у процесі приватизації частки майна державних підприємств, державного житлового фонду, земельного фонду.

Природоохоронна діяльність держави - це сукупність усіх заходів держави, спрямованих на збереження, відновлення і поліпшення сприятливих природних умов, забезпечення раціонального природокористування та попередження екологічної небезпеки.

Природно-ресурсний потенціал - це тіла й сили природи, які за певного рівня розвитку продуктивних сил можуть бути використані для задоволення потреб людства.

Пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні - науково і економічно обґрунтовані та визначені напрями провадження інноваційної діяльності, що спрямовані на забезпечення економічної безпеки держави, створення високотехнологічної конкурентоспроможної екологічно чистої продукції, надання високоякісних послуг та збільшення експортного потенціалу держави з ефективним використанням вітчизняних та світових науково-технічних досягнень.

Пріоритетні напрями розвитку науки і техніки - науково, економічно та соціально обґрунтовані напрями науково-технічного розвитку на довгостроковий період (понад 10 років), яким надається пріоритетна державна підтримка з метою формування ефективного сектору наукових досліджень і науково-технічних розробок для забезпечення конкурентоспроможності вітчизняного виробництва, сталого розвитку, національної безпеки України та підвищення якості життя населення.

Проект регіонального розвитку - це комплекс взаємопов'язаних заходів для розв'язання окремих проблем регіонального розвитку, оформлений як документ за встановленою законодавством формою, яким визначаються спільні дії учасників проекту, а також ресурси, необхідні для досягнення цілей проекту протягом установлених термінів.

Програма регіонального розвитку - це комплекс взаємопов'язаних завдань та заходів довготривалого характеру, спрямованих на досягнення визначених цілей регіонального розвитку, оформлений як документ, що готується та затверджується у встановленому законодавством порядку та реалізується через проекти регіонального розвитку, об'єднані спільною метою.

Прожитковий мінімум (мінімальний споживчий бюджет) - це мінімальна кількість життєвих засобів, необхідних для підтримки життєдіяльності людини. Цей показник визначає нижню межу суспільно необхідного рівня життя за певних умов розвитку суспільства.

Профіцит бюджету - перевищення доходів бюджету над його видатками (з урахуванням різниці між поверненням кредитів до бюджету та наданням кредитів з бюджету)

Пряме регулювання - це вплив держави на економічні процеси за допомогою безпосереднього використання відповідних регуляторів, наприклад, бюджетне фінансування державою відповідних програм.

Ринок праці - система правових, соціально-трудова, економічних та організаційних відносин, що виникають між особами, які шукають роботу, працівниками, професійними спілками, роботодавцями та їх організаціями, органами державної влади у сфері задоволення потреби працівників у зайнятості, а роботодавців - у найманні працівників відповідно до законодавства.

Секторальна структура економіки характеризує поділ економіки країни за секторами, типами та формами власності, за організаційно-правовими формами підприємництва.

Соціальні гарантії є системою обов'язків держави перед громадянами щодо задоволення соціальних потреб.

Соціальний захист населення є комплексом економічних, соціальних та правових заходів і сукупністю інститутів, що забезпечують усім громадянам країни рівні можливості для підтримання певного рівня життя, а також підтримку окремих соціальних груп населення.

Соціальний захист у разі настання безробіття - комплекс заходів, що передбачений загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням на випадок безробіття та законодавством про зайнятість населення

Соціальна структура економіки - це зв'язки та відносини між різними соціальними класами, соціальними верствами та прошарками; професійно-кваліфікаційний склад населення країни.

Спеціальна (вільна) економічна зона являє собою частину території України, на якій встановлюються і діють спеціальний правовий режим економічної діяльності та порядок застосування і дії законодавства України. На території спеціальної (вільної) економічної зони запроваджуються пільгові митні, валютно-фінансові, податкові та інші умови економічної діяльності національних та іноземних юридичних і фізичних осіб.

Спільні підприємства - підприємства, які базуються на спільному капіталі суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, на спільному управлінні та на спільному розподілі результатів та ризиків.

Споживчий бюджет - це балансовий розрахунок, який характеризує обсяг і структуру споживання населенням матеріальних благ і послуг.

Споживчі ціни - ціни на товари і послуги, що реалізуються населенню.

Структура економіки країни - це співвідношення, які відображають взаємозв'язки та взаємозалежності між окремими частинами економіки, окремими її секторами, галузями тощо.

Структурна політика - це політика, спрямована на формування сучасної, прогресивної та ефективної структури національного господарства.

Субвенції - це форма грошової допомоги місцевим бюджетам із державного, яка призначена для конкретно визначених цілей.

Субсидія - фінансова або інша підтримка державними органами виробництва, переробки, продажу, транспортування, експорту, споживання товару, завдяки якій суб'єкт господарсько-правових відносин країни експорту одержує пільги (прибутки).

Територіальна (регіональна) структура економіки дає характеристику участі економічних районів, регіонів та інших територіальних утворень в створенні та споживанні суспільного продукту.

Техніко-економічна структура економіки визначається пропорціями між особистими та речовими факторами продуктивних сил з врахуванням техніко-економічних відносин.

Товар - будь-яка продукція, послуги, роботи, права інтелектуальної власності та інші немайнові права, призначені для продажу (оплатної передачі).

Товаророзпорядчі цінні папери - цінні папери, які надають їхньому держателю право розпоряджатися майном, вказаним у цих документах.

Торговельний баланс - баланс, який відображає співвідношення вартості експорту та імпорту країни за певний проміжок часу, як правило, за рік. Він складається із двох частин - з надходжень і платежів, а їх зіставлення утворює експортно-імпортне сальдо.

Транзит товарів - переміщення товарів через територію України без будь-якого використання цих товарів на зазначеній території

Трансфертні платежі - це невідплатні і безповоротні платежі, які не є платою за придбані товари чи послуги, наданням кредиту або виплатою непогашеного боргу.

Учасники державного прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку - органи державної влади, які розробляють, затверджують і здійснюють прогнозні та програмні документи економічного і соціального розвитку, а саме: Кабінет Міністрів України, центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сфері економічного і соціального розвитку, інші центральні органи виконавчої влади, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування.

Учасники фондового ринку - емітенти або особи, що видали неемісійні цінні папери, інвестори в цінні папери, інституційні інвестори, професійні учасники фондового ринку, об'єднання професійних учасників фондового ринку, у тому числі саморегулювальної організації професійних учасників фондового ринку.

Раціональне використання природних ресурсів – це використання природних ресурсів в обсягах та способами, які забезпечують сталий економічний розвиток, гармонізацію взаємодії суспільства і природного середовища, раціоналізацію використання природно-ресурсного потенціалу, економічні механізми екологічно безпечного природокористування.

Реальний дохід - кількість товарів (послуг), які окрема особа або група осіб можуть купити за свій номінальний дохід протягом певного проміжку часу; номінальний дохід, скоригований на рівень цін

Регіон – це територіально-цілісна частина країни, яка відрізняється своєрідністю природного середовища, що зумовлює тип та структуру економіки, яка характеризується своєрідним співвідношенням різних галузей господарства, глибокими та різноманітними зв'язками між ними, закінченим циклом відтворення, спільними рисами історичного розвитку, виробничими навиками, соціально-культурними традиціями населення, функціональними особливостями (спеціалізацією), яка виділена за сукупністю цих ознак в адміністративну одиницю та являє собою підсистему соціально-економічного комплексу країни.

Рівень життя - це соціально-економічна категорія, яка відображає ступінь розвитку і задоволення фізичних, духовних і соціальних потреб населення, а також умови в суспільстві для розвитку і задоволення цих потреб.

Рівень і якість життя є інтегрованими показниками соціально-економічного розвитку країни, що відображає міру задоволення матеріальних, соціальних та духовних потреб людей, яку забезпечує сукупність матеріальних і соціальних умов (благ) життя.

Фінансова стабільність - стан фінансової системи, в якому вона здатна належним чином забезпечити можливість ефективно виконувати свої ключові функції, такі як фінансове посередництво та забезпечення здійснення платежів, і таким чином сприяти стійкому економічному зростанню, а також протистояти негативному впливу кризових явищ на економіку.

Фондовий ринок (ринок цінних паперів) - сукупність учасників фондового ринку та правовідносин між ними щодо розміщення, обігу та обліку цінних паперів і похідних (деривативів).

Ціна - виражений у грошовій формі еквівалент одиниці товару.

Цінний папір-документ установленої форми з відповідними реквізитами, що посвідчує грошове або інше майнове право, визначає взаємовідносини емітента цінного папера (особи, яка видала цінний папір) і особи, що має права на цінний папір, та передбачає виконання зобов'язань за таким цінним папером, а також можливість передачі прав на цінний папір та прав за цінним папером іншим особам.

Часткове безробіття - вимушене тимчасове скорочення передбаченої законодавством тривалості робочого часу у зв'язку із зупиненням (скороченням) виробництва продукції з причин економічного, технологічного і структурного характеру без припинення трудових відносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ТА РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

Базова

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 2456-VI (з змінами та доповненнями) Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/254к/96-вр
2. Бюджетний кодекс України від 16.01.2010 р. № 2456-17 Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/2456-17
3. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV. Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/436-15
4. Митний кодекс України від 13.03.2012 № 4495-VI. Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/4495-17
5. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
6. Закон України Про Антимонопольний комітет України від 26.11.1993 № 3659-XII. Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua>
7. Закон України Про банки і банківську діяльність 7 грудня 2000 року № 2121-III. Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua>
8. Закон України Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України 23 березня 2000 року N 1602-III. Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua>
9. Закон України Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні 30 жовтня 1996 року N 448/96-ВР. Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua>
10. Закон України Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності від 11.09.2003 № 1160-IV. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1160-15>
11. Закон України Про Державний бюджет України на 2018 рік від 7 грудня 2017 року № 2246-VIII. Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua>
12. Закон України Про державні цільові програми 18.03.2004 № 1621-IV. Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua>
13. Закон України Про державну службу зайнятості від 16.01.2013 р. № 19/2013. Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/19/2013>
14. ЗУ Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності від 11.09.2003 № 1160-IV Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1160-15>
15. Закон України Про засади державної регіональної політики 5 лютого 2015 року № 156-VIII. Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua>
16. Закон України Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття від 02.03. 2000 р. № 1533-III. Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua>
17. Закон України «Про зайнятість населення» 05.07.2012 р. № 5067-VI. Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua>
18. Закон України Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон 13 жовтня 1992 року N 2673-XII. Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua>
19. Закон України Про захист економічної конкуренції від 11.01.2001 № 2210-III. Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua>
20. Закон України Про захист від недобросовісної конкуренції від 07.06.1996 № 236/96-ВР. Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua>
21. Закон України Про зовнішньоекономічну діяльність 16 квітня 1991 року N 959-XI. Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua>
22. Закон України Про інвестиційну діяльність 18 вересня 1991 року N 1560-XII. Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/1560-12
23. Закон України Про інноваційну діяльність № 40-IV від 04.07.2002 <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/40-15>
24. Закон України Про Національний банк України 20 травня 1999 року № 679-XIV. Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua>

25. Закон України Про наукову і науково-технічну діяльність № 848-VIII від 26.11.2015
Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua>
26. Закон України Про оплату праці 24.03.1995 № 108/95-ВР <http://zakon0.rada.gov.ua>
27. Закон України Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні від 22.03.2012 № 4618-VI
Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua>
28. Закон України Про цінні папери та фондовий ринок 23 лютого 2006 року № 3480-IV
Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua>
29. Закон України Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки № 2623-III від 11.07.2001
Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2623-14>
30. Закон України Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні № 3715-VI від 08.09.2011
Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3715-17>
31. Закон України Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року 21 грудня 2010 року № 2818-VI.
Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua>
32. Закон України Про охорону навколишнього природного середовища від 25 червня 1991 року № 1264-XII
Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua>
33. Декрет Кабінету Міністрів України Про систему валютного регулювання і валютного контролю 19 лютого 1993
Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua>
34. Указ Президента України Про Державну службу зайнятості України 16 січня 2013 року № 19/2013
Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua>
35. Державне регулювання економіки: Навч. посібник / С.М. Чистов, А.Е. Никифоров, Т.Ф. Куценко та ін. – К., 2000.
36. Швайка Л.А. Державне регулювання економіки: Підручник /Л.А. Швайка. – Київ: Знання. – 2008.

Допоміжна

1. Антонова Н.Б. Державне регулювання економіки. Підручник / Під. ред. Антонової Н.Б. М.: Академія, 2007.
2. Базилевич В. Д., Економічна теорія: Політекономія / В. Д. Базилевич Попов В. М., Базилевич К. С, Гражевська Н. І. - К.: Знання, 2007.
3. Баклан О. До класифікації функцій державного регулювання в економічній сфері. // Підприємство. Господарство. Право. – 2010. - № 7. С. 34 – 37.
4. Беляев О. О. Держава і перехідна економіка: механізм взаємодії / О.О.Беляев, А.С.Белело, О.М.Комяков: - К.: КНЕУ, 2003
5. Вахненко Т. Концептуальні засади управління зовнішнім національним боргом України / Т. Вахненко// Економіка України. - 2007. - №1. - С 14-24.
6. Веклич О. Сучасний стан та ефективність економічного механізму екологічного регулювання/ О. Веклич // Економіка України. - 2003. - № 10. - С 62-70.
7. Волков А.М. Швеція: соціально-економічна модель: Справочник./ А.М. Волков - М.: Мысль, 1991. - 188 с.
8. Геєць В.М. Економіка України - стратегія і політика довгострокового розвитку / В.М. Геєць. - К.: Фенікс, 2003.
9. Головінов О.М. Держава у ринковому середовищі: питання теорії / О.М. Головін. - Донецьк: ДонНУЕТ, 2007.
10. Дідківська Л.І. Державне регулювання економіки: Навчальний посібник /Л.І. Дідківська, Л.С. Голово. – Київ : Знання-Прес, 2000. – 209 с.– (Вища освіта ХХІ ст.).
11. Диха М.В. Стратегічне планування соціально-економічного розвитку країни: еволюційно-історичний аспект і сучасні реалії [Електронний ресурс] / М. В. Диха// Економіка України. - 2014. - № 7. - С. 82-93. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2014_7_7
12. Економічна теорія. Національна економіка: Підручник. Затвердж. МОН молодьспорт України / за ред. Тарасевича В.М. – К. : Знання, 2012.– 270 с.
13. Коваль С. П. Державне регулювання зайнятості та безробіття на ринку праці / С. П. Коваль // Економічний вісник університету. - 2016. - Вип. 28(1). - С. 107-114. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvu_2016_28\(1\)_16](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvu_2016_28(1)_16).

14. Ковтун О.І. Державне регулювання економіки: Навч. посіб. /О.І.Ковтун - Л.: Новий світ - 2000, 2006. –с.432.
15. Методичні рекомендації по вивченню дисципліни (план семінарських занять та рекомендації по виконанню індивідуальної роботи) «Державне регулювання економіки» для студентів денної форми навчання напряму підготовки 6.030601 «Менеджмент»/ укладач А.Я. Паулик. – Мукачево : МДУ, 2014. – 36 с.
16. Михасюк І. Державне регулювання економіки в умовах глобалізації/ І.Михасюк. - Л.: Українські технології, 2000.
17. Михасюк І., Державне регулювання економіки/ І.Михасюк,А.Мельник, М.Крупка та ін.- Л.: Українські технології, 1999. - 640 с
18. Михасюк І.Р. Основи регулювання економічного і соціального розвитку регіонів / І.Р.Михасюк,Я.О. Побурко, В.В.Яцура. - К.: ІСДО, 1995. - 232 с.
19. МихасюкІ.Р., Державне регулювання економіки / І.Р.Михасюк,Л.А.Швайка. - Л.: Магнолія плюс, 2006. - 220 с.
20. Паулик А.Я. Ресурсозбереження як основа екологізації економіки./ Паулик А.Я.// Міжнародна науково-практична конференція «Управління економічними процесами: сучасні реалії та виклики», м. Мукачево, 22-23 березня 2017 р.: зб. тез доп. – с. 322-324.
21. Програма, опорний конспект та методичні вказівки з курсу «Державне регулювання економіки» для студентів денної та заочної форм навчання / укладач Т.В. Черничко.– Мукачево: МТІ, 2005.– 67с.
22. Стельмащук А.М. Державне регулювання економіки / А.М. Стельмащук. - Тернопіль: Астон, 2001. - 362 с.
23. Стеченко Д. М. Державне регулювання економіки: Навч. посібник. Реком. МОНУ / Д.М. Стеченко. – К: Знання, 2007.– 271 с.
24. СтігліцДж.Е. Економіка державного сектора: Пер. з англ. \ СтігліцДж.Е. - К.: Основи, 1998. - 854 с.
25. Чечель О.М. Принципи та механізм державного регулювання економіки / О.М. Чечель // Вісник Академії митної служби України. Сер. : Державне управління. - 2013. - № 2. - С. 103–111. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamcudu_2013_2_18.
26. Фінансово-кредитний механізм державного регулювання економічного зростання в Україні: [наукова монографія] / Т. В.Черничко, Г.І. Башнянин, М.В. Корягін [та ін.]. – Львів: Видавництво Львівської комерційної академії, 2011. – 224 с.
27. Шкварчук Л. О. Макроекономічне планування та програмування: сутність та особливості реалізації / Л.О. Шкварчук, О.С. Семирак // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. - 2013. - № 767. - С. 89-96. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPM_2013_767_16.
28. [www/http://portal.rada.gov.ua/](http://portal.rada.gov.ua/) - офіційний портал Верховної Ради України;
29. [www/http://www.amc.gov.ua/amku/control/main/uk/index-](http://www.amc.gov.ua/amku/control/main/uk/index-) офіційний сайт Антимонопольного комітету України;
30. [www/http://www.bank.gov.ua/control/uk/index](http://www.bank.gov.ua/control/uk/index) - офіційний сайт Національного банку України;
30. <http://www.msp.gov.ua/> офіційний сайт Міністерства соціальної політики

Навчально-методичне видання

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ

курс лекцій для студентів ОС «Бакалавр» спеціальності 073 «Менеджмент»

Укладач О.В. Феєр, А.Я. Паулик

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 4916 від 16.06.2015 р.

Редакційно-видавничий відділ МДУ,
89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26